

10121

T.C.  
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
(Yüksek Lisans tezi)

NÜBÜVVET ÖNCESİ CAHİLİYE TOPLUMU

T. C.  
Yükseköğretim Kurulu  
Dokümantasyon Merkezi

DANIŞMAN

Doç.Dr.Süleyman Toprak

HAZIRLAYAN

Ramazan ALTINTAŞ

RCNYA-1989

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	X

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### CÂHİLİYE KAVRAMI

A) Câhiliye Kelimesinin Lügat ve İstılâh Anlamı.....	1
1-Fertlerin Câhil Olarak Nitelendirilmesine Misâller....	5
2-Amellerin Cehâlet Olarak Nitelendirilmesine Misâller..	6
B) Câhiliyenin Boyutları Hakkındaki Görüşler.....	7
1-İlk Câhiliye.....	7
2-İkinci Câhiliye.....	8
3-Genel Bir Yapılanma, Adlandırma.....	8
C) Câhiliye'yi Tanımda Bellibaşlı Kavramlar.....	14
1-Sanem/ Vesen.....	15
2-Erşâb.....	22
3-İnâse.....	26
4-Endâd.....	30
5-Tağût.....	34
6-Cibit/Cibis.....	40
7-Evliyâ.....	45
D) Câhiliye'nin Çevre Terimleri.....	46
1-Câhiliye Hükümü.....	46
2-Câhiliye Hamiyeti.....	47

3-Câhiliyye Zân'ı.....	50
a)Sû-i Zan Nedir?.....	51
b)Hüsn-ü Zan Nedir?.....	54
c)Zan-İlim İlişkisi.. ..	55
d)Hevâ Nedir?... ..	56
aa)İlme Uygun Düşen Hevâ.....	56
bb)İlme Uygun Düşmeyen Hevâ.....	56
4-Câhiliyye Da'vası.....	57
5-Câhiliyye Açıklığı.....	60
E)Câhiliyye Kelimesinin Kapsamı,Kullanıldığı Anlamlar...63	
1-Sathî Düşünce.....	63
2-Müslüman Olmazdan Önceki Hayat.....	69
a)Müslümana Câhiliyye Amellerinden Sorulacak mıdır?.73	
b)Müslüman Olmayan Kimsenin İyi Amelleri Fayda Verir mi?.....	75
3-Bilgisizlik.....	77
4-Cehil/Hilim İlişkisi.....	80
5-Cehil/Zulüm İlişkisi.....	84
a)İnsan ile Allah Arasındaki İlişkilerde Zulüm.....	84
b)İnsanın Diğer İnsanlarla Olan İlişkilerinde Zulüm.87	
c)İnsan ile Kendisi Arasındaki İlişkilerde Zulüm....	88
6-Cehil/Fısk İlişkisi.....	91

İKİNCİ BÖLÜM  
DİNİ HAYAT

A)Câhiliyye'nin İtikâdi Yapısı.....	95
1-Allah Tasavvuru.....	95
2-Nübüvvet Anlayışları.....	100
a)Resul'ün Şahsiyetine Yönelik Eleştiriler.....	101
aa)Uzlaşma Teklifi.....	101

bb)Rabbin Seni Bıraktı Demeleri.....	103
cc)Fakir Müslümanları Yanından Kov Demeleri.....	104
dd)Nesli Kesik(ebter) Demeleri.....	105
ee)Mecnun,Yalancı,Sihirbaz ve Şair Demeleri.....	106
b-Risâletin Mahiyetine Yönelik Eleştiriler.....	107
aa)Resul'ün İnsan Oluşu.....	107
bb)Allah,Resul'ünü Mevki Sahiplerinden Seçmeliydi Demeleri.....	108
cc)Vahiy İnsana Değil Bir Meleğe İnmeliydi Demeleri	109
dd)Vahiy Eskilerin Masallarıdır Demeleri.....	110
ee)Peygamberi Alaya Almaları.....	111
3-Kur'an'a Karşı Tavırları.....	114
a)Kur'an Muhammed'in Uydurmasıdır Demeleri.....	115
b)Kur'an Bir Defada İndirilmeliydi Demeleri.....	117
c)Kulaklarımızda Ağırlık Vardır Demeleri.....	118
d)Beşer Öğretiyor Demeleri.....	119
e)Kur'an Şeytanın Sözüdür Demeleri.....	120
aa)Kur'an'da Şeytanın Ayetleri Var mıdır?.....	121
bb)Şeytan Kimlere Iner ve Karışır?.....	124
f)Başka Bir Kur'an Getir Demeleri.....	125
4-Ahiret Anlayışları.....	126
a)Ba's(Diriliş).....	129
b)Kiyâmet.....	130
5-Melek Hakkındaki Anlayışları.....	132
6-Kader Anlayışları.....	134
7-Putperestliğin Doğuşu.....	135
a)Tapınaklar.....	138
b)Putların Çeşitleri.....	139
c)Putlar Yıkılıyor.....	141
8-İbadet Şekilleri.....	142

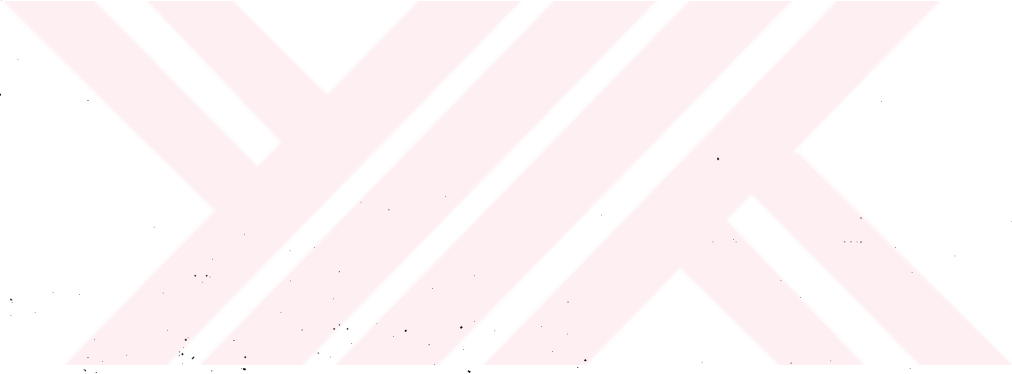
a)Hac ve Umre.....	142
b)Tavaf ve Hums.....	145
c)Kurban ve Putlara Hediye Sunma.....	147
d)Oruç.....	149
e)Duâ ve Yemin.....	149
aa)Putlardan Yardım İstemek İçin Duâ Etmeleri....	149
bb)Putların Öfkesinden Korktukları İçin Duâ Etmeleri.....	149
f)Rukye ile Tedavi.....	150
9-Câhiliyye Döneminde Haniflik.....	150

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

#### SOSYAL HAYAT

A)Câhiliyye'nin Sosyal Yapısı.....	155
1-Kişisel Şeref Unsurları.....	156
a)Mal Çokluğu.....	157
b)Kavmiyetçilik.....	160
B)Sosyal ve Siyasal Hayatta Kadının Konumu.....	164
1-Nikâh Olayı.....	166
2-Nikâh Şekilleri.....	166
C)Câhiliyye Örf ve Âdetleri.....	167
1-İçki.....	167
2-Kumar Çeşitleri.....	169
3-Tapmaya Mahsus Dikili Taşlar.....	170
4-Fal Okları.....	171
5-Câhiliyye Fâizi.....	172
6-Kan Davaları.....	173
7-Altı Câhiliyye Âdetinin İlgâsı.....	173

8-Yasçılık.....	173
9-Ölü Gömme.....	174
10-Dokunulmaz Develer.....	175
11-Saç ve Sakal Şekli.....	176
12-Uğursuzluk Sayılan Bazı Adetler.....	176
a)Kuş Uçurtma.....	176
b)Safer Ayının Uğursuzluğu.....	177
c)Güneş ve Ay Tutulmalarındaki Yanlış Anlayış.....	177
<hr/>	
SONUÇ.....	178
KAYNAKLAR.....	181



## ÖNSÖZ

Hayatın günlük akışında ve daha genel anlamda, kâinatın oluşum kanununda denge unsuru, 'zıtlar olayı'dır. "Herşey zıddı ile tanınır" sözü, buna şahitlik etmektedir. Zıtlar ortaya konmadıkça, aralarındaki farkın berraklaşması muhaldir. Öyleyse zıtlar ortaya konmalıdır ki, nur ve zulmet, tevhid ve şirk, islâm ve câhiliyyenin eşkâli belirlensin!. Bir belirsizlik ortamında ademoğlunun oynayacağı rol, çocukların körebeo oyunundan farksız olacaktır. Böylece eşya ya da insanlar; insanı ilgilendiren tüm objeler sağlıklı bir şekilde algılanamayacak ve değerler arasındaki fark ayırdedilemeyecektir.

İnsanın hayat serüveni içerisinde 'beşer' kabuğunu kırıp 'insan' olarak filizlenip boyatması gerekir ki, insanlığı, ehli-hikmet ağacının meyvalarından faydalandırsın!. Onun için, beşerî varlığın insanî varlığa mutlak inkılâbı, insanın düşünce yapısında sahîh bir akidenin alt yapı olarak oluşumuna bağlıdır. Çünkü, islam'ın haysiyet ve şerefini yaşatmak, müslüman bir şahsiyeti ortaya koymakla sağlanır. Bununla da iş bitmiş olmaz. Müslüman şahsiyetin oluşumunu fesada uğratacak, fıtratullah'a müdahale eden tüm yaklaşım ve etkileri silmekle bu şahsiyet korunmuş olacaktır.

Câhiliyye'yi tanımak niçin önemlidir?

Kur'an ilk defa Mekke'de ,inanç hayatında politeist bir yapılanma ile yüz yüze kalan bir toplumla karşılaştı. Diğer bir ifade ile, islâm ilk defa Mekke'de muhalifleriyle mücadele vermiş ve ilk bağlıları da orada, yeni dinin tebliğinde yerlerini

almışlardı. Kur'an Mekke halkının sosyal, siyasal ve akide boyutlu etkinliklerini ele alırken, ayrıntılardan uzak genel bir tavır ortaya koymakta, olayı, zaman ve mekân kayıtlarının dışında değerlendirmektedir.

Kur'an, şirk ve tevhid ehlinin inanç hayatlarını ele alırken universal bir dil kullanarak aktarır ve tarih boyunca yaşamış toplum kesitlerinden örnekler verir. İşte İslâm, şirkin hâkim olduğu bir topluma geldi ve öncelikle insanların câhili inançlarını tashihle işe başladı. Mekki âyetlerin muhtevası incelendiğinde görülecektir ki, "akide" konusu ilk sırayı alır. Mekki sure ve âyetlerin ana hedef ve konusu sağlam bir inanç manzumesi kurmaya yöneliktir. Böyle bir toplumda kendisine risâlet görevi yüklenen Allah Resul(S)'ü önce insanların zihinlerinden câhili düşünceleri silmek için tebliğ vazifesini yürüttü. Zira, câhili yapılanmalardan zihinler ve kafalar kurtarılmadığı sürece, sahih bir akidenin alt yapı olarak oluşması mümkün değildir.

"Câhiliyye'yi tanımak niçin önemlidir?" sorusunun cevabı elbette tartışılmalıdır. İnsanlık âleminin, geleceğine güvenle bakabilmesi için bu sorunun cevabı baş mes'ele olmalıdır. Çünkü câhiliye, sadece, insanlık tarihinin yaşanan vahşî bir kesiti değildir. Bu dönem, eğer gözardı edilecek olursa, islâm öncesi o karanlık çağ yeniden yaşanabilir ve insanlık için bir felâket olabilir. Ayrıca, câhiliyye'yi tanımadan, islâm'ın kıymetini bilmek zordur. Bunun için, râşid halifelerden Hz. Ömer(r.a), "İslâm'da câhiliyye'yi bilmeyenler türeyince, islâm'ın düğümleri teker teker çözülür" demiştir.

"Nübüvvet Öncesi Câhiliye Toplumu" adını verdiğimiz bu çalışma, öteden beri ilgimizi çeken bir konu olmuştur. Bu konu



tanınmadan, insanın islâmi bir perspektif kazanması muhaldir. Bütün bu endişelerden yola çıkarak adı geçen çalışmayı seçtik. Çalışmamızı üç bölümde tamamlamaya gayret gösterdik.

Hiç şüphesiz toplumların bünyesinde meydana gelen değişmelerden, kültürel yapıda da bir takım değişmeler nasibini alır. O kadar ki, kimi kelimelerin bile muhtevalarına yeni anlamlar girerken, bazıları da o dönemdeki özlerinde bulunan anlamları dışarı boşaltır. Böylece kelime ve kavramlara farklı anlamlar yüklenmiş olur. İşte bundan dolayı biz de, birinci bölümde, câhiliye kelimesinin lügat ve ıstılâh anlamlarını; câhiliye kavramının zaman içerisinde aldığı mana üzerindeki değişik görüşleri; câhiliye'yi tanımada bellibaşlı bazı kavramları inceledik ki, bu kavramın o dönemde ve islâm'da aldığı mana farklılıkları belirginleşmiş olsun!..

Câhiliyye bir yapılanma olduğuna göre, bu toplumun elbette "itikadî yapısı" da olacaktır. Biz buna "dini hayat" diyoruz. Özellikle ikinci bölümde, dini hayatın tezahürleri olan ve kendisini ameli sahada da gösteren ibadet şekilleri ve inanç sistemini inceledik. Yine bu bölümde 'Hanifler' üzerinde de de ayrıntılı bir şekilde durduk.

Üçüncü bölümde ise, islâm öncesi Mekke toplumunun sosyal hayatını inceleyerek, kişisel şeref unsurlarını, yani, câhiliye Arab'ının prestij ve saygınlığının neler olduğunu ele aldık. Bununla da kalmayıp, islâm öncesi dönemde kadının makus kaderini inceleyerek islâm'ın kadına verdiği değerle de zaman zaman mukayese yolunu tercih ettik. Yine câhiliyye'nin folklorik özelliklerini incelediğimiz de gördük ki, kimi yanlışlar hala günümüzün ileri toplumlarında bile geçerliliğini sürdürüyor. Bunu esefle müşahade ettik. Zira, ne zaman, toplum hayatında is-

lâm itikadı zayıflar ya da manevi değerlere karşı yabancılaşma kendisini gösterirse, bid'at ve hurafelerin neş'et ettiği görür. Bunun için, yeri gelince bu tür câhili örf ve âdetlerin tehlikesine ve islâm itikadında yeri olmadığına dikkatleri çekerek, Kur'an ve Sünnet ışığında doğruları göstermeye çalıştık.

Bu çalışmamızda esas kaynak, Kur'an'ın en muteber tefsirlerinden olan Fahrüddin Râzi'nin 'Tefsir-i Kebir'i, İbn Cerir Taberi'nin 'Câmiu'l-Beyan'ı v.b. eserleridir. Ayrıca konumuzla ilgili 'Hadis'leri, hadis mecmualarından taradık. Yine 'Akaid ve Kelam'la ilgili değişik eserlerden yararlanarak bu çalışmamızı ikmâl etme cihetine gittik.

Çalışmamız boyunca bize cesaret verici ve yönlendirici yardımlarını esirgemeyen Muhterem tez Hocam Doç. Dr. Süleyman Toprak'a ve yine , bu çalışmamızda kaynak ve usûl yönünden yardımlarını gördüğüm hocalarıma kalbî teşekkürlerimi bildiririm.

Ramazan ALTINTAŞ

KONYA- 1989

KİMLİKLER

- (a.s) :Aleyhi-selâm  
a.g.e.:Adı Geçer Eser  
a.g.m.:Adı Geçer Makale  
AÜİF :Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.  
Bkz. :Bakınız  
b. :İbn (a.s.)  
bt.:Bint(kız)  
c. :Cilt  
Çev. :Çeviren  
DFİF :Darü'l-Fünun İlahiyat Fakültesi.  
DİB :Diyane İşleri Başkanlığı.  
h. :Hicrî  
M.O. :Milâttan Önce  
Neşr. :Neşredilen  
Ö. :Ölüm  
s. :Sayfa  
SÜİF :Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.  
(S) :Sallallahu Aleyhi Vesellem  
ts. :Tarihi  
TDK :Türk Dil Kurumu  
Terc. :Tercüme Eden  
Tahk. :Tahki

## B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

### CAHİLİYE KAVRAMI

#### A) Câhiliye Kelimesinin Lügat ve Istılâh Anlamı

En eski Arap dilbilimcileri ve Arap şiiri ( *جر* )cehile kökünden meydana gelen bu kelimenin iki mana ifade ettiğini tesbit etmişlerdir. Birincisi, ilmin zıttıdır. İkincisi ise, hafif meşrebliliktir. (1) Zamanla ikinci mana birinci manayı doğurmuştur. ( *جر* )cehile fiilinin muhtevasında hafiflik ve hareketlilik yatar. Bundan dolayı; Araplar, ateş karıştırdıkları maşaya michel, michele ya da ceyhel, ceyhele diyorlardı. Rüzgâr dalı salladığı zaman;

استجملت الريح الغصن

derlerdi. (2)

Kur'an'da geçen garip ve müşkil lâfızların anlaşılması hususunda ilk müfessir sahabi arasında yer alan Abdullâh b. Ab-

(1) Firuzâbâdi, Necmüddin Muhammed b. Yahya, el-Kâmûsu'l-Mu - hît, Mısır, ts.c.1, s.58.

(2) İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed, Lisânü'l-A - rab, ts.c.11, s.130.

bas(Ö.68/687-88)diyor ki:"Şiir,Arabına divanıdır.Allah'ın bi-  
ze Arap divanı üzere indirdiği Kur'an'ın bir lâfzı hafî kalan-  
ca Arabın divanına,müracaat eder,o lâfzın anlamını orada ara-  
rız."(1)Nitekim en eski şiir divanlarından birincisi sayılan  
"şâir Nabiğa" divanında;

دَعَاكَ الْهَوَىٰ وَتَجَرَّتْكَ الْمَنَازِلُ  
كَيْفَ تَصَابِي الْمَرْؤُ وَأَشْتَت مَنَابِلُ

"Aşk seni çağırdı ve o (sevgilinin) konaklama yerleri  
seni tahrik etti,ihtiyarlık sarmışken kişi nasıl gençlere ö-  
zenebilir,"(2) der.

Şiirde hareketlilik ve hafiflik anlamına gelen cehele,  
insanın tabiatıyla da ilgilidir.Insan,hiçbir otorite ve ilâ-  
hi gücün karşısında eğilmediği zaman,kendisini özgür zanneder.  
Bu durum onu,şahsına yönelik küçük bir menfi hareket karşısın-  
da büyüklenmeye yöneltir.(3)Câhiliyede kullanılan (الْأَنفُ) enfu:  
burnu büyük(3) kelimesi,gururlu bağımsızlık ruhunu yansıtmaları  
açısından çok önemlidir.Cehil bu anlamda duygu ve hırslarına  
yenilip,öfke seline kendisini kaptırıp giden,bugün Anadolu'da  
'delikanlı' diye tabir edilen,sathî düşünen gençlere verilen  
bir isim olması açısından muhtevada benzerlik vardır.Câhil  
kimse,'bazan gençliğine güvenir de ölümünü uzak görür.'(4)Böy-  
le bir duygu taşıyan kimse olayların içyüzüne nüfûz edemez.Ço-  
ğu defa,isabetsiz ve bilgisizce karar verir.Şu âyette bu anlam  
açıkça müşahade edilir:

(Yusuf):"Sizler câhiller iken Yusuf'a ve kardeşine yaptı-

(1) Abdülbâki,Muhammed Fuad,Mu'cem u Garîbi'l-Kur'an Mustahri-  
cen min Sahihi'l-Buhari,1st.Tebliğ Yayınları,1985,s.234.

(2) İbn Manzur,Lisânü'l-Arab,c.11,s.130.

(3) eş-Şevkâni,Muhammed b.Ali b.Muhammed,Fethu'l-Kadîr el-Ca-  
miî Beyne Fenni'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tef-  
sîr,Mısır,1964,c.5,s.54.

(4) el-Gazzalî,Ebu Hamîd Muhammed b.Muhammed,İhyâ u Ulûmi'd-Din,  
Kahire,ts.c.4,s.383.

ğınızı biliyor musunuz?"(1) dedi.

Yine diğer bir âyet de şöyledir:

"İffetlerinden dolayı, câhil, onların zengin olduklarını sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın."(2) Yani, onların fakir olmalarını, derinlikten nasibi olmayan anlayamaz.

(جَاهِلٌ) cehile kökünden türemiş olan bu kelimenin aldığı mef'ul ve harfi cerre göre anlamları değişmektedir:

1. (جَاهِلٌ الشَّيْءَ) : Birşeyi bilmedi, tanımadı.

2. (جَاهِلٌ بِهٖ) : Onu bilmedi, tanımadı.

3. (جَاهِلٌ عَلَيْهِ) : Ona karşı zorbalık etti, kaba davrandı.

(3) Ebu'l-Bekâ (ö.1095/1683) câhiliyeyi sözlük manasıyla 'ilmin yokluğu ve birşeye bulunduğu durumun hılâfına inanmak' olarak tarif eder. Ebu'l-Bekâ'ya göre cehil kelimesi üç anlama gelir:

1. (Tamamen bâtıl olan) cehil hali ki, özrü hiçbir şekilde de düzelmeğe müsait değildir. Allah'ın sıfatları ve hükümleri hakkındaki cehil gibi..

2. Kitap ve Sünnetin dışına çıkmak şeklindeki azgınlığın cehli..

3. Şüphe ile meydana gelen cehil. Kabir azabı, şefaati gibi haberlerde şüphe hali. (4)

Kur'an'daki kavramlar üzerine çalışmalarıyla ünlü islâm bilgini Râgıb el-İsfehâni (ö.502/1103)'de Müfredât adlı meşhur eserinde cehil kelimesini şöyle açıklar:

(1) Yusuf, 12/89.

(2) Bakara, 2/273.

(3) Tülücü, Süleyman, Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei, AÜİF Dergisi, sayı, 4 (Ankara, 1980) el-Mu'cemu'l-Vasit, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, s.144.

(4) Ebu'l-Bekâ, Eyyüb b. Musa el-Huseynî el-Kefevî, Külli-yât-ü Ebi'l-Bekâ, Matbaatü'l-Âmire, ts. s.102.

Birincisi, resmî bilgiden yoksun olmaktır. Aslıolan da bu anlamdadır.

İkincisi, birşeyin olduğu halin tersi olduğuna inanmaktır.

Üçüncüsü ise, birşeyin hakkın zıddına yapılmasıdır. İster doğru olarak inanılsın, ister bozuk olarak. (1) De ki: "Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım." (2) Kur'an'da câhil sözcüğü çoğu kez zem, kötüleme için kullanılmakla birlikte, bazan da kötüleme bulunmaz. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur:

"Sadakalarınızı, kendilerini Allah yoluna adayıp yeryüzünde dolaşamayanlara, hayalarından dolayı kendilerini tanımayanların zengin saydıkları yoksullara verin. Onları yüzlerinden tanırsın, insanlardan -yüzsüzlük ederek- birşey istemezler. Sarfettiğiniz iyi birşeyi şüphesiz Allah bilir." (3)

Ahmed Emin'e göre câhiliyyet, ilmin tersi olan 'cehil' kelimesinden değil de, ahmaklık, dargınlık ve hamiyetsizlik manasına gelen cehildendir. İfk (Hz. Aişe'ye iftira ve bühân) Hadis-i Şerif'inde;

وَلَكِنَّ أَجْرَهُنَّ الْحَمِيَّةُ

"onu hamiyet ve dargınlık cehâlete sevketmiştir" (4) denilmesi, bu kelimenin ilmin zıttından maada hamiyetsizlik, kendini beğenme ve iftihar etme anlamlarında kullanılmıştır.

Câhiliye kelimesini genel hatlarıyla incelediğimiz zaman menfî anlamda dini bir terim olarak karşımıza çıkar. Çünkü o, kafirlerin küfrünün temelidir. Gerçekten gururlu bağımsızlık ruhu, insani olsun ilâhi olsun hiçbir otoritenin önünde eğilme-

(1) el-İsfehâni, Râgıb, el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an, İstanbul: Kahraman Yayınları, ts.s.143.

(2) Bakara, 2/67.

(3) Bakara, 2/273.

(4) Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1969, s.69.

yi kabul etmeyen bu şerefli şiddet duygusudur ki, kafirleri yeni dine karşı bu kadar sert bir muhalefete itmıştır.(1) Ayrıca, müşrik Arap toplumunda şiddetli kavgaların meydana gelmesindeki en büyük sâik de, bu kendini büyük görme ruhudur.

Kur'an'da, Allah'a isyan eden kimselerin hepsi câhil; fiilleri de cehâlet, câhillik olarak isimlendirilmiştir.(2)

#### 1-Fertlerin Câhil Olarak Nitelendirilmesine Misâller

Yusuf: "Rabbim! Hapis benim için, bunların istediklerini yapmaktan daha iyidir. Eğer tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve câhillerden olurum"(3) demişti. Yine Hz. Nuh'un oğlunun tevhid ehlinde olması ve inananların safına katılma arzusunda ısrarlı davranmasından dolayı, uyarıldığı bir âyette de şöyle geçmektedir:

"Ey Nuh! O senin ailenden sayılmaz; çünkü kötü bir iş işlemiştir; öyleyse, bilmediğin birşeyi Benden isteme. İşte sana öğüt, câhillerden olma,"(4) Böylece âyette geçen (عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ) 'salih olmayan amel' tabiri, inkârcı oğulun Allah'ın emri karşısında takındığı isyankâr tavır olarak nitelendiriliyor. Bu amel, câhil insanların tavrıdır. Yine Kur'an'da birçok âyette iman ehlinin Allah'ın emri karşısında itaatlerinin 'salih amel' olarak açıklanması, inkâr ve iman arasındaki bâriz farkı belirtmesi açısından dikkat çekicidir.

İsyân, bir üst makama veya güce karşı çıkmak, onun otoritesini reddetmek için sarfedilen söz ve amel diye tarif edilir.

(1) Izutsu, Toshiniko, Kur'an'da Allah ve İnsan (Çev. Süleyman Ateş) Ankara: AÜİF Yayınları, 1975, s.193.

(2) er-Râzi, Fahrüddin, et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb), Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.c.10, s.4.

(3) Yusuf, 12/33.

(4) Hud, 11/46.



Meselâ, efendi kölesini azarlayacağı zaman, 'ey câhil, niçin böyle böyle yaptın!..'der. Câhil isminin izâfe edilmiş sebebi, rabbe (efendiye) -isyandan dolayıdır. (1) Câhil olan kimseler ( **كَلْبُ** ) lağv konuşur. Lağv; İbn Abbas'a göre, 'ezâ, batıl' ; Mücâhid'e göre, 'şatama'dır. (2) Mü'minler ise 'boş ve yalan söz' yerine 'güzel bir söz' söylerler. (3)

## 2-Amellerin Cehâlet Olarak Nitelendirilmesine Misâller

Kur'an'da Allah u Teâla, câhil fert ve toplumların amelini cehâlet olarak isimlendirir. Kur'an'a göre, fuhşiyat ve livata yapmak câhil kavimlerin ameli (4), insanlarla alay etmek cehâlet alâmeti (5), boş sözlerle meşgul olmak (6), Rahman'ın vakar içerisinde bulunan kullarına takılmak câhillik işi (7), kadın fitnesine ve zinaya düşmek suretiyle şehvet ve hissiyata mağlup olmak (8) ve kadınların vakarlı bir şekilde evlerinde oturmayıp, açılıp-saçılarak sokağa dökülmeleri câhiliye yaşantısına bir özentidir. (9)

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, câhiliye'nin belirlenmesinin yegane ölçüsü, Allah'ın hükümlerine karşı takınılan olumlu ve olumsuz tavırlardır. Câhiliye kavramının, konunun değişik boyutlarının ele alınmasıyla daha iyi kavranacağı kanaatindeyim.

---

(1) er-Râzi, et-Tefsiru'l-Kebir, c.10, s.4.

(2) et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Uerir, Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an, Beyrut, 1972, c.30, s.104.

(3) Ekz. Bakara, 2/263; Ahzap, 33/32.

(4) Neml, 27/54-55.

(5) Bakara, 2/76.

(6) Kasas, 28/55.

(7) Furkan, 25/63.

(8) Yusuf, 12/33.

(9) Ahzap, 33/33.

## B) Câhiliyye'nin Boyutları Hakkındaki Görüşleri

Hız.Peygamber(S)'in islâm dinini halka bildirme ve yayma vazifesiyle görevlendirilmesinden önceki zamanda yaşayan Arapların durumunu ifade eden 'câhiliye çağı'(1) hakkında üç meşhur görüş vardır:

### 1-İlk Câhiliyye

Müfessir ve tarihçiler( **جَاهِلِيَّةُ الْأُولَى** )câhiliyyetu'l-Üla kavramının yorumunda ihtilâf etmişlerdir.Bu kavram,Hız.Peygamber'in hanımlarının ailevi muâşeret ve sosyal hayat içerisinde nasıl bir konumda bulunmaları gerektiğini izah eden şu âyette geçmektedir:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى

"Evlerinizde oturun;eski câhiliyye'de olduğu gibi açılıp saçılmayın."(2)

Yukarıdaki âyette geçen( **جَاهِلِيَّةُ الْأُولَى** )deyiminin sadece Hız.Nuh(a.s) zamanını kapsadığını(3)zikreden Fahrüddin Râzi(Ö.606/1209)'nin bu görüşüne İbn Cerir(Ö.310/923) de katılmakla birlikte,bu kavramın zamanlama açısından kendi içinde üç ayrı görüş ve üç ayrı yorumunun var olduğunu söyler.

Birinci görüş,Hız.İsa ile Hız.Muhammed (a.s) arasında geçen fetret zamanı;ikinci görüş,Hız.Âdem ile Hız.Nuh arasında geçen zaman dilimidir.İbn Uyeyne,Hakim'in babasından rivâyet ettiğine göre bu iki peygamber(Hız.Âdem ve Hız.Nuh)arasında 'sekiz yüz'senelik bir müddet vardır.O dönemde yaşayanların kadınları erkeklerinden çirkin ve erkekleri ise kadınlarından güzeldi.Pun-

(1) Çağatay,Neşet,İslâm Öncesi Arap Tarihini ve Câhiliye Çağı, Ankara:AÜİF Yayınları,1982,s.98.

(2) Ahzap,33/33.

(3) er-Râzi,et-Tefsir-i Kebir,c.25,s.209.

lardan bir kadın bir erkeğe nefisini arzetmesinden dolayı Ahzap Suresi'nin 33. Âyeti nâzil olmuştur diyor. Üçüncü görüşe gelince, te'vil ehlinin bazıları da 'câhiliyyetu'l-Ülâ'dan maksadın Hz. Nuh'la, Hz. İdris arasında geçen zamana denir 'görüşündeler. İkrime ve İbn Abbas da aynı görüşü paylaşırlar. (1)

## 2- İkinci Câhiliyye

Bu görüşün sahipleri "câhiliyye çağı" nı farklı iki şekilde, yani, ilk ve son câhiliyye diye yorumlayan kimselerdir. Fahrüddin Râzi bu konuda şöyle bir mantık yürütür: Mademki ilk câhiliyye olduğuna göre, bu, son câhiliyye'yi de gerektirir. Câhiliyyetu'l-Uhra, Nuh Peygamberden sonraki dönemdir. (2) İbn Cerir Taberi'ye göre 'câhiliyyetü'l-uhra' Hz. İsa ile Hz. Muhammed (a.s) arasında geçen süredir. (3) Lügat bilginlerinden İbn Manzur'a göre ise bu dönem, 'islâm dönemi değil, fetret zamanıdır'. (4) Fetret zamanı bilindiği gibi, Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında geçen 'boşluk', yani, Resul ve Nebi'nin gönderilmediği dönem diye tanımlanır. İşte bu fetret dönemi, 'islâmiyetin doğuşundan az önceki çağa, M. V. yüzyıldan Hz. Muhammed'in islâm dinini tebliğ edişine kadar geçen zamana 'ikinci câhiliyye devri' denmektedir. (5)

## 3- Genel Bir Yapılanma, Adlandırma

Kur'an'da geçen câhiliyye kavramını belirli dönemler şeklinde sınırlandırmanın hatalı neticeler doğuracağını ileri süren

---

(1) et-Taberi, Câmiu'l-Beyan, c. 22, s. 4.

(2) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c. 25, s. 209.

(3) et-Taberi, A. g. e. c. 22, s. 4.

(4) İbn Manzur, Lisânü'l-Arap, c. 11, s. 130.

(5) Ç aġatay, Neşet, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliyye Çağı, s. 99.

bazı islâm âlimleri "islâm'da da câhiliyye var mıdır?" diye bir görüş ortaya atmışlar. Bu soruya, evet, islâm'da da câhiliyye vardır, cevabını vermişler(1) ve şu Hadis-i Şerif'i delil olarak zikretmişlerdir: "Birgün sahabeden Ebu Zer ile Bilâl-i Habeşi arasında bir tartışma çıkar. Ebu Zer, Bilâl'e söz arasında 'kara kadının oğlu' diye hitap eder. Anasının renginden dolayı ayıplandığı için Hz. Bilâl, Ebu Zer'i Resulullah'a şikâyet eder, Resulullah bunun üzerine Ebu Zer'e şöyle buyurur:

إِنَّكَ إِمْرٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ

"Muhakkak ki sende câhiliyyeden birşeyler kalmış!." Hz. Peygamber(S)'in bu ikazından sonra Ebu Zer yüzünü yere koyup, Bilâl ayağıyla yüzüne basıp geçmedikçe yüzümü yerden kaldırmayacağım, diyerek özür diler.(2) Burada açıkca görüldüğü gibi, yapılan menfi bir davranış, câhiliyye ahlâkından bir ahlâk olarak tanımlanarak kınanmıştır. Allah Resul'ü, islâm'ın ruhuna aykırı düşecek tüm davranış biçimlerinden ashabını şiddetle sakındırmış, câhiliyyenin inanç ve kültür etkinliklerinden etkilenmemeleri için adeta onların üzerinde titremiştir.

Hiç şüphesiz, "islâm'da da câhiliyye var mıdır?" sorusuna, ahlâki değerler açısından 'evet'denmiştir. İslâm, kendi başına bir sistem bütünüdür. Olsa olsa, câhiliyye döneminin bazı kalıntıları olabilir. Hz. Peygamber(S), "üç şey vardır ki, câhiliyye ehlinin amellerindedir. Bunlar; insanların neseplere ta'n etmesi, yıldızlardan yağmur istemesi ve ağıt"tır(3) buyurmuşlardır. İslâm gelişiyle, câhiliye ahlâkının iğrenç kalıntılarını islam ah-

(1) et-Taberi, Câmiu'l-Beyan, c.22, s.5.

(2) el-Buhâri, Muhammed b. İsmail, Sahih-i Buhâri, İst. Çağrı Yayınları, 1981, İman, 23, c.1, s.13.

(3) Müslim, b. Haccac el Kureyşi, es-Sahih, İst. Çağrı Yayınları, 1981, İman, 30, c.1, s.82. (Ayrıca, neseplerle öğünmek de câhiliye ehlinin amellerinden olduğu zikredilmiştir. Bkz. Müslim, Sahih, Cenâiz, 10, c.1, s.644.)

lâkını yerleştirek ilgâ etmiştir. Elbetteki bu iş, bir eğitim meselesidir. Gerçek manada bir islâmi eğitim verilmediği takdirde, hakla bâtılın birbirine karışması kaçınılmaz olacaktır. Öyleyse, sahih bir islâmi yapı kazandırılmadığı müddetçe, câhiliyye'nin kendisini göstermesi uzak bir ihtimal değildir. Kaldı ki, "câhiliyye, fetret dönemine (belirli bir zamana) mahsus değildir. O, bir durum, bir vaziyettir. Bu durum dün mevcut olduğu gibi, bugün de yarın da olur." (1) Câhiliyye'yi dar bir zaman ve mekâna oturtmak yanlış sonuçlara kapı aralar. Bu bağlamda câhiliyye, Allah'ın irade ve hidayetinden uzak, islâm'la net bağlantı kurulamayan çağların ortak adıdır. Zira, Hz. Ömer (r.a.)'in dediği gibi, "islâm'da câhiliyyeyi bilmeyenler türeyince, islâm'ın düğümleri teker teker çözülür." (2) Yani, islâm'ı tahkike dayalı bir algılama ile algılamayanlar yer yer islâm'ı câhiliyye; câhiliyyeyi de islâm sanabilmektedirler. Yine Rasulullah'ın şu hadis-i de bu olaya ışık tutar: "Her kim islâm cemaatından bir karış ayrılacak olursa, Allah, onun boynundan iman ve islâm şerefini söker alır. Câhiliyet davasında bulunan ve câhiliyyeye davet eden kimseleri cehennemde ayaklar altında süründürecektir." Adamın birisi: "Ey Allah'ın Elçisi! Namaz kılsa, oruç tutsada mı?" deyince, buyurdu ki: "Evet, namaz kılsa, oruç tutsa da... Siz müslümanlar, islâm'ı dava edin ve sadece ona çağırın." (3)

Topluluk ismi (ismu'l-Cem) olan câhiliyye kelimesinin müfredi câhilîdir. Câhilî, kelimenin nisbet edilışinden anlaşıldığı gibi, câhillik toplumuna mensup olan kişi anlamına gelir. Onun için câhiliyye, ferdi ve içtimâî cehâletin hüküm sürdüğü is-

---

(1) Seyyid Kutub, Fı zilâli'l-Kur'an, Beyrut, ts. c. 6, s. 183.

(2) Said Havva, el-İslâm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts. c. 1, s. 15.

(3) et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, es-Sunen, İst. Çağrı Yayınları, 1981, K. Ensâl, 3, c. 3, s. 149.

lâm öncesi döneme ad olmakla birlikte, sadece, 'islâm'ın doğuşundan önceki dönemi ifade etmez; pozitif birşeydir ve pozitif olarak islâmî olana aykırıdır." (1) Çünkü o, Allah'ın ulûhiyyet ve kulluğundan çıkıp, Allah'tan başkasına kulluktur. (2) Câhiliyye'nin islâmî dönem değil, fetret zamanı (3) olarak tarif edilmiş olması, o dönemin câhiliyye olarak vasıflandırılmış olmasındandır. Bilindiği gibi câhiliyye, bir yapılanmanın adıdır. Günümüzde, marxist toplum, kapitalist toplum... adlandırmalarında olduğu gibi. Bu bir egemenlik sorunudur. Nasıl ki, marxist toplumda yaşayan bütün fertler marxist düşünce taşıyor anlamına gelmiyorsa, câhiliyye toplumunda yaşayan bütün fertlerin câhilî düşünce taşıyor anlamı çıkarılamaz. Şu halde câhiliyye, itikaddan amele, tüm konularda, islâm'a karşı değer yargıları geliştiren bütün islâm dışı doğmalardır.

Câhiliyyenin genel bir adlandırma olmasına Kur'an'da geçen kıssalardan bazıları delil teşkil etmektedir. Allah'a ve Resullerine isyan eden toplumlar, hep, câhil toplumlar olarak suçlanmıştır. Kur'an'da câhiliye yaşantısını seçmiş toplumlardan kesitler sunulur. Onların islâm dışı uygunsuz davranış ve tutumları yerilirken bu durum, 'câhiliye' diye vasıflandırılır. Kur'an'dan bazı misâller şöyledir:

"Gerçekten siz kadınları bırakıp da şehvetme erkeklere mi gideceksiniz? Doğrusu siz câhil bir milletsiniz." (4) Bu lut Peygamberin kavminin vasıflandırılışına bir örnektir.

"Biz israiloğullarını denizden geçirdik. Onlar putlara ibadet eden bir kavme uğradılar." Ey Musa! Bunların taptıkları tanrı-

---

(1) Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.190.

(2) es-Sabûni, M. Ali, Safvetü't-Tefasir, Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Ke-  
rim, 1981, c.3, s.27.

(3) İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, c.11, s.130.

(4) Neml, 27/55.

lar gibi bize de bir tanrı yap" dediler.Musa:"Doğrusu siz câhil bir milletsiniz,bunlar yok olacaklar ve işledikleri boşa gidecektir"dedi.(1)Âyette,Allah'ın itaat ve ibadete lââyık tek mabud olduğunu bilmemeleri câhillik olarak anlatılmaktadır.

Ahkâf bölge halkına Hz.Hud(a.s) uyarıcı olarak gönderilmiş,kavmini Allah'ın azabıyla uyardığı halde,kavmi O'nunla alay etmiştir.Bunun üzerine Hud(a.s) kavmine,'sizin câhil bir millet olduğunuzu görüyorum'(2) demiştir.

Kur'an,Allah'ın hidayetini kabul etmeyen,hidayete karşılık sapıklığı satın alan(3) toplumları câhiliye kapsamı içerisinde değerlendirir.Câhiliyye'nin ileri ve geri bir medeniyet seviyesiyle de bir ilgisi yoktur.Tarihte o çağ toplumları arasında teknik ve kültürel açılardan ileri denebilecek toplumlar vardı.Onların bu üstünlükleri,câhiliye vasfıyla değerlendirilmesini engelleyemiyordu.Kur'an bu gerçeği şöyle anlatır:

" Onlar yer(yüzün) de gezip de kendilerinden öncekilerin akıbetinin nice olduğuna bakmadılar mı?Onlar (Ad-Semud kavimleri) kuvvetçe kendilerinden daha şiddetli idiler.Toprağı ekmişler,alt üst etmişler,onu bunların(Mekke müşriklerinin) imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdir.Peygamberleri onlara da nice açık huccetler getirmişlerdir.Demek Allah onlara zulmetmiyordu.Fakat onlar bizzat kendi kendilerine zulmediyorlardı.Sonra kötülük eden(o kavim)lerin sonucu ateş oldu.Zira onlar,Allah'ın âyetlerini yalanlamışlardı.Onları alaya alıyorlardı."(4)

Yukarıdaki âyetlerde 'câhiliye'lâfız olarak geçmekle bera-

(1) Aıraf,7/138-139.

(2) Ahkâf,46/23.

(3) Bakara,2/16.

(4) Rum,30/9-10.

ber,kötü amellere işaretler vardır.Ozellikle son âyet,Mekki surelerden olan Rum suresinde geçmesi anlamlıdır.

Allah (c.c),Mekke müşriklerine,kendilerinden önce yaşamış toplumları misâl getirerek,istiğnâ(kendisini Allah'a muhtaç görmeme) ve istikbâr(büyüklik taslama) gibi batıl değer yargılarından sıyrılarak,ilâhi çağrıya kulak verip,daha önceki yanlışları tekrarlamamalarını istemektedir.Burada anlaşılması gereken bir husus var.Sanılmasın ki câhiliye çağında yaşayan Araplar,bütün bir medeniyetten mahrumdu.(1)Hatta İslâm öncesi Arap toplumu,çağdaş olan o günün Bizans ve İran câhiliye toplumlarından ileri derecede bir toplum yapısına sahipti.Kültürel yönüyle de gelişmiş,yazılı ve sözlü edebiyatları da vardı.Câhiliye manasına gelen bu "câhiliyye" kelimesinin medenî seviye meselesiyle hiçbir alâkası yoktur;yani bu kelime eski Arap medeniyetlerinin inkârı için ortaya atılmış ve asırlardan beri o manaya kullanılmış bir kelime değildir.(2)Câhiliye başlıbaşına kendi çapında bir zihniyetin adıdır.Nitekim hicrî üçüncü yüzyılda Farabi,zorbalığın hâkim olduğu eski zaman sitelerine "el-Medinetü'l-Câhile(câhil site) adını vermiş(3) ve "el-Medinetü'l-Fadıla"(erdemli şehir)adına taşıyan eserini yazmıştır.

Mü'minler hergün beş vakit namazda kırk defa;(Allah'ım!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz(4) diyerek,Allah'a olan ahidlerini yenilemiş olmakla,Allah'ın ulûhiyetini bilmemek olan câhiliyyeyi reddetmiş oluyorlar.

---

(1) Çağatay,Neşet,İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı,s.99.

(2) Danışman,İsmail Hami,İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi,İstanbul,1960,s.25.

(3) Danışman,Nâfiz,Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşe'i,AUİF Dergisi,V,sayı I-V,s.192 ,Ankara,1958.

(4) Fatıha,1/5.



### C) Câhiliyeyi Tanımadaki Bellibaşlı Kavramlar

Dinler Tarihi üzerinde yapılan son araştırmalar gösteriyor ki, dünyanın neresinde bir topluluk yaşamış, mutlaka o toplum kendisine umut bağladığı yüce bir varlığa inanma düşüncesi vardır. Yani, müteâl bir varlık düşüncesi.. Yeryüzünde nereye giderseniz gidiniz, 'mabetsiz bir şehir bulabilirsiniz, ama, mabutsuz bir şehir asla!' darb-ı meseli buna şahitlik etmektedir.

İslâm öncesi Hicâz bölgesinde yaşayan Arapların inanç hayatlarında da üstün bir ilâh düşüncesinin varlığını görmekteyiz. Bu müteal varlığın Allah olduğunu söylemelerine rağmen, Allah'tan başka ilâhlara ulûhiyet gücü vermelerinin de gerekçelerini şöyle açıklamaktadırlar: "Rablerine daha yakın olmak için vesile aramak." (1) Gerçekte, müşriklerin Allah'a bir takım şürekâ (ortak, emsâl, endâd...) ittihaz etmiş oldukları varlıklar (melek, Meryem oğlu İsa, Uzeyir (a.s), cin, şeytan, tağut, sanem..) da Allah'ın birer yaratıklarıdır. Müşriklere, niçin bu şerik (ortak) lere tapıldığı, kendilerine ulûhiyet gücü verildiği sorulunca, "Biz onlara tapmıyoruz, ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz" (2) diyorlardı.

Müşrik Arapların inanç hayatlarında çok tanrıca bir anlayışın yanında, günlük hayatta ihtiyaç hissettikleri, darda kaldıkları zaman sığınma ihtiyacı duydukları monoteist bir özellik taşıyan pasif bir tanrı inancı da vardı. Kur'an müşriklerin ilâh konusunda bu kararsız tutumlarını şu şekilde açıklar:

"Denizde beğulma korkusunun şiddeti size geldiği zaman, Allah'tan başka taptığınız bütün putlar hatıranızdan kaybolur. Yalnız O'na dua edersiniz. Fakat Allah sizi kurtarıp karaya çıkarın-

---

(1) el-İsra, 17/57.

(2) ez-Zümer, 39/3.

ca da (tevhid dininden) yüz çevirirsiniz. İnsan çek nankor bulunuyor."(1)

"Andelsun ki enlara: 'Gökleri ve yeri yaratan, güneşi, ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye sorarsan, şüphesiz Allah'tır derler. Oyleyse niçin (aldanıp) döndürülüyorlar."(2)

Hicaz bölgesinde, müşriklerin hayatında Allah tasavvurunun çeşitli dinlerden -özellikle de hıristiyanlıktan- kaldığını iddia eden bazı müsteşrikler de var.(3) Unutulmamalıdır ki, müşrik Mekke toplumu içerisinde, çek tanrıca olmaktan ziyade, tevhidi düşünceyi taşıyan ve kendilerine 'Hanifler' adı verilen muvahhid müminler yaşıyordu.(4) Kuss b. Saide, Rahib bahira... bunlardan olup tek anlamda Allah'a iman ediyorlar ve câhiliye toplumunun pisliklerinden kendilerini korumaya çalışıyorlardı. İleride 'Câhiliye Döneminde Haniflik' adını taşıyan bölümde üzerinde duracağız.

Burada müşriklerin şeriklerine -yani, şirk âmillerine- göz atacak olursak, inanç hayatında câhiliye konusunda kapsamlı bir fikir elde etmiş oluruz. Bunlar:

1- Sanem / Vesen

Tahtadan, bakırdan ve gümüşten insan şeklinde oyularak yapılan ve kendilerini Allah'a yaklaştırmayı amaçlarıyla tapılan puta 'sanem'denir. Sanemin çoğulu (أَسْنَامٌ) asnâm'dır.(5) Kur'an'da

(1) el-İsra, 17/67.

(2) Ankebut, 29/61.

(3) Watt, Montgomery, Hz. Muhammed Mekke'de (Çev. M. Rami Ayas ve Azmi Yüksel) Ankara: AÜİF Yayınları, 1986, s. 33.

(4) M. Şemseddin, Kabe'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri, DFİF Mecmuası, c. 3, 1926, s. 130.

(5) el-İsfehâni, Müfredât, s. 423.

sanem beş defa geçmektedir.(1) Bu putlar heykel şeklinde olursa, bunlara 'el-asnâm' denir. Bunların belli birer şekilleri vardır ki, adı geçen putları tavaf etmeğe 'ed-Devâr' adı verilir.(2) Bu konuda Kur'an'dan bir kaç misâl şöyledir:

"İbrahim, babası Azer'e, putları (sanem) tanrı olarak mı benimsiyorsunuz? Doğrusu ben, seni ve milletini açık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti.(3)

Bazı islâm âlimleri, sanemi, 'Allah'tan başka kendisine tapılan her şey'(4) olarak tanımlamışlar ve Allah'ı anmaktan alıkoyan meşguliyetlere de sanem adını vermişlerdir.

Saneme tapmak, bütün putperest milletlerin temel karakterleri olarak tebârüz etmiştir. Hz. Musa (a.s)'ın içinde yaşadığı toplum, Allah'ın kendilerine ilâhi bir lütuf olarak denizden geçirip kurtardıktan sonra, saneme tapan bir millete rastladıklarında: "Ey Musa! Onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap" dediler. Musa, "doğrusu siz, câhil (bilgisiz) bir milletsiniz" buyurdu.(5)

Putlar, bazan da 'temâsil' ile de ifade edilmiştir.(6) Temâsil, tağut'un heykeli ve tasvirleriydi. Sanemler daha çok, resimli ve nakışlı taşlardan oluşuyordu.(7) Muhammed İbn İshâk'a göre, asnam'ın en büyüğü, kureyşin sanemi idi. Ona 'hubel' denilir, Kabe'nin avlusunda, zemzem kuyusunun üzerinde bulunur-

---

(1) Bkz. Enam, 6/74; A'raf, 7/138; İbrahim, 14/35; Enbiya, 21/57; Şuara, 26

(2) İbn al-Kelbi, Putlar Kitabı (Kitabu'l-Asnam), Çev. Beyza Düşün-  
gen, Ankara: AÜİF Yayınları, 1969, s. 39.

(3) Enam, 6/74.

(4) el-İsfehâni, Müfredât, s. 423.

(5) A'raf, 7/138.

(6) Bkz. Enbiya, 21/52.

(7) Yazır, M. Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul: Eser  
Neşriyat, 1969, c. 3, s. 1564.

du.Ka'be'deki hediye ve eşyalar, açıktan orada teşhir edilirdi.(1) Mekke'de halkın tapındığı çok sayıda sanem bulunmakla beraber, bu sanemler civar kabilelerde de mevcuttu.(2)Sâbit b.Dahhak(r.a)'den rivâyet olunduğuna göre,Asr-ı Saâdette bir zat (Yelemem yakınlarında bulunan)Büvâne (denen yer)de bir deve kurban etmeği nezretti. Resulullah (S)'a gelerek;"ben Büvane'de bir deve kurban etmeği nezrettim"dedi.Resulullah(S)ena:"Orada câhiliyyet devrinden kalma kendisine tapınılan sanem var mı?"dedi.Sahabi:"Hayır,yek"dediler.(3)Resulullah'ın bu sözlerinde,'sanem'sözcüğünün geçmiş olması,sanırım'kenuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

Vesen'e gelince; vesen'in çeğulu ( <sup>أَوْشَانٌ</sup> ) evsan'dır.O, kendisine tapılan bir taştı.(4)Kur'an'da:'Pis evsanlardan kaçının'(5);'siz Allah'ı bırakıp bir takım putlara (evsan) mı tapıyorsunuz'(6);'İbrahim şöyle demişti:"Dünya hayatında Allah'ı bırakıp,aranızda putları (evsan) muhabbet vesîlesi kıldınız"(7) diye buyrulur.

Vesenlerin,sanemlerden ayrıldığı nokta,'taştan'yapılmış elmalarıydı.(8)Bunların çevresinde de câhiliye Arapları 'ed-Devâr' adını verdikleri tavaflarını (bir çeşit ta'zim ve hürmetlerini) yerine getirirlerdi.Birgün Hıristiyan olan Aâyy b.Hatem, beynunda asılı altından yapılmış bir salip(haç işareti)'le Resu-

- 
- (1) İbn Kesir,Ebu'l-Fida İsmail,Muhtasar Tefsir u İbn Kesir(tahk. M.Ali es-Sabûni),Beyrut:Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim,1981,c.1,s.481.
  - (2) İbn Hişam,Ebu'l-Muhammed Abûlmelik,es-Siratü'n-Nebeviyye,Mısır;el-Halebi,.936,c.1,s.88.
  - (3) Ebu Davud,es-Sicistâni,es-Sunen,İhyâü's-Sünneti'n-Nebeviyye, A.Eyman,27,c.3-4,s.238.
  - (4) el-İsfehâni,Müfredât,s.805.
  - (5) Hac,22/30.
  - (6) Ankebut,29/17.
  - (7) Ankebut,29/25.
  - (8) İbn al-Kelbi,Putlar Kitabı(Kitabu'l-Asnâm),s.49.

lullah'ın huzuruna geldiğinde,Resulullah (S) ona:"Beynundaki şu veseni at"(1) buyurarak haç işaretini vesen olarak nitelendirilmesi ilgi çekicidir.

Kur'an'da gerek sanem ve gerekse evsan; yani, Allah'tan başka mabud mertebesinde tapınılan bütün varlıklar için şöyle buyrulmuştur:

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ  
وَلَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ

"Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kim vardır?Çünkü,yalvardıkları şeyler,yalvarışlarından habersizdirler."(2)Bu âyette C.Hak, işitmeyen ve görmeyen putlara çağırandan daha sapık ve daha câhil kim vardır?Bir zararı defedemeyen,nasıl bir faydayı celbet-sin?Bütün bu güçlerden yeksun olan bir varlık,insanların çağrılarına da cevap vermekten âciz kalacaktır,buyurarak,insaneğlunun,sadece kendisine teabbüde bulunmasını istiyer.

Yukarıdaki metnini yazdığımız âyetin sonlarına doğru olan, kısmındaki "birinci (هَمْ) hüm zamiri 'sanemler'için; ikinci (هَمْ) hüm zamiri ise,'tapanlar'için kullanılmıştır."(3)Böylece Kur'an, putlara tapmanın anlamsız bir çaba olduğunu açıkca göstermiş olur.

Burada şu kenuya değinmekte fayda vardır.Müşrik Araplarda ağaca tapınma geleneği yaygındı.Zira,sanemler,ağaçtan da yapılırdı.Onda ulûhiyet gücünün varlığına inanma gibi,güçlü bir eğilim taşıyorlardı.El-Uzza putu bir hurma ağacıydı,Gatafanlılar ona tapanlardı ve üzerine de bir ev yapmışlardı.(4)Yine,'Araplar,

(1) et-Tirmizi, es-Sunen, Tefsir, 10, c.4-5, s.278.

(2) Ahkâf, 46/5.

(3) eş-Şevkâni, Fethu'l-Kadîr, c.4, s.14.

(4) İbn al-Kelbi, Putlar Kitabı (Kitabu'l-Asnâm), s.70 (Dipnet)

Necran'daki kutlu hurma ağacına taparlar ve ona,yıldan yıla olan bir bayramda süslü elbiseler giydirmişlerdi.(1)

Tarihe 'Rıdvan Bey'atı'diyen geçen olayla ilgili,ilginç bir gelişme baş göstermişti.Tarık bin Abdurrahman anlatıyor: "Hacca giderken bir yol uğrağında bir topluluğun namaz kıldıklarını gördüm.Burası 'ne mescidi'dir?' diye sorunca ,Resulullah'ın beyatü'r-Rıdvan'ı akdettiği,'şecere mescidi'dir' dediler."(2)Zamanla müslüma ahali bu ağacın altını kutsal mekâna çevirdiler. Müslüman halk arasında,orada namaz kılmanın büyük sevaba nail olacağı düşüncesi yaygınlık kazanmaya başladı.Bununla da kalınmayıp 'Hudeybiye Ağacı'(3),bereket istenmek üzere hacılar tarafından da ziyaret edilirdi.(4)İşte böyle kutsama imajı gelişip bey atmaya başlayınca,'bu ağaç Halife Hz.Ömer (r.a) tarafından kes-tirilirdi.Çünkü , bu ağaca da ileri de Lât ve Uzza'ya olduğu gibi tapılmasından korkuyordu.(5)Hz.Ömer'in bu davranışı,bir kötü bid'at ve itikadi bozukluğun neşvü nemâ bulmasını önlemek ve Allah Resul'ünün tebliğ ettiği islâmın sâfiyetine gölge düşürülmemek için,Peygamberî bir zihniyetin gereği olarak değerlendirilmiştir.

Siyer ve Megazi yazarlarının ifadesine göre,artık o mekân da böylece unutulmuş oldu.Allah'ın bir rahmet eseri ki,bilenlerce bile o yer,tanınmaz oldu.Elbetteki bunda büyük hayırlar meydana geldi.Şayet bu ağaç kesilmemiş ve o yer de unutulmamış olsaydı,belki de,üzerine bir kubbe ya da türbe yapılacak,çeşitli

---

(1) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.22.

(2) Gazzâli,Muhammed,Fıkhu's-Sîre,Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-Hadis, 1965,s.354.

(3) Bkz.Fetih,48/18.

(4) İbn al-Kelbi,Putlar Kitabı (Kitabu'l-Asnâm),s.74.

(5) İbn al-Kelbi,a.g.e.s.74

iklim ve ülkelerden yolcular orayı ziyaret maksadıyla seferlere çıkacaklardı. Halbuki Hz. Peygamber (S); "üç mescid hâriç, mescidlerde ibadet etmek için yola çıkılmaz; benim mescidim, mescid-i haram ve mescid-i aksa"(1) buyurarak bundan ümmetini sakındırmıştır.

Geçmiş ümmetlerin tarihinde de örnekleri görülmüştür ki, tarihi ve şerefli olayların cereyanına sahne olan mekân ve varlıklara ta'zim ve ibadet edile gelmiştir. Hz. Ömer'in bu övgüye değer cesur davranışı elmasaydı belki ileride bu ağaca, islâmî açıdan az gelişmiş insanlar tarafından ibadet edilecek, nezih islâm itikadı büyük darbeler yiyecekti. Nitekim yaşadığımız günlük hayatta bunun sayısız örneklerini görmekteyiz. Köklü islâmî bilgilerden yoksun olan bazı müslümanların islâm büyüklerinin türbe ve mezarları ziyaret edilmeden Hacca gidilirse hac ibadeti kabul olmaz düşüncesi, bezuk bir itikadî sapma olarak gelişme göstermektedir.

Tarihte, bazı câhil kimseler tarafından müslüman önderlere ait türbe ve kabirlerin aşırı bir ihtiram sonucu sanem haline getirildiğini görüyoruz. 'Önceleri aralarından ayrılan, kabre keydukları sevdiklerinin bir hatırası olarak ve onlara faydalı olabilmek gayesiyle yapılan mezar ziyaretleriyle ilgili, zamanla pek çok bâtil ve hurafe şeyler meydana gelmiş, insanlar -şeytanın da yardımıyla- gün gelmiş, Allah'ı unutup mezarlara tapar olmuşlardır.'(2) Bunun için Resulullah (S), "kabrini kireçlenmesini, üzerine

(1) Müslim, Sahih, Hacc, 74, c.1, s.976; Ahmed bin Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Halil eş-Şeybani, el-Müsneâ, Mısır, ts.c.11, s.238.

(2) Toprak, Süleyman, Ölümünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı), Kenya: Selâm Yayınevi, 1986, s.425. (Bkz. Bu konuda daha geniş bilgi var.)

bina yapılmasını yasakladı."(1,

Kur'an'da zikrolunduğuna göre,yeryüzünde Allah'a şirk ke-  
şan toplumlardan birisi de Hz.Nuh (a.s,'ın toplumdur.Nuh toplu-  
mu,saneme tapınmayı yasalaştıran ya da bu bid'atı ilk defa başla-  
tan toplum elmaları açısından önemli bir yere haizdir.Nuh toplu-  
munun putçuluğunun şerik yönünden en çarpıcı yanı,putlaştırılmış  
insanların hayatlarında reel anlamda bir Kravun ve Nemrut gibi  
ilâhlık iddiasında bulunmuş insanlar olmadıklarıydı.Kur'an'da(2)  
isim olarak anılan bu putlar( Vedâ,Suva,Yeğus,Yeuk ve Nesr) , 'sa-  
lih ricalin',Nuh toplumu tarafından müfrit bir teveccüh ve gizli  
bir güç aramaları nedeniyle beşerüstü varlıklar olarak telâkki  
edilmelerinden kaynaklanıyordu.Onların kabirlerini ölümlerinden  
sonra türbe ve mescid haline dönüştürdüler.Bunlara uyanlar,bunla-  
rın adına heykeller diktiler ve bu heykellere sahiplerinin isim-  
lerini verdiler.Sonradan bilen kalmayınca,cehâletle bu heykelle-  
re tapıldı.(3)Yani,bu sâlih insanlar,belirli bir tarihi safhadan  
sonra puta dönüştürülerek müşrik bir toplumun oluşumu sağlanmış  
oluyordu.Resulullah (S),mezarlarda işlenen çirkin âdetlerden üm-  
metini sakındırmış ve "Hıristiyan Habeşliler içlerinden sâlih  
bir kişi öldümü,enun mezarı üzerine bir mescit inşa etti ve içi-  
ne de e resimleri işlediler.Kıyamet gününde yaratıkların en şer-  
lileri onlardır"(4) buyurarak,mezarların üzerine bina yapımının  
caiz olmadığını göstermiştir.

İnsanlık tarihi boyunca tüm putperest toplumlarda bu câhili  
gelenek sürmüştür.Bunun adı ister sanem,isterse evsan olsun,de-:

(1) Müslim,Sahih,Cenâiz,32,c.2,s.667.(Hatta bir ara kabirlere tap-  
ma düşüncesinden şirke düşme korkusu sebebiyle,yasaklanan ka-  
bir ziyareti bir ara,'kabirleri ziyaret ediniz,çünkü e,ölümü  
hatırlatır"buyrularak serbest bırakılmıştır.Müslim,Sahih,Ce-  
nâiz,36,c.1,s671.)

(2) Bkz.Nuh,71/23.

(3) et-Taberi,Câmiu'l-Beyan,c.29,s.62.

(4) el-Buhari,Sahih,Salâh,48,c.1,s.110.



ğil mi ki, Allah'tan başkasına tapınmak demektir. Oyleyse Allah'tan başkasına tapınılan ve Allah derecesinde bir statüye tabi kılınan herşey bätıldır. Çünkü bunlar, zarar ve fayda verme gücüne sahip değildirler. Allah (c.c) bizden muvahhid mümin olmayı, 'dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kulluk etmeyi'(1) istemektedir.

## 2- Erbâb

( رَبَّ ) rabb'ın çoğulu ( رَبَابٌ ) erbâb'tır. Aslında Rabb kelimesi, 'terbiyeden gelir. Terbiye ise, birşeyi kemâline ulaştırıncaya kadar bir halden diğer bir hâle çevirerek inşâ etmektir.(2) Yine Rabb kelimesi; yaratma, büyütüp yetiştirme, terbiye etme, yağmur indirip rızık verme, sahip ve mâlik olma, görüp gözetme, tedbir etme, nimet verme, ululuk ve efendilik anlamlarını bünyesinde toplayan, şefkat, merhamet ve sevgi neticesinde tezâhür eden bir vasıftır.(3)

Kur'an'da ilk inen âyetleri incelediğimiz zaman en çok kullanılan kavramlardan birisi 'Rabb'ismidir.(4) Kur'an adeta, müşrik Arapların C.Hakk'ı tanıdıkları ve ikrar ettikleri "rububiyet" sıfatlarından onlara yaklaşarak üzerlerinde bunca hakkı bulunan Allah'ı bırakıp da, hiç hakkı bulunmayan hayali şeylere tapmanın manasız ve haksızlığına dikkatleri çekerek vicdanları intibaha davet eder.(5)

Rabb kelimesi, fâil için müstear olan bir mastardır.(6) Kur'an nâzil olduğu sırada bu kelime Arapçada "itaat elunan e-

(1) el-Beyyine, 98/5.

(2) el-Isfehâni, Müfredât, s.269.

(3) İbn Manzur, Lisânu'l -Arab, c.1, s.399-400; el-Isfehâni, a.g.e.s.20

(4) Bkz. Fâtiha, 1/1; Kalem, 68/6-8; Müzemmil, 73/9; Müâdessir, 96/1-7; Alak, 96/1-5.

(5) Ulutürk, Veli, Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor? İzmir, 1986, s.91.

(6) el-Isfehâni, Müfredat, s.269.

fendi, herhangi bir durumu düzelten kimse, birşeyin mâliki anlam-  
larına geliyordu. İslâm'da ise, benzeri olmayan efendi, verdiği ni-  
metleriyle yaratıkların durumunu düzelten, yaratma ve emretmenin  
sahibi anlamına kullanılıyordu. (1) Böylece islâm Rabb vasfına, put-  
lara alem olmaktan kurtarmış oldu.

Rabb kelimesinin mullak ve marife olarak kullanılması yal-  
nızca Allah içindir. O, herşeyin rabbi ve Mâlikidir. bütün yaratık-  
lar üzerinde rububiyet onun içindir. Allah'tan başkası için Rabb  
kullanılmaz. Ancak, herhangi bir isme muzaf olarak, insanlar için  
de kullanılabilir. (2) Rabb, fiil sıfatlarındanadır. Allah ise, zat i-  
simlerindenadır. Zat isimleri, sıfatı fiiliyeden daha üstündür. (3)  
Rabb kavramı, Allah lâfza-i celâlinde sonra en çok kullanılan i-  
simlerden birisi olmuştur (970 defa). İlk vâniyden itibaren Rabb  
kelimesi Kur'an'da en çok Rabbuke, Rabbuhum şeklinde zamirlere  
ya da Rabbu's-Semâvât-ı ve'l-ard'ı, Rabbu'l-Âlemîn, rabbu'l-Arş..  
gibi muzaf olarak kullanılmıştır. (4)

Kur'an'ın ilk muhatapları olan müşrik Araplar, Allah'ı bir  
mefhum olarak biliyordu:

"Dikkat edin, hâlis din Allah'ındır; O'nu bırakıp da putlar-  
dan dostlar edinenler: "Onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye  
kulluk ediyoruz" derler. Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şey-  
lerde aralarında hüküm verecektir. Allah şüphesiz yalancı ve in-  
kârcı kimseyi doğru yola erdirmemez." (5)

"Andolsun ki, çevrenizde bulunan birçok kasabaları yok et-  
mişizdir. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri türlü türlü an-

---

(1) et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, c.1, s.141.

(2) Yıldırım, Suad, Kur'an'da Ulûhiyyet, İstanbul: Kayıhan Yayınla-  
rı, 1987, s.89; Bkz. el-İsfehâni, Müfredât, s.269.

(3) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c.32, s.14.

(4) Bkz. Müzemmil, 73/9; Fatiha, 1/1-2; Felâk, 113/1; Nas, 114/1; Ku-e;  
reys, 106/3.

(5) Zümer, 39/3.

latmışızdır.O zamanlar,Allah'ı bırakıp da O'na yakınlık peyda etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi?Ama tanrıları onlardan uzaklaştılar.Bu, onların yalanı ve uydurup durdukları şeydir."(1)(2)

Bu âyetler açıkca gösteriyor ki,câhiliye çağında tanrılar arasında Allah denen ve bütün tanrılardan üstün olan bir tanrı tanınırdı.(2)İşte tanrı anlamında,müşrik Araplar,'Rabb'kelimesini kullanıyorlardı.Hatta Kureyş suresi içerisindeki "bu evin Rabbi"(3) cümlesi,Mekke'lilerin orada kendilerini Allah'a tapıyor olarak kabul ettiklerini isbât ediyor.Yalnız şu var ki,onların nezdinde Allah,"tek Rabb"değildir.Onun yanında birçok Rablar ve tapınaklar vardı.(4)

Rabb kelimesinin çoğulu olan 'erbâb',Kur'an'da dört yerde geçmiş olup ve Allah'tan başka tazim olunan,tanrılaştırılan varlıklar için kullanılmıştır.Mekki âyetlerden birisinde şöyle geçer:

"Ey mahpus arkadaşlarım!Ayrı ayrı bir sürü uydurma rabler mi daha iyidir,yoksa herşeyden üstün tek Allah mı?"(5).

Hiçbir peygamber ümmetini Allah'tan başka,ne bir Nebi'ye, ne de bir meleğe ibadet etmelerini emretmiştir.Bütün peygamberlerin ortak çağrısı,Allah'a iman ve O'na ibadet etmek olmuştur. Bu gerçek Kur'an'da açık bir şekilde yer almıştır."Size melekleri,peygamberleri erbâb olarak benimsemenizi emretmesi de yaraşmaz.Siz müslüman olduktan sonra,size inkâr etmeyi mi emredecek?".(6)

---

(1) Ahkâf,46/27-28.

(2) Izutsu,Kur'an'da Allah ve İnsan,s.17.

(3) Kureyş,106/3.

(4) Izutsu,a.g.e.s.187.

(5) Yusuf,12/29.

(6) Al-i İmran,3/80.

Yahudi ve Hıristiyan din adamları (ahbar ve ruhban) Allah'ın kendilerine aralarında hükmetmeleri için gönderdiği Tevrat ve İncil'i, kendi heva ve arzuları doğrultusunda tahrif ve tahvile gittiler. Her toplumda bu tür Allah'ın âyetlerini üç-beş müstekbir zümrenin uzun emelleri için keyifleri doğrultusunda pazarlayanlar eksik olmamıştır. Bu durum sadece ehl-i kitap için geçerli değildir. "Bir defasında Peygamber Efendimiz(S), Necran'lıları İslâm'a davet ederken, ahbardan bir gurup din adamı bir araya gelerek: Ey Muhammed! Hıristiyan ahalinin Meryem eğlu İsa'ya tapındıkları gibi Sana tapınmamızı mı istiyorsun? demişlerdi. Bunun üzerine Allah Resul'ü (S), "Allah'tan başkasına tapmaktan ve Allah'tan başkasına tapmayı emretmekten Allah'a sığınırız"(1) buyurmuştu.

Yahudi din adamlarına 'ahbar'; hıristiyan din adamlarına 'ruhban' denir. Onlar, Allah'ın otoritesine tecavüz ettiler. Allah'ın hakkı olan ulûhiyyet ve rubûbiyyeti kendileri için nasbederek Allah'ın hükümlerine muhâlif, insanlar için hükümler koydular. Allah (c.c)'ın helâl kıldığı şeyleri haram; haram kıldığı şeyleri helâl kıldılar. Kavimleri de onların kıldığı (koyduğu) hükümlere tabi olarak, din adamlarını 'Rabb'tayin etmiş oldular. Bundan dolayı Allah u Teâla şu âyetiyle yahudi ve hıristiyanları kınadı:

"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem eğlu Mesih'i erbâb olarak kabul ettiler."(2)

Adıyy b.Hatem, Peygamberimizin İslâm'a daveti kendisine ulaşınca Şam'a kaçmıştı. Çünkü o, câhiliye döneminde Hıristiyan olmuştu. (3) Bir ara Adıyy b.Hatem Medine'ye geldiğinde, Resulullah, Tevbe suresinin 31.âyetini kendisine okumuştur. Bunun üzerine Adıyy: "Biz onlara tapmıyoruz ki" dedi. Resulullah Efendimiz bu

(1) İbn Kesir, M.Tefsir u İbn Kesir, c.1, s.295.

(2) Tevbe, 9/31.

(3) İbn Kesir, a.g.e.c.2, s.132.

âyetten muradın ne olduğunu ena şöyle açıkladı: "Onların Allah'ın indirdiği hükümlere aykırı hükümler koymaları; sizin de onların koymuş olduğu bu hükümlere tabi olmanızdır." (1) Anlıyoruz ki, Allah'tan başka, O'nun hükümleriyle çatışan hüküm koymayan kimse- lere 'erbâb' deniyor.

Kur'an müşrikler hakkında da "yeksâ, Allah'ın âinde izin vermediği birşeyi onlara meşru kılacak şerikleri mi vardır?" (2) bu- yuruyor. Yani onlar, Allah'ın senin için koyduğu sağlam âine tabi olmazlar, aksine cin ve insan şeytanların kendileri için şeriat kıldıkları şeylere uyarlar. Bazı şeyleri haram kılmak, Bahire, Sâ- lbe, Vesile ve Hâm gibi.. Yahut, leşi, kan yemeyi, kumar, v.s. dalâlet ve cehâletleri helâl kılmak gibi. (3)

Kur'an, rubûbiyyetin sadece Allah'a mahsus olduğunu vurgu- lar. Rabb ismiyle O'na dua etmemiz öğretilir. 'Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamdolsun' (4) âyetinde olduğu gibi..

### 3- İnâse

(إِنْسًا) inâs kelimesi (أَنْثَى) unsâ'nın çoğulu olarak gelmiş- tir. (5) Bu kelime türkçede tanrıça anlamına geldiği gibi, cansız (câmiâ) eşyaya da denir. Tanrıça (inâs), câhiliye döneminde müş- rik Arapların kadın şeklindeki tanrılarına verilen isimlerdi. (6) Şirk ehlinin temasıl dedikleri kadın tasvirleri de aynı kapsama girer. İnâs kavramını müfessirler, şirk ehlinin önlerinde secdeye kapandığı cansız dişi (kadın) varlıkların isimleri olarak nitelen- dirmişlerdir. Cahiliyede ilâh ittihaz edilen mabutların çoğu, kadın

---

(1) Aşkar, Ömer Süleyman, Hasâis eş-Şerifatü'l-İslâmiyye, Kuveyt:

Mektebetu'l-Felâh, 1982, s. 37.

(2) Şura, 42/21.

(3) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c. 3, s. 274.

(4) Fatıha, 1/1.

(5) el-İsfehâni, Müfredât, s. 33.

(6) el-İsfehâni, a.g.e.s. 33-34.

adı taşırdı.Lât,Uzza ve Menât hep dişi varlıkların isimleri-  
dir.(1)Burada asıl inase'den maksat;insaların şehvetlerini put-  
laştırmalarıdır.Bu kimseler Kur'an'da,"şehvetlerine uyanlar"(2)  
ve "şehvet sarhoşları"dır.(3)Kur'an müşriklerin ,inaseleleri mabud  
ittihaz edinmelerini şöyle anlatır:"Onlar Allah'ı bırakıp tanrıça  
(inase,lara taparlar."(4)Allah'a şirk koşanlar,Allah'ı bıraka-  
rak inâse duâ ederler,dişilere çağırır,dişillere teabbüd eder-  
ler,onların en çok perestiş ettikleri,gönül verip yalvardıkları  
ya da nâmina davet ettikleri mabutları dişiller olur.Bunların na-  
zarında ilâh mefhumu,mabus tasavvuru herşeyden önce bir kadın  
hayalidir.(5)

Müşrik Araplar,Allah'ın meleklerini dişi (ünsâ) varlık-  
lar olarak isimlendirerek (6),melekler Allah'ın kızlarıdır,di-  
yerlardı.(7)

Câhiliye döneminde Arap müşriklerinin Lât,Uzza ve Menât gi-  
bi inâse isimleriyle müsemma birçok putları vardır ki,el-Lât,ellâ:  
hin müennesi;el-Uzza,el-azizin müennesidir.(8)Denilmiştir ki,  
her kabilenin taptığı özel sanemleri vardı.Bunlara fülân eğıulla-  
rının kadınları derlerdi.Putların adları da,kadın adı idi.(9) Câ-  
hiliye döneminde sanemlerin kahır ekseriyeti Kabe'nin içinde ve  
civarında bulunurdu.Bu putları her türlü tecavüze karşı koruyan,  
onların bakım ve temizlikleriyle meşgul olan özel ücretli baki-

(1) el-Isfehâni,Müfredât,s.33.

(2) Nisa,4/27.

(3) Âl-i İmran,3/14.

(4) Nisa,4/117.

(5) Yazır,Muhammed Hamdi Elmalılı,Hak Dini Kur'an Dili,c.3,s.1468.

(6) Bkz.Safrat,37/150;Zuhruf,43/19.

(7) et-Taberi,Câmiu'l-Beyan,c.27,s.37.

(8) Yazır,M.Hamdi Elmalılı,a.g.e.c.3,s.1469.

(9) et-Taberi,a.g.e.c.5,s.179.

cıları vardı.(1)Adı geçen putları ziyaret ve perestiş Mekke devletine önemli eranda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir canlılık kazandırıyordu.Bütün bu putlar,Mekke'nin fetih günü,müslümanlar tarafından kırılacak ve Kabe şirk unsurlarından bütünüyle arındırılacaktı.

Câhiliye tarihinde kara bir sayfa teşkil eden kadının kenuna saygısızlık, onu bir şehvet unsuru, onu bir ticari metal olarak idealize etme, sadece müşrik Araplara has bir anlayış değildir.Roma, Yunan ve Mısır câhili uygarlıklarından kalan, ayrıca, Kenan diyarında Sâmiler tarafından tapılan bereket ve rüzgâr tanrısı Ba'al(2) ve daha birçok arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen, tanrıça adı verilen heykelcik ve tasvirler gösteriyor ki, kadına tapınma, topyekun, câhil milletlerin ortak karakterleri arasındadır.Şehvet uğruna ilâhlaştırılan inâse tapılmakla kalmamış, onun adına üryan heykeller yontulmuş ve resimler çizilmiştir.Bunlara; güneş, ay, rüzgâr...tanrıçaları adı verilerek tabiatın yöneticileri olarak takdim edilmişlerdir.Çağımızda Pablo Picasso gibi ressamların görsel sanat etkinlikleri arasında yer alan üryan kadın tabloları, yine birçok materyalist ve atavist yazarın; şiir, hikâye, oyun, roman ve hatta tiyatro eserlerinde cinselliğe yer vermeleri, sanayi tröstlerinin reklâm endüstrisinde teşhir etmeleri, bunlarla benzerlik arz etmektedir.

Genelde müşrik ruhunun gâye-i mabudu, kadındır.Onun nazârında taabbüdün en büyük misâli taabbüdü nisvân (cult de femme) dir.(3)Mekke'li müşriklerin, melekleri Allah'ın kızları olarak nitelendirmeleri, kadın tasvirlerini dişi tanrıçalar olarak tasvir etmeleri, şeytanın iğva ve vesvesesiyle olmuştur.Çünkü "şeytan,

---

(1) İbn Hişam, Sire, c.1, s.87-88.

(2) Yıldırım, Suad, Kur'an'da Ulûhiyyet, s.346.

(3) Yazır, M.Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.3, s.1469.

fahşâyı emreder"(1).Şeytan çoğu defa insanları kadın tuzakıyla alteder.Tarih şahittir ki,nice sâlih zatlar,nice makam ve mevkiî sahibi devlet adamları kadın tuzakına âlet olmuşlardır.Câhiliye şairlerinin ilhamlarını şeytan,kadın ve cinlerden almaları aynı olayın değişik görüntüsüdür.Mısır zindanlarında Hz.Yusuf (a.s)'ın kadınla olan imtihanı unutulmamalıdır.

İslâm,tevhid akidesine dayanır.İslâm,canlı varlıkların suretlerini yapmayı yasaklamıştır.Hz.Peygamber (S);"şu suretleri yapanlar yok mu?İşte onlara kıyâmet gününde:Haydi,yaptığınız sûretlere can veriniz diye azap olunacaklardır"buyurmuştur.(2) Şirk,mânâ ve muhtevası itibariyle de çoğulcu bir yapıyı simgeler. Delayısıyla,sûret yapmanın temelinde bu tehlike yatmaktadır.Bütün bu nedenlerden dolayı Peygamber Efendimiz (S),resimli eşya kullanmayı hoş görmemiş ve hatta Hz.Aişe'nin astığı resimli bir duvar perdesini kaldırtmıştır.

Özellikle câhiliye döneminde;sanem,temâsil ve tasvirlerle teabbüd ediliyordu.Bu teabbüd somut bir şekilde cereyan ettiği gibi,soyut bir şekilde de cereyan ediyordu.İslâm'ın insan tasvirine karşı hoşgörüsünün olmayışının asıl nedeni,tasvir ustası(ressam,heykeltıraş...) ortaya koymaya çalıştığı san'atına tüm heyecan,düşünce ve hayâlinde yaşattığı canlılığı aksettirmek ister. Bu onun için oldukça doğaldır.Ne var ki bu çaba sürerken çoğu defa Allah'la özdeşleşmeye kalkışabilir.Neticede,kendisini müşrik bir atmosfer içerisinde bulabilir.Bütün bu açmazları hesaba katmayan müslüman âlimler,sanatçılar;tezhip,hat,minyatür,süsleme ve ciltcilik gibi san'at dallarına ağırlık vermişler,hayli de başarıları ürünler ortaya koymuşlar,islâm medeniyet,kültür ve san'atı-

(1) Bakara,2/268.

(2) ez-Zebidi,Zeynu'd-Din Ahmed b.Ahmed,Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi(Çev.Ahmed Naim-Kâmil Miras),Ankara: DİB Yayınları,1978,c.12,s.116.



na büyük hizmet etmişlerdir. İslâm ulemâsı, tevhidin bir alt yapı olarak gönüllerde kökleşmesinden sonra, tasvirin değişik tarzları hususunda içtihatla bulunmuşlardır. Meselâ, ağaç, dağ, taş gibi manzaralarla taammül-hilka olmayan (vesikalık fotoğraf gibi), zihayat (cansız) resimlerin caiz olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. (1)

İlk dönemlerde şirke kaynaklık eden Mekke, şirkin egemenliği ve tarassudu altında idi. Haliyle temâsil, tasvir san'atı, resimli eşya üretimi gözde san'at ve ekonomik etkinlikler arasında geliyordu. Bilindiği gibi İslâm, şirkî hayatı çepeçevre tecri ve pratiğiyle ilga etmiştir. Resim san'atının -ki canlı sûretleri -asıl sakıncalı yanı, zamanla toplumun bunlara ta'zim ve taabbüde bulunarak, kendilerini Allah'a yaklaştıracak birer âmil olarak görmelerine yol açabilir, endişesidir.

#### 4- Endâd

(أنداد) endâd kavramı (نِدَاءٌ) ni'de'nin eşğuludur. (2) Denklik, benzer, ortak ve emsâl anlamlarına gelir. Bundan dolayı tevhid ulemâsı (كَيْسَ اللَّهِ نِدَاءٌ وَلَا ضِدَّ) Leysallahü niddün velâ ziddün sözünü buna misâl olarak getirirler. (3) Tefsir bilginleri ise, 'endâd' kavramını lügavî anlamda şu şekilde yorumlamışlardır: Zemahşeri (Ö. 538/1143), endâd, misâl, benzer demek olup, akıl hocalarına karşı gelene 'nid' derlerdi; İbn Cerir (Ö. 310/923), 'bana ortak mı koşuyorsunuz?' sözünü 'niddün' anlamı olarak niteleyen (4); Ebu Âliye (Ö. 93/711) de, 'denk ve ortak' manası vermiştir. (5) İstılâhta ise 'endâd' kavramı; inançta, amelde ve sevgide

(1) ez-Zebîdî, Tecrid-i Sarih Tercemesi, c.12, s.116.

(2) Firuzâbâdi, el-Kâmûsu'l-Muhît, c.4, s.348.

(3) es-Sabûni, Safvetü't-Tefasir, c.1, s.40.

(4) es-Sabûni, a.g.e.c.1, s.41.

(5) İbn Kesir, M.Tefsir u İbn Kesir, c.1, s.39.

de (1) herhangi bir şeyi Allah'a denk tutmak demektir.

Bu kavram Mekki âyetlerde câhiliye insanının daha geniş beyutlu, bâtil tanrı figürlerini yansıtmaya açısından ilgi çekicidir. Putperestliğin daha kaba tezahürlerini reddeden bir muh-teva hâkimdir. Adeta onların hayat anlayışlarını belirleyen ken-dilerine özgü inanç biçimlerinin bir odak noktası olarak önplâ-na çıkar. 'Nid' Kur'an'ı bir ifade olup, Allah'a karşı koşulan tüm ortaklara verilen genel bir adlandırmadır. Nidler, müşrik A-rapların zihninde, günlük hayatlarıyla özdeşleşmiş olan ve kendi-lerini Allah'a yaklaştırdığına inandıkları putlar akla geliyer-du. Bu put, insanoglunun kendi hevâ ve hevesine göre karikatürize edilmiş haffi (gizli şirk cinsinden olan sevgi gibi..) ya da ce-li (hubel, uzza, menât..) varlıklar şeklinde tezahür ediyordu. Bu husus Kur'an'da çeşitli âyetlerde söz konusu edilmektedir. (2)

İnsanlardan kimilerine bir zarar ya da bir fayda dokun-du mu, bunun müsebbibini, fâili mutlak olan Allah'a değil de, fâ-ni varlıklara bağlarlar. Hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine de-ğil de, kendilerinde metafizik özelliklerin varlığına inandıkları güçlerden kaynaklandığına, onlara karşı yapılan itaat ve is-yan neticesinde meydana geldiğine itikaden bağlanırlar. Meselâ, çocuğu olmayan bir kimsenin çeşitli ağaçlara, mezarlara, türbe-lere çabut, gelin teli bağlaması ve kurban kesmesi gibi bâtil itikadlar..

Müfessirler, özellikle, "Allah'a bile bile eş koşmayın" (3) âyetinde geçen 'endââ'sözcüğünün anlamını 'gizli şirk' olarak yorumlamışlardır. Gizli şirk, müşriklerin somut anlamda putlarına (hubel, isâf, nâile..) amelen teabbüd şeklinde olanı değil,

---

(1) Bkz. Bakara, 2/165.

(2) Bkz. Sebe, 34/33; Fussilet, 41/9; Zümer, 39/8; Bakara, 2/165.

(3) Bakara, 2/22.

-bu şirkî celidir- itikaden Allah'ın işine müdahale edici şekilde bir takım unsurları (ins,cin,şeytan,melek,sevgi..) Allah'la birlikte,"denk,emsâl,ortak" kabul etmeleridir.Bütün bu itikaîi yıkım,ancak,güçlü bir tevhiîi akide kazandırılmakla imha edilebilir.İslâm'da sahih bir akide olmadan,amellerin hiçbir değeri yoktur.(1)Kur'an,tevhiîi ertaya koyabilmek için,tevhiîi bezucu ameller üzerinde hassasiyetle durur.Tevhiîi tüm detaylarıyla kavrayamayan ve enu;teorik ve pratik alanda yürürlüğe koyamayan insanlar,tevhiîi yapıyı zedeleyici amellerden uzak kalmazlar.İslâm ulemâsıgizli şirkî,şirku'l-esbâb (sebepleri Allah'a ortak kılma) anlamında yorumlamışlardır.ilk sahabî müfessirlerden İbn Abbas (Ö.68/687-688),bir rivayetinde şöyle demektedir:

'Endâd'öyle gizli bir şirk çeşididir ki,bu gizlilik,gece- nin karanlığında kaypak siyah taş üzerinde yürüyen karıncanın ayak seslerinden daha gizlidir.Bir kimsenin, "ey falan,Allah hakkı için,hayatımı sana borçluyum" gibi tabirler kullanması,"eğer şu köpek olmasaydı,dün bize hırsız gelmişti,ördek evde olmasaydı,hırsızlar gelirdi" şeklindeki konuşması; arkadaşına,Allah ve sen isterseniz bu iş olur,Allah'la falan adam olmasaydı işimiz olmayacaktı" gibi sözler söylemesi ve bunları kalben tasdik etmesi, gizli şirkin bir çeşididir.(2)

Ayrıca yine yukarıda zikrettiğimiz âyette geçen 'endâd' kavramında,,birisini,bir takım olayların cereyan edişinde (yağmurun yağması,rızık endişesi,Allah'tan korkar gibi,fani güçlerden korkma,Allah'ı sever gibi başka güçleri o,oranda sevme..)Allah'a değil,sebeplere bağlama inancı beyan edilmektedir. Bu daha önce değindiğimiz bir sapma olan,sebepleri Allah'a ortak kılma itikadıdır.Sahabeden Abdullah İbn Mes'ud (r.a)'den rivayet edilmiş-

---

(1) Bkz.Kehf,18/105.

(2) Seyyid Kutub,Fızılâli'l-Kur'an (Çev.M.Emin Saraç,İ.Hakkı Şengüler ve Bekir Karlığa)İstanbul:Hikmet Yayınları,1971,c.1,s.9

tir: "Ya Resulallah! Allah katında en büyük günah nedir?" diye sordum. Buyurdu ki: "Allah'a ortak, denk (nid) kılmaktır. Seni yaratan ancak O'dur." (1) İslâm itikadında, özellikle ulûhiyet ve rububiyet noktalarında Allah'a emsâl ve nazireler koşmak en büyük şirktir.

Kur'an'da, medenî âyetlerde geçen 'endâd' kavramının biraz daha tedricilik geçirdiği görülmektedir. Mekki âyetlerde olduğu gibi 'nid' anlatılırken endâdlar kaba hatlarıyla çizilmekten ziyâde, şirkin daha ince ve gizli şekli mahkum edilerek "ortaklarınız, Allah'tan başka tapılanlar ve ilâhlarınız" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu hususa Kur'an şöyle değinir: "İnsanlar arasında, Allah'ı bırakıp O'na koştukları eşleri (endâd) tanrı olarak benimseyenler ve onları (endâd), Allah'ı severcesine sevenler vardır." (2)

Gerçek realite şudur ki, bir insanın herhangi bir insana karşı beslediği ifrat derecesinde sevgi, onu putlaştırmaya götürebilir. Bu âyet (3) açıktır ki, ulûhiyetin en büyük hususiyetlerinden birisi, muhabbettir, sevmektir. Bundan dolayıdır ki, Kur'an ve islâm ıstılahında insan daha çok "kul" vasfıyla anılır. Kulluk, kendisine kul olunan varlığa karşı beslenen, en ileri sevgi derecesini ifade eder. (عَبْدٌ) abd kelimesinin bu anlamı, cahiliye devri Araplarında da mevcut idi. (4) Bunun en açık misâli, câhiliye insanının Abdülmenât, Abdüluzza gibi isimler taşıdığı bilmesidir. Risâlet en üstün mertebe olduğu halde, Resulullah (S), kulluğu ile övünürdü. (5)

Mezkur âyet (6)'ten de anlıyoruz ki, Allah'tan başka herhangi bir varlığı, Allah'ı severcesine seven, onun emir ve yasak-

(1) Müslim, Sahih, İman, 37, c.1, s.90.

(2) Bakara, 2/165.

(3) Bkz. Bakara, 2/165.

(4) Yıldırım, Suad, Kur'an'da Ulûhiyyet, s.160.

(5) Hatta, bütün peygamberlerin kulluğu ile övüldüğü bilinir. Bkz. İsra, 17/3.

(6) Bkz. Bakara, 2/165.

larına uymak gibi bu sevginin gereklerini yerine getiren kimse, Allah'tan başka 'nidler'nazireler edinmiş demektir. Bu muhabbet niddir, yoksa, Hâlikıyyet ve Rububıyyet de nid değildir. (1)

Diğer taraftan Kur'an'ın reddettiği bu 'nid' kavramı, taş-tan, tahtadan ve çamurdan yapılmış putlardan daha geniş bir mânâya şamil olduğu ve bu mânâ içerisinde ister dini hüviyeti olsun, ister olmasın, reis, lider mevkiinde olan ve halk üzerinde tesiri bulunan insanlar da girer. (2) Halbuki, Allah'tan başka varlıkları, ilâh kabul ederek, Allah'ın emirlerini reddedip reislerine ve onları remzeden işaretlere bel bağlamak, onlara ta'zim ederek boyun eğmek, müminlerin Allah'a besledikleri sevgi cinsinden bir sevgiyle onları sevmektir. Müminlerin Allah'a sevgi ve bağlılıkları, müşriklerin liderlerine ve onların remzi olan putlarına bağlılıklarından daha çok fazladır. (3) Endâd, emsâl kavramlarına, 'enbiyayı, evliyâyı muhabbetle Allah derecesine çıkaranlar da buna dâhildir.' (4)

Topyekûn câhiliyyenin tüm devrelerinde, Allah'la eş statüye; inançta, fiiliyatta, sevgide ve duyguda tabi kılınan bütün şahıslar (reis, evliya, enbiya, kadın, çocuk, şöhretperestlik..) ve semboller (remz, totem, apolet, tasvir...) endâd ve emsâldir. Demek oluyor ki, aşırı derece de sevgi de şirk çeşitlerindedir. Bir varlığı tanrılaştırmanın yaygın sebeplerinden birisi de, Allah statüsünde ona bir muhabbet beslemektir.

#### 5- Tağût

(الطَّائُوتُ) tağût, iştikaak itibariyle tuğyanla alâkalıdır.

(1) Yıldırım, Suad, Kur'an'da Ulûhiyyet, s.161.

(2) Keçyiğit, Talât-Cerrahoğlu İsmail, Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri, Ankara: DİB Yayınları, 1984, c.1, s.288.

(3) es-Sabûni, Safvetü't-Tefâsir, c.1, s.97.

(4) Yazır, M. Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.1, s.574.

Tuğyan ise, Allah u Teala'ya isyan etmektir.(1) Aynı zamanda tuğyan, tağutun fiiliyatıdır. Bundan dolayı haddi aşan ve Allah'tan başka tapılan herşeye, 'tağut'denir. Bunun insan olması, taş olması ve sanem olması farketmez. Tağut, ismi hâs olması yönüyle, müfret ve cemî olarak da gelmektedir.(2) Tağut, mânâ itibariyle, haddi aşan herşeyden ibaret olduğu için; büyücüye, kâhinlere ve hayır (islâm) yolundan alıkoyanlara da tağut adı verilmiştir.(3)

Kur'an'da, imanın kabule şayan olabilmesi için müminlerden, önce tağut'u inkâr etmeleri(4), ona ibadet etmekten kaçınarak tek Allah'a kullukta bulunmaları(5), Allah'ı velî (dest) edinmeleri(6) ve hayatın bütün bölümlerinde Allah'ın hükmünü tercih edip, tağut'un hükümlerini inkâr etmeleri(7) en açık bir şekilde istenmiştir.

Tağut, mücerred varlıklar olduğu gibi, müşahhas varlıklar da olabilir. Bu konuda Allah u Teâla şöyle buyurur: "Ey Muhammed! Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tağutların önünde muhakeme olunmalarını isterler. Oysa onları tanımamakla emrolunmuşlardı."(8)

Müfessirler, bu âyette geçen 'tağut' isminden maksadın, müşrik Mekke toplumunun önderlerinden Ka'b b. Eşref olduğunu söylerler.(9)

---

(1) el-isfehâi, Müfredât, s.454. (Ta-ğa mad.)

(2) Firuzâbâdi, el-Kamûsü'l-Muhîr, c.3, s.80; el-Isfehâni, a.g.e.s.454.

(3) el-isfehâni, a.g.e.s.454.

(4) Bakara, 2/256.

(5) Zümer, 39/17.

(6) Bakara, 2/257.

(7) Nisa, 4/60.

(8) Nisa, 4/60.

(9) Yazır, M.Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.2, s.854; Firuzâbâdi, a.g.e.c.3, s.80.

İlk dönem şirkin tasalludu altındakalan Mekke'de, kendilerine perestiş edilen putlar, asıl tağut değil, tağutların temsilcileridir. Gerçekte tağut, ( لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ) La ilâhe illallah buyruğuna başkaldırmış, azgın sadist sapıklardır. Câhiliye döneminde evsân (tağut'ların temsilcileri)'a tapan kimse, onunla (tağut'un hükümleriyle) muhakeme olur ve enân yardım isterdi. (1) Ünlü İslâm bilgini Muhammed İbn Cerir (Ö. 310/923) Tağut'u şöyle tanımlar: "Allah'a karşı tuğyankâr olup, zor kullanarak ya da gönül rızasıyla perestiş edilip mabud tutulan gerek insan, gerek şeytan, gerek vesen, gerek sanem ve gerek sair herhangi birşey demektir." (2) Şeytan elması, şeytanın bütün şer ve kötülüklerin temel kaynağı elmasından dolayıdır.

Câhiliye devrinde yaygın bir tarzda, Tağut adı verilen tapınaklar da vardı. Bu evlere 'mukaddes evler de " denir ve putlar bu evlerde koruma altına alınırdı.

Özel ilâhlar sisteminin geçerli olduğu Hicaz'da, sanemler kadar da tağutların bulunduğu haber verilir. Her kabile fertleri kendi tağutlarınının çevresini Kabe'yi tavaf eder gibi hürmetle tavaf ederlerdi. Tağutların bekçisi ve hizmetçileri bulunurdu. Bunlar, tağutları bekler, gelen hediyeleri alır, verilen kurbanları keser (3) ve önlerinde kur'a okları çekerlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla tağut, yeryüzünde fesadın baştemsilcisi şahıslardır. Bir Ebu Cehil, bir Ka'b b. Eşref, bir Fravun, bir Nemrut tağuttular.

Denilir ki, Fravun rububiyetini iddia edip, "sizin en yüce Rabbiniz benim" (4) dediğinde Allah u Teala Hz. Musa (a.s)'a ;

اَذْهَبْ اِلَى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغَى

(1) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c.1, s.232.

(2) et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, c.3, s.13.

(3) M. Şemseddin, Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri, c.1, s.152; İbn Hişam, Sîre, c.1, s.85.

(4) Nâziat, 79/24.

"Fravun'a git, doğrusu e, azmıştır"(1), bulurdu. Buradaki tuğyanın kaynağı, tekebbür (büyüklenme)'dir. Yani, Allah'a karşı çıkıştır. Kur'an'da, Allah u Teala, Ebu Cehil hakkında ise;

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ

"Ama insanoğlu azgınlık eder"(2) buyurur. Burada ( كَلَّا ) kelimesinde geçen 'lâm harfi', onun tuğyanını kuvvetlendirmiş oldu. Bu 'lâm harfinin' ziyâdesinden maksat nedir? Deriz ki, burada iki görüş vardır:

Birincisi, Allah (c.c), Hz. Musa'ya, "Fravun'a git, doğrusu e, azmıştır"(3) buyurdu. Bu olay, Hz. Musa'nın Fravun'la karşılaşmadan, delillerini ona arzetmeden ve Fravun ise, rububiyetini iddia etmeden önce meydana gelmişti. Burada Fravun, reddin en kötüsü ile reddedildiği zaman, Allah u Teala bu âyeti Resul'ü Muhammed (S) için bir tesellî olarak zikretti.

İkincisi, Fravun tüm otorite ve gücüne rağmen Hz. Musa'ya, O'nu öldürme ve bu denli eziyet vermeye girişmediği halde, tam aksine Ebu Cehil, onun kadar otorite ve mevki sahibi olmadığı halde, Resulullah'ı öldürme ve O'na eziyet etmeye girişti. Ebu Cehlin düşmanlığı e safhaya varmıştı ki, ölüirken bile, "benden Muhammed'e ulaştırın ki, ölüyorum ama, şu anda benden Ona daha kindar bir kimse yoktur"(4) diyordu. Onun için Resulullah (S); "her ümmetin bir Fravunu vardır. Bu ümmetin Fravunu da Ebu Cehil'dir"(5) buyurmuşlardır. Demek ki, 'lâm harfinin' tuğyan kelimesine ziyâde edilmesi, Ebu Cehlin, islâm düşmanlığının Fravun tağutundan daha şiddetli olduğunu göstermek için kullanılmıştır.

(1) Taha, 20/24.

(2) Alak, 96/6.

(3) Taha, 20/24.

(4) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c. 32, s. 18-19.

(5) et-Taberi, Câmiu'l-Beyan, c. 30, s. 163.



Çoğu defa hükümdarlar ve onların etrafında bulunan yönetici kadrolar da, peygamberlerin çağrılarına karşı itaat değil, isyanla karşılık vermişlerdir. Bu yönetici kadro (mele')'lar, Allah'a kul olmayı, diğer kullar gibi, aynı eşdeğerde muamele görmeyi kibirlerine yediremeyen aristokrat insanlardı. Kur'an'da, Fravun, Nemrut.. bunların tipik örneklerini temsil ederler.

Câhiliyede Mekke senatosu yöneticilerinden Ebu Cehil, Velid b. muğire ve As b. Vâil, Hz. Muhammed (S)'in davetine karşı çıkan zulüm otoriteleri olmuşlardır. İşte böylece Allah'a karşı vicdanlarının derinliklerinde kibir duyguları taşıyarak büyüklük taslamak da bir nev'î câhillik türüdür.

Câhiliye döneminde dikilen tağut (put)lar; el-Lât, el-Uzza ve el-Menât birer temsilden ibaretti. Bu mezkur tağutların putlarına sağıklarında yapılan ihtiram, ve taabbüd, ölümlerinden sonra da temsillerine aynen yapılıyordu. Tağut bütün kötülüklere sembol olmuş olan şeytana ad olduğu gibi (1), insanın hevâ ve tutkularına esareti sebebiyle, insan ve cin şeytanlarına da denmiştir. Çünkü, insan ve cin şeytanlarının gayesi, kulları, Allah yolundan alıkoymak (2) ve kendi bâtıl yollarına her ne pahasına olursa olsun kanalize edebilmektir. Bundan dolayı, bütün Nebi ve Resullerin insanlığa çağrısı, "Allah'a kulluk edin, Tağut'a kulluk etmeyin" (3) olmuştur. Yarın "kıyâmet gününde insanlar bir araya toplanacak. Allah (c.c), her kim, her neye tapıyorsa onun ardına düşsün" buyuracak. Artık kimi güneşin, kimi ayın, kimileri de Tağut'ların ardına düşüp gidecek. (4)

İnsanlığın önünde iki yol vardır: Ya Allah'ın yolu ya da Tağut'un yolu (5) izlenecektir. Üçüncü bir yol, muhaldir. Bu kıya-

---

(1) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c.1, s.232. (Hz. Ömer, Tağut'u şeytan olarak tanımlamıştır.)

(2) Bkz. Al-i İmran, 3/99.

(3) Nahl, 16/36.

(4) el-Buhari, Sahih, Ezan, 139, c.1, s.190; Müslim, Sahih, İman, 81, c.1, s..

(5) Bkz. Nisa, 4/76.

met gününe kadar sürecek Hâk-Bâtil mücadelesinin adıdır.C.Hak, yeryüzünün fesada uğramaması için,salih kulların arza varis olmasını istiyor.(1)Yoksa âlem fesada uğrar.Ebu Âliye(Ö.93/71) "yeryüzünde fesad çıkarmayınız"(2) âyetini,yeryüzünde bozgunculuk yapmayınız.Onların yeryüzünde anarşi,kargaşa çıkarmalarından maksat;Allah'a isyân etmeleri(O'nun ahkâmıyla amel etmemeleri) sebebiyle olur.Arz ve semânın sulhu salâhı O'na itaatla (emirlerine boyun eğmekle) gerçekleşir (3) şeklinde açıklamıştır.

Çevresi inkârcı küfür akımlarıyla kuşatılmış bir mümin,inkâr anaforunda da kalsa,imanının sahih olması bir takım prensiplere bağlı kalmasıyla gerçekleşir.O da,irade problemidir.Allah'ın külli iradesine karşılık,inkârcı akımların ürettiği iradelerin inkârıdır.Çünkü,yeryüzünde birden fazla ilâh olacak olursa,istikrar bozulur.(4)Netice,hayata hükmeden bunalım,rûhi sıkıntı ve problemler olur.

Câhiliye dünya görüşünün amentüsü,Tağut'a imanla başlar.İslâmi dünya görüşünün amentüsü ise,Allah'a imanla başlar.Tağut dostlarını,'nur'dan 'zulmat'a çıkarır.Allah (c.c),iman edenlerin dostu olup,onları 'zulmat'tan 'nur'a çıkarır.(5)Âyette geçen 'nûr' kelimesini C.Hak tekil,'zulmat' kelimesini çoğul olarak getirmiştir.(Tevhid'le şirkin filolojik yapısı gibi.) 'Hak'tektir.Allah'ın dosdoğru yolu (sırât el-mustakîm)'dur.Bâtil ise,tam aksine pek çoktur.Kur'an'da geçen birçok âyette,'Hak'tekil,'Bâtılsa',çoğul olarak gelmiştir.(6)Allah'tan gayri

---

(1) Bkz.Kasas,28/5.

(2) Bakara,2/11.

(3) İbn Kesir,M.Tefsir u İbn Kesir,c.1,s.34.

(4) Bkz.Enbiya,21/22.

(5) Bkz.Bakara,2/257.

(6) es-Sabûni,Safvetü't-Tefsir,c.1,s.26.

tapılan herşey bătıldır.

## 6 - Cibit/Cibis

(الجبیت) cibit ve (الجبیس) cibis, kendisinde hiçbir iyilik bulunmayan kirli sudan ibarettir. Denilmiştir ki, bu kelimedeki (ت) te harfi, çok yıkanmadan mubalağa edildiğine dikkati çekmek için (س) sin harfine bedel olarak kullanılmıştır. Allah'tan başkasına tapılan herşeye (1); büyücü, kâhin, sihirbaz, sihir (2), şeytan (3) ve tağut'a cibit denir. Ka'b b. Eşref, müneccimlik ve büyücülükle uğraştığı için 'cibit'lerdendi. (4) Kur'an'da, "kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmedin mi? Onlar cibit ve Tağut'a inanıyorlar ve inkâr edenlere: Bunlar inananlardan daha doğru yoldadır, diyorlar" (5) diye buyrulur.

İslâm ıstılahına göre cibit kavramı, büyücülük, müneccimlik, gelecekte haber verme, kehânet gibi anlamlara şâmilidir. Bir noktada cibit, bütün bătıl inanç ve hurafelerle eş anlamlıdır. Zira, Resulullah (S)'ın şu sözleri bunu açık ve net olarak doğrular: "Cibit, kuşu huylamak, kuşu uğursuz saymak ve çakılları yere vurup hat çizmektir." (6)

Câhiliye devrinde müşriklerin ilâh ittihaz ettikleri, kendilerinde yüce bir yaptırım gücünün varlığına inandıkları hâkim güçler vardı. Bunlardan birisi de 'Amr b. Luhayy' idi. Mesleği, kâhinlikti. Cinlerden Abû Şumame isimli bir dostu vardı. (7) Bir kimse yel girmesinden veya baş ağrısından hasta olsa kâhine baş-

(1) el-İsfehâni, Müfredât, s. 119. (Cibit mad.)

(2) Firuzâbâdi, el-Kâmûsu'l-Muhît, c. 1, s. 435.

(3) Abdülbaki, Muhammed Fuad, Mu'cem u Garibi'l-Kur'an, s. 25.

(4) İbn Kesir, M. Tefsir u Ibn Kesir, c. 1, s. 403.

(5) Nisa, 4/51.

(6) Ebu Davud, Sunen, Tıp, 23, c. 4, s. 16.

(7) İbn al-Kelbi, Putlar Kitabı (Kitabu'l-Asnam), s. 49.

vurduğunda kâhin onu efsunla,yani okuyup üfleyerek tedavi ederdi.Müşkil bir iş hakkında fikri sorulsa,remil atarak veya bir ipe düğüm çalip üzerine üfürerek görüşlerini açıklardı.(1) Özellikle bu durum câhiliye kadınları arasında ipi düğümleyip bir çeşit efsunlar söyleyerek üzerine üflemek şüyû bulmuştu.Hatta Kur'an'da Resulullah (S) Efendimize;

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ

"Düğümlere nefes eden büyücülerin şerrinden"(2) Allah'a sığınması söylenmiştir.Yahudi asıllı 'Lebid b.Asam'ın' Resulullah'a sihir yaptığı ve bu surenin sebab-i nüzûlünün bundan dolayı olduğu söylenir.

Kâhin,müşrik Arapların bilinmezden haber vericisi,falcısıdır.İbranice kohen ve Aramca kâhen ile aynıdır.Bütün önemli olan resmî ve hususî işler için kâhinin görüşleri alınırdı.Kâhin bakkıcılığı sırasında örtünürdü.Bunun için e,"zü'l-hımâr"(örtülü adam) lakabını almıştır.(3)

Hız.Peygamber (S)'e ilk vahiy geldiği zaman evlerine döndüklerinde "beni örtünüz,beni örtünüz" buyurduğu rivayet edilir.Peygamberin bu davranışından yola çıkan müşrikler,O'nu kâhinlerle eş tutmaya kalkışarak,kâhin; Kur'an'ı da kahin sözü diye nitelendirmişlerdi.Allah u Teala:"O,kâhin sözü değildir,ne az düşünüyorsunuz"(4) buyurarak,enların câhili tanımlamalarını reddetmişti.

Halk arasında kâhinler,arraflar ve büyücülerin kutsal kuvvetlerle temasları olduğundan kendilerinden çekinilirdi.Cinler putlara girer,kâhinlere gizli şeyler söylerdi.Putların içerisinden

(1) İbn al-Kelbi,Putlar Kitabı (Kitabu'l-Asnâm),s.49.

(2) Felâk,113/4.

(3) İbn al-Kelbi,a.g.e.s.89.

(4) Hakka,69/42.

de olan bu cin'e hatif (gizli den seslenen) denir ve her işte kâhin hakem kabul edilirdi. Kâhinin cin'i eski Arap putçuluğunda sık sık "ra'iy" diye adlandırılırdı. Hz. Muhammed (S)'in vefatından sonra Benû Hanife kabilesini Yemame'de Medine'li müslümanlara karşı ayaklandıran yalancı peygamber Museylime'nin de, böyle bir "ra'iy"i olduğu söylenir. (1)

Câhiliye toplumunun en çok tanıdığı ve hatta kamuoyunu etkileyip yönlendiren iki gözde sınıf vardı: Şâirler ve sihirbazlar.. Cibitlik mesleğiyle uğraşanlarda olduğu gibi, 'her şairin de bir şeytani vardı.' (2) Şairler, ıssız vadilerde dolaşarak şeytanlardan ilham alma suretiyle şiirler söylerlerdi. Câhiliyede Ukkaz, Meccene ve Zülmecaz adlı çarşılarda (3) panayırlar kurulur, şair ve sihirbazlar birbirleriyle musabaka edebilmek için bütün hünerlerini gösterirlerdi. Kültür ve san'at faaliyetleri arasında yer alan bu gelenek, her yıl düzenli bir şekilde icra edilirdi.

İşte böyle bir toplumda, Peygamber Efendimiz (S), risâlet vazifesiyle yükümlü kılınınca, toplum katmanlarında şiddetli bir sarsıntı oldu. Câhili değerlerine fanatik bir tarzda bağlı kalan profan toplum, şiddetli bir reaksiyon gösterdi. O'nun etrafında halkın çember oluşturmasını engellemek için psikolojik suçlama pozisyonuna girdiler. Ne diyeceklerdi? Buldular. O, sâhirdir. O, şâirdir. O, mecnundur. O, kâhindir.. Ama O'nun söyledikleri ne sâhir, ne şâir ve ne de kâhin sözüne benziyordu!.

Bütün bu suçlamalar neye dayanarak yapılıyordu?

İyi biliyorlardı ki, gaibden haber aldığı söyleyen kâhin; şeytanlardan ve cinlerden ilhâm alanlara, mecnun; toplumun

---

(1) İbn al-Kelbi, Putlar Kitabı (Kitabu'l-Asnâm), s.90.

(2) Yıldırım, Suad, Kur'an'da Ulûhiyyet, s.9.

(3) Buhari, Sahih, Büyû, 35, c.2, s.15.

üzerinde kandırıcı ve saptırıcı hükümleriyle rableşen güç, 'tağut' idi.Yani,müşrikler,câhiliye toplumunun yönetici kadrosuyla bir çağrışım yapıyorlardı.Ama Kur'an onların bu tutarsız tezlerini çürütüyor ve Kur'an'ın "Allah sözü) olduğunu,yine O'nun,ne Resulullah'ın ve ne de bir başkasının sözü olmadığını açıkca ilân ediyordu:

"O (Kur'an) şerefli bir elçinin getirdiği sözdür.O,şair sözü değildir..kâhin sözü de değildir..Alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir."(1)

Kur'an onları o kadar etkiliyordu ki,ileri gelen Tağut'lar bile,O'nu dinlemekten kendilerini alıkoyamıyorlardı.Bir ara onlar,ilâhi vahyî şeytan ve cinlerden ilhâm alan ğavûn(azgın) şairlerin şiirlerine benzetmişlerdi.(2)Bunun için müşrikler,"mecnun bir şair yüzünden ilâhlarımızı mı bırakalım?diyorlardı.Hayır o,gerçeği (Hakk'ı) getirmiş ve peygamberleri doğrulamıştı."(3)Risâletin tarihinde hiç değişmeyen bir gelenek (tradition) vardır.O da,her Resul,bir önceki Resul'ün geleneğini (risâlet) tasdik ediyor,tekzip etmiyordu.Hak Peygamberin özelliklerinden birisi de, musaddik (tasdik edici) olmasıdır.(4)

İslâm hiçbir zaman edebi san'atlara karşı duyarsız kalmamıştır.Kur'an,şairleri eleştirir.Şair oldukları için değil.Toplumun temel değer yargılarını ifsad ettikleri için eleştirir.

Günümüzde,itikâdi açıdan büyük bir sapma içerisinde bulunan bazı insanlar,"gazete ve dergi" köşelerinde falcılık sütunları açarak,bir de,"söyle falın,çüksün halin" deyişini yaygınlaştırmaları esef vericidir.

---

(1) Hakka,69/40-43.

(2) Bkz.A'raf,7/175.

(3) Saffat,37/36-37.

(4) Bkz.Nisa,4/165.

"İnsanlara sihri öğreten şeytanlardır."(1)Kur'an'ın ifadesine göre şeytanlar çift cinsiyetlidir.Bu şeytanların insan ve cin olması sonucu değiştirmmez.İyi bilinmelidir ki,"toplumları helâka götüren yedi şeyden birincisi;Allah'a şirk koşmak, ikincisi;sihirdir."(2)Ne yazık ki,halk arasında cibitlik sanatını öğretici,"Şemsü'l-Meârif,Yıldıznâme,Kenzü'l-Hafi,Tılsımât" gibi,efsun ve sihir kitaplarına rastlamak mümkündür.

İslâm Dini'nin reddettiği bu bid'at ve hurafeleri,bazı çevrelerin islâm'a yamamaya kalkmaları ne büyük talihsizliktir.Hele işin vehâmetinden habersiz bazı müslümanlar,halâ,müşkil problemlerinin çözümü için türbe ve tekkelere bez bağlayıp mum yakmakta,arraflara ve büyücülere baş vurmakta,ip ve bezlere düğüm atan sihirbazlara gitmekte,şans oyunları ile yapılan çekilişlerden medet ummakta,baykuşun ötüşüne gözyaşı dökmekte...

İslâm'ın hükmüne göre,"gaybdan haber vermek,müneccim ve falcıların sözüne inanmak küfürdür."(3)Hz.Peygamber(S);"her kim, bir Arraf'a veya Kâhin'e gelir de,onun söylediklerini tasdik ederse,bana indirilene küfretmiş (inanmamış) olur,"(4)buyurur.

Cibitlerin şerrinden korunmak için ne yapmak gerekir?

Müfessir İbn Kesir (Ö.703/774) bu konuda şöyle diyor:"Bana göre büyüü (sihri) gidermek için en faydalı metod;Allah u Teala'nın Resul'üne indirdiği 'Muavvizât'ı (Felâk ve Nâs Sureleri) okumaktır.Hadis-i Şeri'te,"Allah'a sığınan hiç kimse,iki sığınma duası (muavvizât) gibi etkili bir dua ile Allah'a sığınamaz"buyrulmuştur.Keza,Âyete'l-Kürsi'yi de okumak faydalıdır.Çünkü ,Âyete'l-Kürsi,şeytanı kaçıırır,kovar."(5)

---

(1) Bakara,2/102.

(2) ez-Zebidi,Tecrid-i Sarih Tercemesi,c.4,s.108.

(3) Muhammed Emin b.Hasan,İman Risalesi,İstanbul,1317,s.16.

(4) Ahmed b.Hanbel,el-Müsned,c.2,s.429.

(5) İbn Kesir,Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim,Beyrut,1969,c.1,s.147.

Velâ ve tevâli, ikisi arasında kendilerinden olmayan bir başkasını meydana getirmemektir. Mekân, niyet, din, sadaka, yardım ve itikâdi yönüyle yakınlık (kurbîyet) ifade eder. Denilmiştir ki, "kesre ile gelen vilâyetle, fetha ile gelen velâyet; dilâletle delâlet gibidir. Gerçeği, tevelle'l-emr'dir. Vilâyet, yardım; velâyet, emirlik belirtir. Veli ve Mevlâ kelimelerinden her birisi; fâil, muvâli; mef'ul, muvala anlamlarında kullanılmıştır. Mümin için Allah'ın velisi denilir. Ama, Mevlâsı denmez. Allah (c.c), mü'minlerin velisi ve Mevlâsıdır. (1) Allah u Teala şöyle buyurur:

"Allah, iman edenlerin velisidir." (2)

Evliyâ kelimesi, 'veli'nin çoğulu olarak gelmiştir. Veli ise, Allah'ın dostu ve yakını demektir. Velâyet, velinin bulunduğu makamı ifade eder. Bu mânâdan başka arapçada bu kelime, çok geniş anlamlar taşır. Kur'an, insanların, sahte ilâhlar hakkındaki çeşitli inanç ve davranışları ortaya koymalarını "Allah'tan başka veliler edinmekle suçlar." (3)

Allah'tan başkalarını evliya edinenler, "onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" (4), diyorlar. Aynı zamanda bu evliyâ adı verilen varlıkları, 'şefaathçiler' olarak kabul ediyor, "ihtiyacımız olduğunda şefaathçilerinden dolayı tapıyoruz" (5) da diyerek, nedenlerini açıklıyorlardı. Kur'an, bu konudan bahsetmekle beraber, şefaathın açıkca neden ve hedefini belirtmiyor. Müşrikler, ölüm ve ötesi hayata inanmadıklarına göre, şefaathlerinin maksadı, muhtemelen, dünyada gelebilecek belâ ve musibetlere karşı idi.

---

(1) el-Isfehâni, Müfredât, s. 837.

(2) Bakara, 2/257.

(3) Şura, 42/6.

(4) Zümer, 39/3.

(5) et-Taberi, Câmîu'l-Beyan, c. 23, s. 122.



"Allah'tan başka kendilerine zarar da fayda da vermeyen şeylere taparlar ve bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir derler."(1) Bu âyet, putlara tapmanın anlamsız bir iş olduğunu açıkca göstermektedir.

Müşriklerin bu sahti ilâhları; evliyâ ve şefaathçileri nelerdir?

Mücâhid'e göre, Kureys, "evsan, melek" diyordu. Daha sonraları, Meryem oğlû İsa ve Uzeyir (a.s) için de söylendi.(2)

İslâm itikadına göre, şefaathı kabul edip etmemek, şefaath imtiyazını bazı kimselere vermek Allah (c.c)'ın elindedir.(3) O, hiçbir zaman bu hakkı, müşriklerin sahte tanrılarına vermemiştir.

Müşriklerde şefaath ümidi, şirkin en yaygın sebeplerinden di. Kur'an, bâtil tanrıların bu sahte fonksiyonlarını birçok âyette reddetmiştir: "Rablerine toplanacaklarından korkanları Kur'an'la uyar. O'ndan başka bir dost (veli) ve aracıları (şefii) yoktur. Umulur ki Allah'tan sakınalar."(4)

#### D) Cahiliye'nin Çevre Terimleri

Bu başlık altında, câhiliye kelimesine muzaf olmuş bazı kavramları inceleyeceğiz. Böylece, câhiliye kavramının ayrıntılı bir şekilde anlaşılması sağlanmış olacaktır.

##### 1- Câhiliye Hükümü

"Yoksa câhiliye hükümünü mü arıyorlar, iyice bilen bir topluluk için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?"(5).

---

(1) Yunus, 10/18.

(2) et-Taberi, Câmîu'l-Beyan, c.23, s.122-123.

(3) Bkz. Yunus, 10/3; Bakara, 2/255.

(4) Enam, 6/51. Bkz. Enam, 6/70; Taha, 20/109; Rûm, 30/13; Secde, 32/4.

(5) Maide, 5/50.

Kur'an'da sadece bir yerde, bu şekilde 'câhiliye hükmünden' bahsediliyor. Rivâyete göre bu âyet, Benî Nadr ile Benî Kurayza yahudileri arasında 'katl' olayından dolayı Resulullah'tan hüküm vermesini istemişler. Bunun üzerine Resulullah(S) tarafından aralarında âdilâne bir şekilde hükmü verildiği halde Benî Nadr, bu eşit hükme razı olmayarak, câhiliye âdetine göre tefâdul(üstünlük) sevdasında bulunduğu için nâzil olmuştur.(1)

Hasan Basri (r.a)'e göre câhiliye hükmü, "kim Allah'ın hükmünün dışında hükmederse odur."(2) Çünkü, câhiliye ehli, tamamen kendi görüş ve hevâlarına göre hüküm verirdi.

Oyleyse, Allah'ın hükmünü reddetmek, O'nun ulûhiyetini reddetmektir. Câhiliyet, insanın insana hükmetmesidir, insanın insana kulluğudur. Halbuki, herşeyi yaratan Allah'tır. Mülkün sahibi O'dur. O halde, Allah'tan daha iyi hüküm verecek kim vardır?(3)

## 2- Câhiliyye Hamiyyeti

( الحمية ) hamîyyet, bir menzilin en zirvesi anlamına gelen 'el-enfu'dur. ( الأنف ) enfu, kızgın ateş ve güneş demektir.(4) Diğer bir anlamı gazaptır. Kalblerin derinliklerinde sabit olan bir şeref duygusudur. Hamiyyetu'l-câhiliyye, hamîyyetten bedeldir.(5) Şerefin incidiğini ve lekeliğini görmekten ileri gelen bir öfke hâlidir. Bu durum, yerinde olmayan anlamsız hamîyyet ya da hakkı kabule engel olan hamîyyettir.

Hamiyyet, müsbet anlamda olursa câizdir. Ama menfî anlamda, yani câhiliye kelimesine mazaf olduğu zaman câiz değildir. Zira, "hamiyyetsiz kimselerin tavrına gelince; namuslarına, hanımlarına

(1) Yazır, M. Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.3, s.1703.

(2) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c.1, s.525.

(3) Seyyid Kutub, Fızılali'l-Kur'an, c.6, s.167.

(4) Firuzâbâdi, el-Kâmûsu'l-Muhîr, c.1, s.719.

(5) es-Seykânî, Fehtu'l-Kadir, c.5, s.546-546.

ve hizmetçilerine yapılan hakaretlere aldırılmaz, alçak kimselerin eziyetlerine katlanır. Her türlü rezâlet ve kepezeliklere boyun bükür. Bu da makbul bir haslet değildir. Çünkü, bunun neticesi, iffetini savunmamaktır. Bu ise, deyyusluktur. Sa'd b. Ubade'nin "iffetime biri taarruz etse onu öldürürüm" demesi, hamiyetperver olduğunun bir ifadesidir. (1)

Hamiyyet duygusu, bazan insanı câhilleştirir. Bir ara, Evs ve Hazreç kabileleri arasındaki eski husumet yeniden gündeme gelmiş, Resulullah (S), bu ayaklanmayı bastırmıştı. Hazreç kabilelerinin reisi, sahabiden Sa'd b. Ubade idi. Hadis metninde şöyle geçer:

وَكَانَ رَجُلًا صَالِحًا وَلَكِنْ اجْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ

"O, sâlih bir insandı. Fakat hamiyet kendisini câhilleştirdi." (2)

Câhiliyye hamiyetini konu edinen bir olay da 'Hudeybiye Sulhu' ile alâkalıdır. Müşrikler, Resulullah (S) ve ashabını, Mes-cid-i Haram ziyaretinden alıkoyma, sulh metnine besmele ve Muham-med Resulullah'tır ibarelerini yazmayı engellemişlerdi. Onların bu yersiz 'asabiyyet' taşkınlığına karşı mü'minler Kur'an'da şu şekilde takvaya davet edilmişti:

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلْنَا لَهُمْ كِتَابَنَا عَلَى رَسُولِهِ  
وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ دَرَبْتُمْ لَهُمُ الْكَلِمَةَ الْقَوِيَّةَ وَأَنَّهَا كِتَابُ اللَّهِ يُكَلِّمُ  
شَيْءٌ بِعِلْمِهِ.

"İnkâr edenler, gönüllerindeki câhiliye çağının asabiyyet ateşini ateşlediklerinde, Allah, peygamberine ve inananlara huzur indirdi; onların takva sözünü tutmalarını sağladı. Onlar bu söze lâayık ve ehil kimselerdi. Allah herşeyi bilmektedir." (3)

(1) el-Gazzâli, Ihyâ u Ulûmi'd-Din, c.3, s.146.

(2) Müslim, Sahih, Tevbe, 10, c.2, s.2134.

(3) Fetih, 48/26.

Câhiliyye hamiiyetinin sebepleri nelerdir?

Bu konuda iki görüŖ vardır:

I- Allah u Teala mü'minlere, "inkâr edenler sizi mescid-i haramı ziyaretten alıkoydular"(1), buyurur. Bunun başlıca sebebi, Mekke'li müşriklerin kalblerinin derinliklerinde hamiiyet duygusunun yer etmesinden dolaydır. Bu âyetten anlaşıldığı kadarıyla, müşriklerin içinde, henüz, peygamberin saflarına iltihak etmemiş mü'minler vardı. Onun için C.Hak, "eğer inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, inkâr edenleri can yakıcı bir azaba uğrattırdık"(2) buyuruyor.

II- Kalblerinde hamiiyet duygusu taşıyanlar, barışa boyun eğmediler. Mü'minlere ise Allah u Teala, "sekine "(güven) indirdi. Bunun için mü'minler, cihaddaki gayretlerini terketmediler. Zira, Allah'ın yardımının kendileriyle beraber olduğunu biliyorlardı. Müşriklere gelince, Allah (c.c) onlara, elim bir azapla azap edecektir. Allah, hamiiyeti kafirler; sekineyi, mü'minler için kıldı. Bundan dolayı, hamiiyet, câhiliyyeye; sekine, mü'minlerin nefesine izafe olunmuştur. (3)

Bilindiği gibi hamiiyetle sekine, birbirine zıt iki kavramdır. Hamiiyet, müşrik insanın; sekine ise, mü'min insanın iç dünyasını kavramada bize yardımcı olur. Âyette geçen 'câhiliyye hamiiyeti' ifadesinde anlatılmaya çalışılan hamiiyet, müşriğin nefsinde bulunan kötülenmiş bir sıfattır. Bu sıfat insanın, ah-lâksızlık ve duyarsızlıktaki çirkinliği artırır. Bu sebeple câhiliyyeye izâfe olunmuştur.

Sekine'ye gelince; mü'minin nefsinde bulunur. Güzel bir hal, davranış olduğundan Allah'a izafe edilmiştir. (4) Sekine'yi,

---

(1) Fetih, 48/25.

(2) Fetih, 48/25.

(3) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c.28, s.101.

(4) er-Râzi, Ag.e.c.28, s.102.

huzur sözcüğüyle açıklamak yetersiz kalır. Sekine, Yüce Rabbin hükmü gelinceye kadar sabretmek ve asla kafirlere boyun eğmemektir.

Câhiliyyenin bağınazlığına karşı konulan 'takva' sözü neyi ifade ediyor?

Takva, nefsi günah işlemekten ve her türlü kötülükten alıkoymak demektir. (1) Takva hayatı, mü'minlerde bulunması gereken yüce bir meziyettir. İslâm uleması 'takva'yı değişik şekillerde tanımlamışlardır: Takva, kelime-i tevhit'den ibaret olmakla birlikte ihlâs, Allah yolunda sârekli cihad ve dikenli bir tarlada yürür gibi, helâl ve haram hududlarına riayet ederek yürümektir. (2) İşte, câhiliyye hamiyetine karşı İslâm'ın geliştirdiği alternatif, takva üzere bir tavır takanarak güzel bir davranış sergilemektir.

### 3- Câhiliyye Zannı

(الزَّانُّ) zan, mücerret töhmettir. Hiçbir sebep yokken bir kimsenin bir başkasını kötülüklerden birşeyle itham etmesidir. (3) Bu itham edici söz, konuşulmadığı taktirde hiçbir sakıncası yoktur.

Rivâyetlere bakacak olursak her ne kadar 'zannu'l-câhiliyye' kavramı Medenî surelerde geçiyorsa da, mes'elenin itikadi boyutu hiçbir zaman değişmiyor. Çünkü, nifak ehlinin davranış ve düşünce yapıları müşrik câhiliye toplumunun zannıyla bir tutuluyor.

Kur'an'da 'zannu'l-câhiliyye' kavramı şu iki bağlamda ele alınıyor:

- 
- (1) er-Razi, et-Tefsir-i Kebir, c. 28, s. 102; el-İsfehani, Müfredat, s. 833.  
(2) İbn Kesir, Tefsir u İbn Kesir, c. 3, s. 348.  
(3) Firuzâbâdi, el-Kâmûsu'l-Muhit, c. 3, s. 130; eş-Şevkâni, Fet-hu'l-Kadir, c. 5, s. 64.

a) Uhud savaşı öncesi Medine islâm toplumu içerisinde yaşayan nifak ehlinin islâm alâyhine çevirdikleri entrikalar.

b) Allah inancı (tevhid), risâlet (nübüvvet) ve ahiret (ba's) hakkındaki düşüncelerini dışa vurmaları.

Medine islâm toplumunun sayısal ve siyasal katılım açısından bir üyesi olan münafıklar, din ve risâlete, islâmi açıdan önem vermedikleri gibi, 'nübüvvet' olayına da şüphe gözüyle bakıyorlardı.

Münafıkların Uhud Harbine katılmaları, kendilerine düşünce ve inanç yönüyle ters düşmedikleri müşriklere karşı, savunma amacına yönelik değildi. Daha çok ganimet elde etmek ve islâm toplumu arasındaki tesanüdü parçalamak istiyorlardı. Bunu yaparken de henüz yeni oturmuş olan islâm toplumunun gelişim sürecini engellemek için, fikri kargaşa meydana getirmek maksadıyla cahiliye günlerine atıfta bulunuyorlardı.

Bilindiği gibi Uhud Savaşının karar arefesinde, Yüce Resul'ün başkanlığında islam harb şurası toplanarak savaşın yapılması yönünde karara varılmıştı. Bu kararı onaylayanlardan birisi de nifak ehlinin lideri, Abdullah b. Ubey idi.

Cihad için yola çıkan islam ordusu arasından münafıkların bir çoğu, daha savaşın başında liderleriyle birlikte müslümanların morallerini çökertmek niyetiyle firar etmiş, bir kısmı da kaçamayarak geri kalmıştı. Uhud savaşı müslümanların alâyhine tecelli eder gibi görünmeye başlayınca, intikamlarını almış ve gayelerine vasıl olmuşcasına memnuniyet izhâr eder bir havaya girdiler. Haksız yere Allah'a su-i zanda bulundular.

a) Sû-i Zan Nedir?

Mâhiyeti bilinmeyen bir konuda akıl yürüterek, tahminde bulunmaktır. Hayır ehline göre, böyle bir zan taşımak günahdır. (1) "Zannın bir kısmı günahdır," (2) diye ifade edilen

(1) eş-Şevkani, Fethu'l-Kadir, c.5, s.64.

(2) Hucurat, 49/12.

kötü zanda bulunmaktan mü'minler uyarılmıştır.Çünkü böyle bir zan taşımak, gayba hüküm verileceğinden küfürdür. Biz gayb âlemini kurcalamağa memur değiliz.Şühûd âlemindeki müşâhedeleri-mizle varız.

Hak ve Bâtıl, bütün emareleriyle seçilmeden, zan'a cür'et edilmemelidir.

Müşrikler Allah hakkında nasıl bir 'sû-i zan' besliyordu, Ya da 'zannu'l-câhiliyeleri' ne idi?

"Onların zannı, Nebi (a.s) bu savaşta mağlup olacak ve küfür kelimesi, islâm kelimesinden daha yüksek olacaktır." (1) Şayet Muhammed (S) hak peygamber olsaydı, Allah O'na küffarı mu-sallat kılmazdı. Allah, Resul 'ü ve inananlar için yardım etmeyecek ve onlar için zaferi de takdir etmedi. İzmihlâl, zaten, açıkca belli idi (2), şeklinde bir düşünce taşıyorlardı.

Câhiliye zannı, herşeyde olan bir hikmeti, ezelden takdir edilmiş bir kaderi inkâr ve din tamamlanamayacak gibi şüpheli düşünceler taşımaktır. İşte nifak ehli böyle bir zan taşıyordu. Inananlara yardım etmez diye Allah'a kötü sanıda bulunan iki yüzlü erkek ve kadınlara, puta tapan erkek ve kadınlara Allah azap etsin; kötü sanıları kendi başlarına gelsin! Allah onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Ne kötü dönüş yeridir." (3) Allah düşmanı müşrikler ve münafıklar, Muhammed (S) ve ashâbı bu savaştan katlonup, yok olup gidecekler ve Allah onları yardımsız bırakacak demelerine karşılık Allah (c.c): "Göklerdeki ve yerdeki ordular Allah'ındır" (4) , buyurarak, yersiz sanılarını boşa çıkardı. Bedir de

---

(1) eş-Şevkâni, Fethu'l-Kadîr, c. 5, s. 45.

(2) İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Bekr, M. Zâdü'l-Meâd, Lâhor: Eşşâru's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1977, s. 239.

(3) Fetih, 48/6. Bkz. Âl-i İmran, 3/154.

(4) Fetih, 48/7.

olduğu gibi, Allah (c.c), gerekirse kullarını melek ordularıyla destekler, demek isteniyordu.

Müşriklerin diğer sanıları, Peygamber ve inananlar tamamen helâk olacaklar. Bir daha ailelerinin yanına dönmeyecekler! Kur'an olayı şöyle anlatır:

"Aslında siz, Peygamberin ve inananların, ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, gönüllerinize güzel görünmüştü de kötü zanda bulunmuşunuz. Hayırsız bir topluluk oldunuz." (1)

Nifak ehlinin bu zanlarında iki ihtimal vardır:

I- Müşrikler kendi kendilerine demek istiyorlardı ki, şayet Hz. Muhammed (S)'ın davası gerçekleşirse, Allah onların üzerine kafirleri musallat kılar! Bu, fâsid bir zandır. Bu fâsid zan konusunda, 'ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın görüşü şudur:

Allah (c.c), dilediği şeyi yapar ve dilediği şeye hükmeder. Buna hiçbir kimse itiraz edemez.

Nübüvvet, Allah'tan bir hibedir. Bununla kulunu şereflendirir. Kulunu risâlet hibesiyle şereflendirdiği zaman, başka bir şeyle de şereflendirmesi akla icab etmez. O, ilâhi hükmüyle dilediği zaman emreder de, nehyeder de..

Yine Allah'ın fiillerinde ve hükümlerinde olan mesâlihe itibar etmeye gelince:

Mesâlih konusu akıl için kapalıdır. Allah'ın, müslümün ile kafirin arasını boş bırakmakla, kafirlerin müslümanları yenilgiye uğratması, müslümanları unuttuğuna ve yardımsız bıraktığına delâlet etmez. Bunda bile, müslümanlar için maslahat vardır.

II- Müşriklerin zan'ı, her şeyi ezeli ilmiyle takdir eden ve her şeyi bilme gücüne sahip olan, Âlemlerin ilâh'ı olan Allah'ı, nübüvvet ve ahireti inkâr etmeleri idi. (2) İslâm itika-

(1) Fetih, 48/12.

(2) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c.9, s.46-47.



dında bu üç esasa "usûl-ü selâse" adı verilir. Diğer iman esasları bu üçünün içerisinde toplanmıştır.

Müşrik ve nifak ehlinin 'sû-i zan'larına karşı islâm alternatif olarak 'hüsn-ü zan' önermiştir.

b) Hüsn- ü Zan Nedir?

Mü'minler hakkında iyi şeyler düşünmek, hep menfî yönleri değil, müsbet yönleri görmektir. Ayrıca, her türlü istifhamdan kaçınmaktır. Böyle bir davranış, insanların hareketlerini iyiye yorumak ve açık aramamaktır. Zaten islâm, tecessüste (casusluk) bulunmayı câiz görmemiştir. (1)

Başkalarının söz ve kanaatleri konusunda hüsn-ü zan'da bulunmak ibadet olarak kabul edilmiştir. Resulullah (S): "Hüsn-ü zan, ibadetin güzelliğindedir" (2) buyurmuştur. Mü'minin bir mü'min kardeşine karşı güzel zan taşıması vâciptir. Hataları, kusurları ve zaafı dev aynasında büyütmek gerekir.

İnsanları töhmet altında bırakmaktan daha kötü birşey yoktur. Mü'minlerin annesi olan Safiye validemizden rivayet edildiğine göre, Resulullah (S) itikaf yapıyordu. Gece O'na geldim. O'nu ziyaret ediyordum. O'nunla konuştum, sonra kalktım, evime dönmek istedim. Evime getirmek için benimle beraber Resulullah (S) da kalktı. (Safiyye'nin evi, Üsâme b. Zeyd'in evinde idi.) Ensardan iki kimse rast geldi. Resulullah'ı gördükleri vaket hızlıca yürüdüler. Hz. Peygamber (S), "yavaş yürüyün, yanımdaki kadın Huyey kızı Safiyye'dir" buyurdu. Onlar, Subhandır, ey Allah'ın Resul'ü! dediler. Resulullah (S) :

---

(1) Bkz. Hucurat, 49/12.

(2) Ebu Davud, Sunen, Edeb, 89, c. 4, s. 298.

"Şeytan insan vücudunda, kan dolaşımından dolaşır; gö-  
nüllerinize birşey atılmasından korktum veya bir şey atılma-  
sından korktum,"(1) buyurdu.

Müslümanın şiarı, kötülükleri değil, devamlı iyilikleri görmek olmalıdır. Yine diyelim ki, bir adamın ağzında içki koksa, islâm hukukuna göre, bu adam içki içmiş diye hemen "hadd-i surb" cezası tatbik edilmez. Belki de birisi ağzına zorla içki dökmüş olabilir. Oyleyse, ayıpları örten, günahları afveden (set-taru'l-uyûb ve gafiru'z-zünub olan) Allah'ın kulundan da böyle bir davranış beklenir. Çünkü böyle bir davranış, islam ahla-  
kında bir fazilet ve bir meziyet kabul edilmiştir.

### c) Zan-İlim İlişkisi

Kur'an literatüründeki ilim kavramıyla, câhiliye mantığındaki ilim kavramı birbiriyle hiçbir zaman karıştırılmamalıdır. Onların ilim dediği şey, yakîn bilgi değil, kişisel deneyimleri ve kabile kültürünün bir sentezidir. Bir defa, islâm'la câhiliyenin kültür birikimi konusunda kaynaklanma problemi farklıdır.

Câhiliye çağında ilim, bir kişinin şahsî tecrübesiyle elde ettiği bilgiye denirdi. (2) Kur'an'da geçen bilgi, zan'a dayanan bilginin karşıtı olup, iyi oturmuş, yakîn ifade eden sağlam bir bilgidir. Çünkü bu bilgi vahiy mahsûlüdür. Câhili bilginin kaynağı, yani oturduğu alan; hevâ (şahsî kaprisler)'dir. İslâm'da sanı, ihtimal hiçbir zaman gerçek bilgi türü kabul edilmez. Sanı ile verilen hüküm de geçerli değildir. Kur'an'da şöyle buyrulur:

"Hayır, zulmedenler (kafirler) ilimsiz (bbiğayr-i ilm) kendi hevalarının (kaprislerinin) peşinden gittiler."(3)

---

(1) Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 3, s. 156; Ebu Davud, Sunen, Savm, 79, c. 1, s. 333.

(2) Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s. 55.

(3) Rum, 30/29.

Âyette geçen " <sup>غَيْرِ عِلْمٍ</sup> " in anlamını salt, bilgisizliğe yorumlayamayız. Bu heva ile yakın alâkalıdır. Kur'an'a göre zâlimler, yaptıklarını bile bile yapıyorlardı. Onların ilimlerinin kaynağı, rabbanî esasa aykırı, hevâ üzerine kuruludur. Hevâ ise, ilme tabi olmamayı ifade eder.

d) Hevâ Nedir?

(الطَّهْوَى) hevâ, nefsin şehvete meylidir. Buna keyf de denir. Çünkü böyle bir meyil, sahibini, dünya hayatında bütün belâlara; ahirette ise, cehenneme düşürür. Hevaya, yüce mertebeden aşağı dereceye düşme de denir. Âyet-i Kerime'de : "Onun yeri bir çukurdur"(1) diye geçer. Yani, cehennem ateşinin tam merkezidir.(2)

Müşrikler için kullanılan "bi ğayr-i ilm" kaydından hevâlarına tabi olduklarından dolayı, "endâd"a kulluk ettikleri anlaşılıyor.(3) Bütün bunlardan anladığımız kadarıyla hevâ, iki kısma ayrılır:

aa) İlme Uygun Düşen Hevâ

Allah katında, kulun, fitrat-ı selîme gayesine uygun düşen yönelişleridir. Zira, şehvetlerin yaratılışı da boşuna değil, insanları, yaratılış maksadına ulaştırmak için Allah tarafından birer sâiktir. Ancak insan, zekâsını şeytani yollara kullanarak ilmin zıddına mücerret zevk için boşuna da israf eder. Meselâ, iffetini korumak, ve tenâsül niyetiyle nikâh arzusu fitrata ve vahyin bilgisine uygun bir yönelmedir.

bb) İlme Uygun Düşmeyen Hevâ

Allah katında, kulun fitrât-ı selîme gayesine uygun düşen yönelişleridir. Meselâ, zinaya yönelmek, vahyin bilgisinê

(1) Kâria, 101/9.

(2) el-Isfehâni, Müfredat, s.296-97.

(3) İbn Kesir, M.Tefsir u İbn Kesir, c.3, s.53.

muhâlif, müşahhas bir hevâdır. Çoğunlukla hevâ, böyle şeylere ta-  
bir olunur. İşte müşrikler birşey bildiklerinden dolayı değil,  
ilme uymayan hevâları (bi ğayr-i ilm) ardında koştuklarından  
dolayı, zulme ve şirke saplandılar. (1) Rububiyetle, ulûhiyeti bir-  
birinden ayırdılar. Ulûhiyet gücü bazan Allah'a, rububiyet gücü  
çoğu defa, şürekâ (ortak)lara tanındı. Bu itibarla islâmi anlam-  
daki ilme zıd olarak, câhiliyedeki zan'a dayanan ilmin mefhumla-  
rı; cehil, bi ğayri ilim, zann, hevâ gibi kelime ve kavramlarla i-  
fade edilmektedir.

Sünnî kelâm ekolünde "ehl-i rey" tabiri, vahiyden kaynak-  
lanmayan, tamamen şahsî hevâlarının peşinden giden kimselere ad  
olmuştur. Bunlara "hevâ ehli" de denebilir.

#### 4-- Câhiliyye Da'vası

(الدَّعْوَى) da'va; çağrı, davet gibi anlamlara gelir. (2)

Yeryüzünde bağılısı, taraftarı bulunsun ya da bulunmâın,  
her sistem ve nizam insanlığa, kendisine ait düsturlar vazet-  
miştir.

'Câhiliye halkı davası' tabiri, yapılan bazı çirkin işler-  
den dolayı, Resulullah (S) Efendimiz tarafından dolayı isimlendi-  
rilmiştir. (3) Câhiliye döneminde, bütün dünya işleri ve ona bağı-  
mes'eleler, kabile geleneğine dayalı bir hukuk sisteminden alın-  
maydır. Araplar arasında meydana gelen kan davalarının başında,  
kabilecilik ve güçlü asabiyet duyguları geliyordu. İslâm geldi-  
ği zaman bütün bu câhili uygulamaları iptal ederek, islâm'a göre  
bir düzenlemede bulundu. Ama, câhiliye kültür ve sosyal hayat de-  
ğerlerinin izlerini tamamen zihinlerden silemeyen müslümanlarda,

---

(1) Yazır, M, Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.6, s.3820.

(2) el-İsfehâni, Müfredât, s.245.

(3) Müslim, Sahih, İman, 44, c.1, s.99. (Da'va'l-câhiliye; ağıt, ölünün  
arkasından ağıt yakmak, velvele ve benzeri şeylerle çağır-  
maktır. Dipnot, s.99)

zaman zaman bu kokuşmuş geleneğin depreştiğini görüyoruz.

Allah Resul'ü (S), vahiy kültürüyle sahabiyi eğitiyor ve câhiliyenin her türlü pisliklerinden onları temizlemeye çalışıyordu. Hatta birgün Hz. Ömer'in elinde muharref Tevrat'tan bir parça görmüş ve onu ikaz etmişti. (1) Yüce Rabbin terbiyesinde yetişen Peygamberimiz (S), elbette ashabını da bu değerlerle yetiştirecek ve böylece ilk örnek nesil meydana gelmiş olacaktı. Bu konuda Resulullah'ın bir uygulaması şöyledir:

Sahabi'den Cabir (r.a) anlatıyor:

Biri muhacirlerden, diğeri de Ensar'dan olan iki çocuk kavga ettiler. Bunun üzerine muhacir, ya da muhacirler:

Yetişin ey muhacirler!

Ensari de:

Yetişin ey ensar! diye haykırdılar. Derken Resulullah (S) çıkarak, "ne bu câhilîyet halkı davası?" diye sordu. Ashab: Birşey yok Ya Resulallah! Yalnız iki çocuk kavga ettiler de biri diğerrinin kışına vurdu, dediler. Resulullah (S):

"O halde zararı yok. Kişi zâlim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım etsin. Zâlimse onu menetsin. Zira bu onun için bir yardımdır. Mazlum ise, ona yardımda bulunsun." (2)

Bu olay, islâmî eğitimden geçmiş, Resul'ün terbiye ve ah-lâkıyla yetişmiş sahabi arasında meydana geliyordu. Ama, yine o sahabi, Resul'ün uyarısıyla ikna olmuş ve kalpleri itminana ererek şifa bulmuştu. Böylece inananların imanı da artmış oluyordu. (3) Çünkü sahabi, câhiliye toplumunun içerisinde çıkıp gelmiş ve islâm'ın aydınlık yoluna koşmuştu.

---

(1) Seyyid Kutub, Meâlim u Fi't-tarik, s.

(2) Müslim, Sahih, K. Birri ve's-Sıla, 16, c. 3, s. 1998.

(3) en-Nedvi, Ebu'l-Hasan Ali Hasan, Ba'zu Sematü't-Daveti'l-Met-lûbeti fi Haze'l-Asri, Medine, 1977, s. 12.

Bu konuda ikinci bir misâlimiz de şöyledir:

Cabir b. Abdullah (r.a)'den rivâyet edilmiştir:

O, şöyle anlatıyor: Birgün bir gazada idik. (Süfyan bu gazanın Mustalikeğulları gazası olduğu görüşündedir.) Bu esnada Muhacirinden bir adam, Ensar'dan bir adamın kışına vurdu. Bunun üzerine muhacir, "ey Muhacirin, yetişin" diye bağırdı. Ensari de, "ey Ensar, yetişin!" diye bağırdı.

Resulullah (S), bunu işitti ve "câhiliyet davasının aranızda işi ne?" diye buyurdu. Ashab:

Muhacirinden bir adam, Ensar'dan bir adamın kışına vurdu, dediler. Resulullah (S): "Bu davayı bırakınız, iğrençtir" buyurdu.

Münafıkların reisi Abdullah b. Ubeyy bunu işitti ve şöyle dedi: "Bunu mu yaptılar?, Vallâhi Medine'ye dönerek, güçlü olan, güçsüz olanı oradan kapı dışarı edecektir.

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a): "Ya Resulallah! Bırak beni şu münafığın boynunu vurayım" dedi. Hz. Peygamber (S); "bırak onu" buyurdu. Herkes, Muhammed adamlarını öldürüyor diye konuşmasın, buyurdu. (1)

Müslümanların vahdetinden korkan münafıkların en büyük tuzağı, müslümanlar arasına sun'î ayrılık tohumları ekmektir. İslâm'ın reddettiği asabiyet duygularını canlandırarak günde me getirmek, aynı dinin taraftarlarını birbirine düşürerek, onların güçlerini zaafa uğratmaktır.

İslâm mektebi takva temeline dayanır, (2) ve kavmî temeli reddeder. İnsan denilen varlığa bir bütün olarak bakar. Bundan dolayı, İslâm gelişiyse birlikte, insanlara yönelik farklı hukuki muameleleri ortadan kaldırdı. Kafaları ve kalpleri her

---

(1) Müslim, Sahih, K. Birri ve's-Sıla, 16, c. 3, s. 1998-99; Bkz. Münafikûn, 63/8.

(2) Bkz. Hucurat, 49/13.

türlü câhili kalıntılardan temizleyerek yerine islâmi değerleri yerleştirdi. Kimi islâmî toplumlar, asırlarca politeist (çok) kavimler topluluğuna sahip olduğu halde bu yönden ya da değişik açılardan farklı bir muameleye tabi tutulmadı. İslâm gelince, böylece tüm câhili köprüler atıldı ve cahili gelenekler yerle yeksân oldu. Çünkü mü'minler, tek bir ağacın gövdesinden dallanıp budaklanmış, "tek bir insan gibidir." (1) Onları birbirine kenetleyen yalnız ve yalnız, iman bağı olmuştur. "Şüphesiz ki mü'minler birbirinin kardeşidir." (2)

#### 5- Câhiliyye Açıklığı

( تَبَرُّجٌ ) teberruc, bir kadının kocasından başka kimse-  
lere zînetlerini (altın, gümüş, gerdanlık...) ve fiziki güzelli-  
ğini teşhir ederek göstermesi, böbürlenerek ve kırıtarak yürü-  
mesidir. (3) Bu durum Kur'an'da şöyle anlatılır:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ

"Evlerinizde oturun. İlk câhiliye (çağı kadınları)nın a-  
çılıp saçılması gibi açılıp saçılarak (kırta kırta) yürü-  
meyin." (4)

Bu çağrı her ne kadar Peygamber hanımlarına yapılmışsa da,  
tüm mü'mine kadınlara da yönelik bir emirdir. Müslüman kadınla-  
rın sokak ve çarşılarında yürüyüş, davranış ve konuşmalarına dair  
takip edecekleri yol ve yordamlar izâh edilmiş oluyor. Biz bu  
âyetin uygulamasını, sahabe kadınların uygulamasında müşa-  
hade ediyoruz.

(1) Müslim, Sahih, K. Birri ve's-Sılâ, 17, c. 3, s. 2000.

(2) Hucurat, 49/10.

(3) Firuzâbâdi, el-Kanûs' l-Muhîr, c. 1, s. 240; et-Taberi, Câmiu'l-Be-  
yan, c. 22, s. 4.

(4) Ahzap, 33/33.

İlk câhiliyye çağı kadınlarının toplum içerisindeki dış görünüşlerini anlatan 'teberruc' kavramını müfessirler, şu şekilde açıklıyorlar:

Mücâhid, 'kadın çıkar erkekler arasında gezebilirdi. İşte câhiliyyenin açıklığı budur!'. Katade, 'kadınlar evlerinden dışarı çıktıkları zaman, nazlanarak, kırılarak, üzerlerine ilgi ve dikkatleri çekerek yürürlerdi. Bu âyetle (1) Allah, bundan mü'mine kadınları menetti. 'Mukatıl'a göre, 'teberruc', kadının örtüyü başına atıp, bağlamadan onu bırakması; gerdanlık, küpe, boyun ve boğazını açık bulundurması. İşte o günün çıplaklığı, açıklığı bu idi'(2) diye izâh ediyorlar.

Bu demek değildir ki, "câhiliye kadınları hiç başörtüsü kullanmıyordu. Fakat onlar, yalnız enselerine bağlar veya arkalarına bırakırlar, yakaları önden açılır, zînetleri görünürdü. Yani, halaylık yaparlardı. Demek ki son zamanlarda çağdaşlık, asrîlik sayılan kerdenküşâlık böyle bir eski câhiliyet şîârı idi. İslam bu açıklığı yasaklayıp, kadınların başörtülerini yakaları üzerine vurarak örtünmelerini emrederek farz kıldı."(3)

İslâm hicabi farz kılmakla, kadının şahsiyetinin gelişimini sağlamakla kalmıyor, sosyal hayatta hürriyetini de korumuş oluyordu. Hicab, müslüman kadının fanusudur. Acaba 'teberruc'(açıklık)u, sadece islâm mı yasaklamıştır? 'M.Ö.yüzüncü senelerde Roma kanunları diye isimlendirilen kanunlarda, kadınların yollarında süs eşyalarını açığa çıkararak, zînetlerini teşhir ederek doluşmaları yasaktı. Bu kanunun adına Lex Oppia kanunu deniyordu.(4) İşte islâm'ın yasakladığı bu teberruc, ilk câhiliye dö-

---

(1) Bkz. Ahzap, 33/33.

(2) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c.4, s.94; et-Taberi, Câmiu'l-Beyan, c.22, s.4.

(3) Yazır, M. Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c.5, s.3506; Bkz. Nur, 24/31; Ahzap, 33/59.

(4) el-Akkad Abbas, el-Mer'etü fi'l-Kur'an, Kahire: Daru'l-Hilal, ts. s.63.



nemindeki teberruc'un bir benzeri olan, roma kanunlarında yasaklanan teberruc'tu.'(1)

Kur'an'ın "evlerinizde oturun" buyurması, her selim akıl sahibi insan anlar ki, eve kapanıp, boşu boşuna gününüzü gün edin anlamı çıkmaz. Bu, çıkmanızı gerektirecek, şer'î bir ihtiyacınız dışında, gereksiz yere, câhiliye kadınlarının açılıp saçıldığı gibi dışarı çıkmayınız demektir. İslâm, kadın dışarı çıkmak istediğinde "başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar"(2) âyetinin gereğini yaparak şer'î haklarını kullanabilirler. Müslüman bir kadın için yabancı bir erkeğe hiç görünmemek olan 'hıdır'a gelince, bu sadece, peygamber hanımları için vâcip, diğer islâm kadınları için mubah kılınmıştır.(3)

İslâm'da hicap kavramı, tefsire bile lüzum kalmaksızın gayet açıktır. Hicab'tan maksat; kadının evlerde, duvarların arkasında hapsedilerek gizlenmesi demek değildir. Burada emir, nâmahremler için 'gözleri kısmak'tır.(4) İslâm'ın izin verdiği ve müslüman kadına emrettiği hicap, kadını tüm ferdi ve sosyal haklardan alıkoymak ya da ona meşakkat vermek hiç değildir. Bunda, kadının kadının özgürlüğüne hiçbir engel yoktur. Sadece hicap, onun maslahatının bir gereğidir. Yoksa mütesettir bir kadının umum namazlar için mescitlere gitmesi, erkeklerle beraber savaş cephelerinde bulunması ve alış-veriş yapması haram değildir.

Hicap; sapıklık, çıplaklık ve faydasız şeyler için bir engeldir. Kadının psikolojik açıdan kişiliğinin gelişiminde itici bir güç unsurudur. Hiçbir din ve şeriat da yoktur ki,

---

(1) el-Akkad, el-Mer'etü fi'l-Kur'an, s.67.

(2) Nur, 24/31.

(3) Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.6, s.3890.

(4) el-Akkad, A.g.e.s.65.

hicap övülmesin ve teberruc(açıklık) a izin verilsin!Bu, fitra-tullah'a aykırıdır.'Bütün şeriatlar,hayâ duygusunu ihlâl nede-niyle bu teberruc olayını,sadece kanun yaprakları üzerinde "tehlike" olarak isimlendirmişlerdir.Vicdan ve iman kanalıyla önleme cihetine gidemeyince,kanun zoruyla engel olmaya gider-ler ama,başaramazlar.'(1)

#### E) Câhiliye Kelimesinin Kapsamı,Kullanıldığı Anlamlar

Bu bölümde cehil kavramının bulunduğu,kullanıldığı çeşit-li yerlerdeki yerini ve muhtevasını tahlil ederek inceleyece-ğiz.

##### 1- Sathî Düşünce

Cehil teriminin anlamlarından birisi, olayların içyüzüne nüfûz edememek, insanın kendi özbenliğini tanıyamaması,basit şeylerle uğraşmayı büyük bir mes'ele gibi görmek ve hafif meş-reblilik benzeri hareketleri ahlâki bir davranış haline getir-mektir.

Câhiliye şiirinde,sathî düşünce anlamına gelen câhil terimi şöyle dile getirilir:

وَأَنْسَى نَسِيَةً وَالْجَاهِلُ الْمَمْرُوجُ بِحَسْبِ أَبِي نَسِيٍّ

"(Öldürülen) Nuşeybe'yi ben nasıl unutabilirim?Derini görmeyen câhil ise,beni, unutan bir kimse sanır."(2)

Kur'an müşriklerin,eşyanın arkasındaki ilâhi hikmeti se-zememe hallerini (الغمرة) gamre sözcüğü ile anlatır.Çamre lü-gatta,"şiddetli karanlık(cehâlet ve dalâlet) "anlamlarına ge-lir.(3)Kur'an'da şöyle geçer:

(1) el-Akkad,el-Mer'etü fi'l-Kur'an,s.67.

(2) Izutsu,Kur'an'da Allah ve İnsan,s.201.

(3) Komisyon,Mu'cemu'l-Vasîf,s.667.

فَذَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ

"Bir süreye kadar onları daldıkları gafletleri içinde bırak!"(1)

Kalblerini gaflet ve dalâlet bürüdüğü için, Kur'an'ın iniş gaye ve hedeflerinden habersizdiler. Eğer böyle olmamış olsaydılar, Hz. Muhammed (S) hakkında; şair, büyücü ve kâhin gibi lâflar atarak, kendi dar dünyaları içerisinde değirmen eşiği gibi dönüp durmazlardı. Kur'an'ın, "ğamrê" kelimesiyle kâfir ve müşriklerin ruh hallerini anlatması ne kadar da isâbetli bir hâdise değil midir?

Küfür ve şüphe içerisinde bulunan kimseler, "Kur'an üzerinde" düşünmezler ve akletmezler. Birçok âyette ( لَا يَفْقَهُونَ ) la yefgahûne ve ( لَا يَعْقِلُونَ ) la ya'kılûne gibi ifade tarzlarına sık sık rastlanır. Böylece, derinlik ve akletme melekesinden yoksun olan kimselerden birisine "Yalancı Müseyleme" güzel bir örnek teşkil eder. Şu âyetin onun hakkında indiği söylenir.(2)

"Allah'a karşı yalan uydurandan ya da kendisine hiçbir şey vahyedilmemiş iken "Bana da vahyolundu" diyenden ve "Ben de Allah'ın indirdiği gibi indireceğim!" diyenden daha zâlim kim olabilir? O zâlimler ölüm dalgaları (ğamerât) içinde, melekler de ellerini uzatmış: "Haydi canlarınızı çıkarın (kurtarın), Allah'a gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı büyüklük taslamanızdan ötürü, bugün alçak azabıyla cezalandırılacaksınız! (derken) onların halini bir görsen!."(3)

İslâm'dâ 'haya' duygusu, dinin esaslarından sayılmıştır. Kur'an, son derece yoksul olmalarına rağmen ekonomik durumlarını

(1) Bkz. el-Mu'minun, 23/54-63; ez-Zâriyat, 51/11.

(2) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c.1, s.599.

(3) Enam, 6/93.

belli etmeyen insanları şöyle anlatmaktadır:"Utanmalarından dolayı,câhil,onların zengin olduklarını sanır.Sen onları simalarından tanırsın."(1)Kur'an,gorüldüğü gibi bu kelimeyi sathi düşünen ve basit hüküm veren kimse olarak değerlendirir.

Küfr,'bir şeyi örtmek'(2) demektir.Bu işi yapan kimseye de kâfir,yani,hakikati gizleyen,setreden denir.Böyle olunca, inkârcı olan insanlar,eşya va varlık dünyasının arkasındaki ilâhi iradeyi anlamaktan uzaktırlar.Her birisi,insanı,biraz düşünmekle Allah'a götürecektir olan evrendeki varlıkları yorumlarken,Allah'ın âyetlerini göremez.Basitçe ve yüzeysel bir değerlendirme sonucu,tabiat olayları der,geçerler.Halbuki,"göklerin ve yerin yaratılışında; gece ve gündüzün gidip gelişinde elbette selim akıl sahipleri için ibretler vardır."(3)Ama,derinlikten yoksun kimse bunu böyle göremeyecektir.

Kur'an'daki dini manadaki cehil,insanın kendi kendisini idrak edememesi,biyolojik ve fiziki yapısının arkaplanını derinlikli bir şekilde kavrayamamasıdır.Bunun başlıca sebepleri, inkârcı isyanın psikolojik yapısında 'bağy'(haddi aşmak) ve istikbar(büyükleme) gibi duyguların varolmasıdır.Daha doğrusu, bu,'zihni körlüktür'.Kur'an cehlin bu yönünü de şöyle yansıtır:"Gözler kör olmaz,fakat,göğüslerdeki kalbler kör olur."(4)Böyle olan insanları Allah (c.c) şöyle vafeder:

"Onlara melekleri indirmiş olsaydık,ölüler onlara konuşsaydı ve her şeyi karşılıklarına getirseydik yine Allah dilemedikçe inanacak değillerdi.Fakat onların çoğu dıymiyorlar."(5)

---

(1) Bakara,2/274.

(2) el-Isfehani,Müfredat,s.653.

(3) Al-i İmran,3/190.

(4) Hac,22/46.

(5) Enam,6/111.

Demek ki, sathi düşünce, "işin içyüzünü anlayamamaktır." (1) Ayrıca Kur'an, onların ahiretteki durumlarını da şöyle açıklar: "Nihayet hesap yerine geldikleri zaman (Allah buyurur ki) "Siz benim âyetlerimi, onları hiçbir bilgiyle kavrayamayadığınız halde (körü körüne) tekzip mi ettiniz? Neydi o ısrar ile yaptığınız?" (2) "Onlar, bu dünya hayatından yalnız dış (taraf)ını bilirler. Ahirette ise onlar, gafillerin ta kendileridir." (3) Câhillere Allah hakkında bilgisizce tartışıp (4) Allah hakkında bilmediklerini söylerler. (5) Allah (c.c), inkârcılar hakkında böylece son hükümlerini bildirmiş oluyor.

Diğer taraftan Kur'an, sathi düşünce sahibi olan insanları "sefih" olarak da adlandırır. Sefih kimse; zarar ve menfaatını, doğru ve yanlış, dost ve düşmanı, haklı ve haksızı bilmeyecek kadar bilgisi kıt, ileriye göremeyecek kadar dar görüşlü, câhil kimselerdir. (6) Allah (c.c) "kadın ve çocukları" da süfehâ olarak nitelendirir. (7) Bu durum, inançla ilgili olmayıp, yaratılışla alakalı olan bir husustur. Kur'an'da, dünya konusunda sefih olan kimse şöyle tanımlanır:

"Allah'ın sizi koruyucu kılmış olduğu mallarınızı beyinsizlere vermeyin, kendilerini bunların geliriyle rızıklandırıp giydiren ve onlara güzel söz söyleyin." (8)

---

(1) Hucurat, 49/6.

(2) Neml, 27/84.

(3) Rum, 30/76, 8; Lokman, 31/120.

(4) Bkz. hac, 22/8; Lokman, 31/120.

(5) Bkz. A'raf, 7/28; Yunus, 10/68.

(6) Bkz. Bakara, 2/13.

(7) Bkz. Bakara, 2/282; Nisa, 4/5.

(8) Nisa, 4/5.

Bu âyette geçen (السَّهَاءُ) süfehâ'dan maksat, düşüncede inançsız olan değil, henüz rüşd çağına ulaşmamış , kendi malını tasarruf etmekten âciz olan çocuklardır. Rüşd çağına ulaşmamış bir çocuk, din ve akıl yönünden noksandır.

İslâm bilginlerinden Dahhak, süfehâ lâfzından maksadın; 'kadınlar ve çocuklar; Sa'd bin Cübeyr, 'yetimler'; Mücâhid ve Ikrime, 'Kadınlar' olduğunu söylemişlerdir. (1)

H.z. Peygamber (S) kadınlar konusunda: "Onlar akılları eksik ve dinleri (dini sorumlulukları) az olanlardır" (2) buyurmak suretiyle, kadınların akli farklılığını ifade etmiştir. Dinin vâzı Allah u Teâla iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliği yerine ikâme etmiştir. (3) Bunun nedeni, "zabt âletinin" eksikliğidir ki, bu da akıldır. (4) Ehl-i sünnete göre akıllar yaratılıştan farklıdır. Sadece bu görüşe Mu'tezile itiraz etmiştir. (5)

Yine Allah u Teala 'sefih kimseyi' şöyle tanımlamıştır: "Dağrusu aranızdaki beyinsiz (iblis veya cinlerin kâfirleri), Allah'a karşı yalanlar uyuduruyordu." (6)

Bu âyette de sefih terimi, İblis ve onun yolunu izleyen kimselere bir sıfat olarak verilmiştir. Bu beyinsizlerin tüm arzu ve istekleri, Allah yolundan insanları alıkoymak için engeller icat etmektir. İşte asıl sefih (beyinsiz) kimseler de bunlardır. Çünkü bunlar, insanların imanını yok edebilmek için sürekli "Allah yeniden kimseyi diriltmeyecek" (7) şeklinde telkinde bulunurlar.

---

(1) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c.1, s.358.

(2) Müslim, Sahih, İman 34, c.1, s.86-87.

(3) Bakara, 2/282.

(4) es-Sabûni, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr, el-Bidâyetü fi Usuli'd-Din, Dımeşk, 1979, s.18.

(5) es-Sabûni, A.g.e.s.18.

(6) Cinn, 72/4.

(7) Cinn, 72/7.

Böylece İblis ve avanesi, insanlara ve kendi cinslerinden olan yaratıklara, ahireti inkar ettirmede yardımcı olurlar.

Hâdiselerin derinlik boyutunu kavramaktan uzak olan kimselerin değer yargıları da basit olacaktır. En bâriz misâlimiz, Mekke müşrik yönetiminin ileri gelenlerinin Süheyb-i Rûmi'yi, Ammar b. Yâsir'i ve Bilâl-i Habeşi'yi sefih olarak isimlendirmeleridir. Sebebi, onların yoksul ve kölelikten gelmiş olmalarıydı. Kafirin bu konudaki ölçüsü, insanın eşya karşısındaki konumudur. Yani, insanı eşyaya eşitlemesidir. O, derûni değil, yüzeysel düşünür. İnsanı asıl şerefli kılan âsil değerleri göremezler. Çünkü "Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de perde vardır." (1) Bundan dolayı gerçekleri ve yaratılıştaki hikmetleri anlamaktan uzaktırlar.

Mü'minlerin tavrı böyle olan kimselere karşı nasıl olmalıdır? :

Her zaman için geçerli ve kalıcı bir siyaset olmamakla beraber, bu konuda Kur'an'ın hükmü şöyledir?

"Rahman'ın kulları yeryüzünde mütevazi olarak yürürler, câhillere kendilerine lâf atarsa "selâm" derler." (2) Bu âyetin tefsirinde Hasan Basri (r.a.); 'mü'minler hâlim insanlardır, onlara karşı yapılan câhilâne hareketlere aldırış etmezler; Mücâhid ise, 'eziyet edildikleri zaman sabrederler' demişlerdir. Rivâyete göre Abdullah İbn Mes'ûd, bir 'lağv meclisine uğradı ve orada durmadan ayrıldı. (3) Lağv meclisleri, boş sözler konuşan kimselerin meclisleridir. Mü'minler böyle basiretsiz kimselerin câhilâne sataşmalarına karşılık 'selâm' demelerinden gaye, 'ta-

---

(1) Bakara, 2/7.

(2) Furkan, 25/63.

(3) el-Gazzâli, İhyâ u Ulûmi'd-Din, c.3, s.154.

hıyye selamı' değil, 'veda selamı'dır.

Bayağı ve câhil kimselerin sataşmalarına karşı Resulullah da şu tavsiyede bulunur: "Bir câhil, sizden birinize oruçlu iken sataşır ise sadece "ben oruçluyum" desin (ve) başka karşılıklıta bulunmasın." (1) Yani mü'minler onların çirkin sözleri gibi, sözlerle karşılıklıta bulunmazlar. Onlardan böyle sözden ziyade, olsa olsa güzel söz sadır olur.

## 2-Müslüman Olmazdan Önceki Hayat

Kur'an'da câhil kavramı dini bir hüviyet kazanınca Allah'a isyanın bir alemi olmuş ve insanın müslüman olmazdan önceki hayatını da belirlemiştir. Çünkü, kimi insanın hayatı iki bölümde yaşanmış olabilir. Daha çok burada sözü edilecek olan câhil kavramı, ferdin müslüman olmazdan önceki hayatını söz konusu edecektir.

Câhiliye döneminde, kendilerini tabiatın bir parçası kabul eden, yani, varoluşunu eşya/tabiiata denk tutan ve azınlığı temsil eden tabiatperest insanlar vardı. Kur'an'da, inançsızlık anlamına gelen terim ( *جَاهِلِينَ* ) câhilîn ve ( *جَاهِلٍ* ) câhele şeklinde kullanılmıştır.

"Eğer biz onlara melekleri indirsek, ölümler onlarla konuşsa ve herşeyi karşılıklarına toplasaydık, Allah dilemedikçe, yine de inanmazlardı; fakat onların çoğu bunu bilmiyorlar." (2) Ayetten de müşahade edildiği gibi bizzat C.Hak, kendisine inanmayanları "câhilîn" sıfatıyla vasıflandırıyor.

Yine fakir ve miskin kimselerin durumlarını anlayacak idrake sahip olmayan kimselerde "câhele" diye anılıyor. (3)

(1) Müslim, Sahih, Sıyam, 29, c.1, s.806; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, Sunen, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, Sıyam, 21, c.1, s.540.

(2) Bkz. Enam, 6/111; Kasas, 28/55; Yusuf, 12/33.

(3) Bkz. Bakara, 2/273.



asıl kimliği 'Ebu'l-Hikem'(Hikmetler Babası) 'di.Bilgilenme ve bilgelik açısından o ,toplumun,yani sosyokültürel yönüyle en sivri kişisiydi.Ama bu kültür ve bilgi düzeyi değerler yönüyle ona sosyal bir statü kazandırmadı.Değil mi ki o,Allah ve Resul'üne karşı isyankâr bir tavır takındı.İşte o zaman,Ebu Cehil ünvanını aldı!"O ki,Rabbine hizmetten(namazdan) bir kulu alıkoyuyordu.Hiç putlara secde eden,Rahman'a itaattan alıkoyan bir kimse hikmetle vasıflandırılır mı?"(1).

Rivâyetlere göre Hz.Ali (r.a),bayram namazı vakti girmeden önce,namaz kılan bir topluluğu gördü.Dedi ki:Rasulullah (S)ın vakit girmeden bayram namazı kıldığını görmedim.Kendisine denildi ki;"niçin onları nehyet miyorsun?"Şu âyette anlatılan kimse nin durumuna (yani,Ebu Cehil) girmekten korktuğum içindir,"(2) dedi.Âyette,"gördün mü şu menedeni:namaz kılarken bir kulu,"(3) diye buyrulur.

İnsanlık tarihinde cehâletin bir sembolü olarak ibretle müşahade edilen Ebu Cehil,Allah Resul'ünü namaz kılmaktan alıkoymuştu.Ayrıca,"eğer Muhammed'i namaz kılarken görürsem,boynunu çiğneyeceğim" demişti.Resulullah(S) kuşluk vakitleri Kabe'yi kendisiyle Şam arasında bırakarak Şam'a doğru yönelir,namaz kılardı.Yine namaza durmuştu.Secdeye gittikleri bir sırada Ebu Cehil,büyük bir taş alıp Hz.Peygamber'e doğru ilerledi.Taşı başına vurmak istiyordu.Yaklaşır yaklaşmaz birden rengi değişti,korktu ve gerisin geriye kaçtı.Elleri taş üzerinde donakalmıştı. Ne olduğunu sordular:"Aramızda bir hendek,bir aygır ve kanatlar vardı.Az daha beni parçalıyor,yiyordu,"dedi.Resulullah (S) buyur-

---

(1) er-Râzi,et-Tefsir-i Kebir,c.32,s.20.

(2) el-Merâğî,Ahmed Mustafa,Tefsiru'l-Merâğî,Mısır:al-Halebî, 1973,c.30,s.203.

(3) Alak,96/9-10.

muştı ki:

"Şayet Ebu Cehil bana yaklaşırdı, melekler onu parça parça ederdi." (1) Allah kendi yolunda yürüyenleri koruyor ve kâfirlerin kalbine korku salıyordu.

Ebu Cehil ve hempalarının küfrü; inâdi ve ifradî idi. Gerçeği bildikleri halde, küfürlerindeki inat ve kibirleri iman etmelerine mani oluyordu. Bundan dolayı da Allah ve Resul'üne karşı şiddetli buğz ve husumetleri artıyordu.

İnançsızlık, nâm-ı diğer küfür, imanın tam karşıtıdır. Lügatta küfür, "birşeyi örtmek, gizlemek" (2) anlamına gelir. Tüm kâfir ehli Allah'ın varlığını, birliğini, nübüvvet ve ilâhi emirleri inkâr eder. İnsanın küfrî anlamdaki câhil kapsamındaki değerlendirilmesine kültür ve bilgi düzeyi ölçü değildir. Allah'ı inkar eden bir kimse câhili sıfatla vasıflanmaktan kendini alamaz. "Burada câhillikten kastımız, okuma, yazma bilmemek değildir. Nice okur, yazarlar vardır ki, kapkara câhillerdir. Çünkü buradaki câhillikten kasıt, Allah'ın Peygamberi vasıtasıyla tebliğ ettiği dinin hakikatini bilmemektir." (3)

İnsanları hidayet ve dalâlette kılma gücü Allah'a aittir. "Hidayet Allah'ın insanda doğru yolu bulma fiilini yaratmasıdır. Dalâlete düşme de aynı biçimde O'nun kulda yaratılmasıdır." (4)

Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talip, onu müşriklerden gelebilecek fiziki işkence ve saldırılara karşı himaye etmişti. Allah Resul'ü, amcasının iman ehlinin saflarına katılması için yorulma ve didinmesine rağmen, onun göğsü imana açılmamıştı. Bilâkis ölüm döşeginde son sözü: (عَلَىٰ مَوْلَىٰ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ) 'Abdülmuttalib'in

(1) İbn Hişam, Sîre, c.1, s.298-299.

(2) el-İsfehani, Müfredat, s.653.

(3) Toprak, Süleyman, Ölünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı), s.497.

(4) Gölcük, Şerafeddin ve Toprak Süleyman, Kelâm, Konya: SÜİF Yayınları, 1988, s.233.

"dini üzereyim" olmuştur.(1)Bu olay üzerine:"Şüphesiz ki Sen, sevdiğine hidayet veremezsin.Ama Allah dilediğine hidayet verir,"(2) âyeti nâzil olarak Resulullah (S) efendimiz teselli bulmuştu.

Burada sözünü etmek istediğimiz bir mesele var:Câhiliye toplumunda yaşamış ve Islâm'a hizmet etmiş olan Ebu Talip gibilerinin amellerinin durumu ne olacak?Ya da bir müslümana,müslüman olmazdan önce ferdi cahiliye hayatında işlediği hayırlı amellerinin bir faydası olacak mıdır?

a) Müslümana Cahiliye Amellerinden Sorulacak mıdır?

Hakim b.Hizam'dan:

Ben bir defasında,ey Allah'ın Resul'ü,bir takım işlere ne buyurur sunuz?Ben câhiliyet devrinde sadaka vermek,köle azad etmek yahut akrabaya yardım kabilinden olan bu işlerle ibadet yapardım.Bunlardan bana bir ecir var mıdır?diye sormuş.Resulullah(S):

"Sen eskiden yaptığın hayırlarla müslüman oldun" buyurmuştur.(3)Yaptığı iyilikler onun müslüman olmasını sağlamıştı.

ehl-i sünnet inancına göre itaat,emre uymaktır.Fakat yapılan bir fiilde Allah'a yaklaşmak maksadı aranır.Böyle bir maksat da ilme uygun düşer.Bu yaklaşma,Allah'ı bilmek ve imanla olur.Küfür halinde ise,Allah'ı tanımak gerçekleşmemiştir."Kim inanmayı kabul etmezse,onun ameli boşa gitmiştir ve o ahirette kaybedenlerden olacaktır."(4)Yukarıda geçen Hadis'te,"câhiliyet döneminde işlediğin hayırlarla iyi bir nam aldın, ve bu sosyal şerefle müslüman oldun" denilmiştir ki,bizce bu görüş daha geçerlidir.(5)

(1) Müslim,Sahih,İman 9,c.1,s.54.

(2) Kasas,28/56.

(3) Müslim,Sahih,İman 55,c.1,s.113.

(4) Maide,5/5.

(5) ez-Zebidi,Tecrid-i Sarih Tercemesi,c.5,s.190.

Câhiliyyet devri amellerinden sorumluluk konusunda bir başka Hadis-i Şerif'te şöyledir. Bazı kimseler Hz. Peygamber (S)'e:

Ya Resulallah, biz câhiliyyet devrindeki yaptıklarımızdan sorumlu olacak mıyız ? dediler. Resulullah (S), "İslâm'da sizden kim iyi ameller işlerse, câhiliyyet devrindeki yaptıklarından dolayı muaheze olmaz; ama kim kötülük ederse, hem câhiliyyet devrindeki hem de islâm'da yaptıklarından dolayı muaheze olunur"(1) buyurdu.

Bu Hadis, mana itibariyle "küfredenlere söyle! Eğer (bundan) vazgeçerlerse geçmiş günahları afvolunacaktır..."(2) âyet-i kerimesine uymaktadır. Sahih hadis'te, islam'ın daha önceki kötü amellerin hükmünü yıktığı beyan olunduğu gibi bu babda icma-i ümmet de vardır. Âyetteki "geçmiş günahlardan maksat; küfür ve sair günahlardır. İmam-ı Azam Ebu Hanife (80/699) bu âyetle istidlâl ederek, "mürted bir kimse tekrar müslüman olursa irtidat halinde terkettiği ibadetlerin kazası lâzım gelmez." Fakat kim, "iman tanımayıp kafir olursa her halde yaptığı bütün ameller boşa gider"(3) âyet-i hükmünce eski ibadetleri heder olduğu için yeniden hacca gitmesi icab eder"(4) demiştir.

Cahili bir hayattan kurtulup hidayete eren bir kimse, İslâm âdeti üzere yaşantısını sürdürdüğü müddetçe cahiliyede işlediği amellerden sorulmayacağına dair bir Hadis-i Şerif'te de şöyle buyrulmaktadır:

Bir adam Nebi (S)'e gelerek şöyle dedi:

- 
- (1) Darimi, Ebu Muhammed, es-Sunen, İhyâü's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts. Mukaddime, 1, c.1, s.3; İbn Mâce, Sunen, Zühd, 29, c.2, s.1417; Müslim, Sahih, İman, 53, c.1, s.111.
- (2) Enfal, 8/38.
- (3) Maide, 5/5.
- (4) Davudoğlu, Ahmed, Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1981, c.1, s.451.

Ya Resulallah! Biz cahiliye devrinde putlara tapar, çocuklarımızı katleddik. Benim bir kız çocuğum vardı. Taki cevap verecek, sağa-sola koşacak bir çağa geldiğinde birgün onu çağırdım. Neşe ve sevinçle koşarak geldi. Beni takip etti. Ailemden uzak bir kuyunun yanına getirdim. Ellerinden tuttum ve onu bu kuyunun içerisine bırakıverdim. Aramızda son konuşma; "ey babacığım, ey babacığım" diyordu. Resulullah'ın mübarek gözlerinden yaşlar sel olup akıyor, O ağlıyordu.

Allah Resul'ünün meclisinde bulunan bir adam, ona, Resulullah (S)'ı üzdün, yeter artık bu konuşmayı kes, diyordu. O ise, bu işin mahiyetinin ne olacağını soruyordu. Sonra Resulullah (S) sözlerini tekrar etmesini istedi. Adam tekrar anlatmaya başladı. Resulullah'ın mübarek göz yaşları sakallarının üzerinden aşağıya doğru süzülüyordu. Resulullah (S) bu konuda şöyle buyurdu:

"Allah (c.c), muhakkak câhiliyede işlediğiniz amelleri kaldırdı. İslam âdeti üzere yaşantınızı sürdürünüz!". (1)

b) Müslüman Olmayan Kimsenin İyi Amelleri Fayda Verir mi?

Bir insan düşünelim ki, insanlığa akli ve zekâsı sayesinde ilimde ve fende gerçekten büyük hizmetlerde bulunmuş olsun. Ama, Allah u Teala bir kulundan bütün bunlardan önce, kendisine iman etmesini istiyor. Çünkü, tevhidi bir hayat anlayışını tercih etmeyen bir insan, İslâm'a göre ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır. Ama, yaptığı faydalı tüm hizmetlerinin karşılığı da dünya hayatında kendisine fazlasıyla verilecektir. Adeta onun için dünya hayatı bir cennet hayatı olacaktır.

İslâm'da, şirk üzere ölen bir kimseye istiğfarda bulunmak caiz değildir. Zira o, ashab-ı cahîmden olacaktır. Bu konuda Allah (c.c): "Akraba bile olsalar, cehennemin halkı oldukları belli

---

(1) Dârimi, Sunen, Mukaddime, 1, c.1, s.3-4: Bkz. Maide, 5/53.

olduktan sonra (Allah'a)şirk koşanlar için mağfiret dilemek;ne peygamberin ne de inananların yapacağı bir iş değildir"buyurdu.(1)Adı geçen âyetin Peygamberimizin amcası Ebu Talip hakkında nâzil olduğu rivayet edilir.(2)

Abdullah İbn Abbas (r.a)birgün Râsulullah (S)'e gelerek şöyle dedi:

Ey Allah'ın Resul'ü!Muhakkak ki Ebu Talip seni korudu ve sana yardım etti.O,bunun bir faydasını görecek mi?Resulullah(S): "Evet".Onu cehennemde karanlıklarında bulursun ve ateş onu üzerine çıkarır,buyurdu.(3)Bir başka rivayette de,"cehennemliklerin azap itibariyle en ehveni Ebu Talib'tir.O da iki nalin giyecek, onlardan dimağı kaynayacaktır"(4) buyurdu.İslâm'la şereflemeyen bir kimsenin yaptığı iyi amellere karşılık mükâfatı,hadis'te anlatıldığı gibi,"azabın biraz hafiflemesi şeklinde"olacaktır.

Küfür üzere ölen bir kimseye yaptığı iyi amellerin fayda vermeyeceğine dair bir Hadis-i Şerif(te şöyledir.

H.z.Aişe (r.a)'den:

Ya Resulallah!(Bildiğiniz gibi) Abdullah İbn Cüdan câhiliye devrinde,"akrabalarını ziyaret eder,fakir ve yoksulları doyururdu.(Kıyamet gününde) bütün bu yaptıkları ona fayda vermeyecek midir?" dedim.Resulullah (S) şöyle buyurdu:"Ona fayda vermeyecektir.O,hiçbir gün,"Rabbim!Ahiret gününde benim hatalarımı afvet"demedi.(5)Bilindiği gibi Abdullah İbn Cüdan,câhiliyede insan hakları konusunda büyük hizmetler vermiş olan "Hilfu'l-Fudul"örgütünün hem kurucularından ve hem de ateşli savunucularındandı.

---

(1) T evbe,9/113.

(2) Müslim,Sahih,İman,9c.1,s.54.

(3) Müslim,Sahih,İman,90,c.1,s.195.

(4) Müslim,Sahih,İman,91,c.1,s.196.

(5) Müslim,Sahih,İman,92,c.1,s.196.

Ebu Mansur Matüridi'ye göre, bir kims'e'ye değil bir Resul'un tebliğatının ulaşmaması, ilâhi hitap gelmeden önce bir kimse Allah'a iman ve Őükretmek zorundadır. Âlemdeki varlık mucizelerini, âyetlerini gören bir kimse için Yaratacıya tanımada özür kabul edilmez. (1)

Öyleyse, Allah'ın hidayetinden uzak bir fert ve toplum câhiliyeyi yaşıyor demektir. Allah'a iman etmeyen bir kimse, Kur'an'a göre câhil kapsamı içerisine girer. Böylece, câhiliyede işlediği iyi ameller onu, cehennem azabından kurtarmaya yetmeyecektir.

### 3-Bilgisizlik

Cehlin klâsikleşmiş anlamlarından birisi de 'ilimsizlik' yani, nefsin bilgiden boş olması demektir. Kur'an'ı Kerim'de , 'ümmî' kelimesi genellikle "okuma, yazma" bilmeyen kişi manasına kullanılmıştır. Bu yönüyle, ilimsizlikle ümmilik birbirinin müterâdifidir, diyebiliriz. Şu şartla ki, Kur'an'da bu kelime çoğul olarak ( <sup>أُمِّيَّة</sup> ) ümmiyyüne şeklinde geçer. (2) Ama, her zaman "okuma, yazma" bilmeyen anlamında da kullanılmaz. Daha çok ümmî terimi, ehli kitap dışında kalan kimseler için genel bir ad olarak zikredilir. (3) Fakat dolaylı da olsa, cehil-ümmîlik ilişkisi vardır.

Kur'an, cehil kavramının değişik boyutları üzerinde geniş bir şekilde durmakla birlikte, "okuma, yazma" bilmeme anlamına da gelen cehil üzerinde fazla durmaz. Bunun başlıca sebeplerinden birisi, "İslâm'ın ilk emrinin oku" oluşudur. Alak suresinin muhtevası incelendiğinde, "okuma" ve bir yazı aracı olan "kalem" konusu üzerinde durulmuştur. İslâm ilk defa türkçemizdeki bir tabirle, "kara

(1) Pezdevi, Muhammed Ebu Yusuf, Ahl-i Sünnet Akaidi (Çev. Şerafeddin Gölçük), İstanbul: Kayhan Yayınları, 1980, s. 299.

(2) Bkz. Bakara, 2/78; Âl-i İmran, 3/20; Cuma, 62/2.

(3) Bkz. Âl-i İmran, 3/20-75.

cahilliğe savaş açmıştır."

Kur'an'ı Kerim'de, daha çok cehalet sebebiyle işlenen kötü amellerin izaalesine yönelik konular üzerinde durulur:

"Allah kötülüğü bilmeyerek yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah, işde onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hakim olandır."(1)

İslâm, insanı mütemadiyen öğrenme ve öğretmeye teşvik eder. Böyle olmasına rağmen, bir müslümanın öğrenmemesi mazeret sayılır mı? Hayır. Hiçbir zaman "cehaleti sebebiyle, iyiliği kötülükte, itaatı isyanda arayan bir kimse mazur değildir. Ancak, yeni müslüman olmuş, henüz öğrenecek zamanı bulamamışsa, o, mazurdur. Bundan başkası mazur olamaz. Nitekim Allah u Teala, "bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz"(2) buyurmuştur. (3) Müslüman bir fert, hiç olmazsa fıkihta, "zaruret-i diniyye" dediğimiz "farz-ayın olan ilimleri" ehlinden sorarak ya da bu işin tahsilini yaparak öğrenmesi gerekir.

İslâmî sahada bilgilenmeyen bir müslüman, çoğu zaman hayrı şerre karıştırabilir. Bunu da kendince, müsbet bir iş yaptığı kuruntusuna düşebilir. Çünkü, helâl ve haram hududlarını tayinde bilgisizdir. Meselâ, "başkasının kalbini anlamak için gıybet etmek, başkasının malından yoksulu yedirmek, okul, cami ve kışla gibi hayırları haram para ile yapıp da bütün bunlarla hayrı murad etmek gibi ki, bunların hepsi cehalettir."(4) Şayet bütün bunları bile bile yapıyorsa islam'a açıkca cephe almış; bilmeyerek yapıyorsa cehaleti sebebiyle âsi olmuş olur.

Bir Hadis-i Şerif'te, "ilmin kaldırılması, cehaletin kökleş-

---

(1) Nisa, 4/17. Bkz. Nahl, 16/119.

(2) Enbiya, 21/7.

(3) el-Gazzâli, İhyâ u ulûmi'd-Din, c. 4, s. 315; el-Beyazi, Ahmed Kemalüddin, İşâratü'l-Meram min Ibâratı'l-Kelâm, İstanbul: Daru'l-Katabi'l-İslam, 1949, s. 41.

(4) el-Gazzali, A. g. e. c. 4, s. 315.



mesi,şarabın içilmesi ve zinanın çoğalması kıyâmet alâmetlerindedir" (1) buyrulmuştur.Başka bir Hadis'te de,"şüphesiz Allah ilmi insanlardan çekip alivermez,lâkin ulemayı kabzeder,onlarla birlikte ilmi de kaldırır ve insanlar arasında bir takım câhil başlar bırakır.Bunlar insanlara ilimsiz fetva verirler;bu suretle hem saparlar,hem de saptırırlar"(2) buyrulur.

Acaba Allah Resul'ünün kıyamet alâmetlerinden saydığı kaldırılacak olan ilim hangi ilimdir?Hemen ikinci Hadis'ten anlıyoruz ki,bu ilim,"şer'î ilimler"dir.Yayılan cehâlet de,islâm hakkındaki bilgisizliktir.İşte müctehidin olmadığı bir toplum ve dönemde de 'câhil başlar' türeyecek ,ilmî anlamda bir anarşi hüküm sürecektir.Çünkü otorite boşluğu meydana gelmiştir.

Burada şunu da hatırlatmadan geçmeyelim ki,bu Hadis'lerde haber verilen durumlar,birer gaybî ihbardan ibarettir.Bunlara bakıp da müslümanların ilim yolundaki çalışma tempoları zayıflamalıdır.Çünkü,müçtehit de çalışma sayesinde yetiyecek ve yetiştirilecektir.

Önemli hususlardan birisi de ilimlerin islâmî bir baza oturtulması gerekmektedir.Hz.Peygamber (S),"ilimler içerisinde câhillik olanı vardır"(3) buyurarak bu konuya işaret eder.Bu ilimler hiç şüphesiz insanın dünya ve ahiretine fayda sağlamaayan ilimlerdir.Meselâ,kişinin yıldızlar ve öncekilerin bilgileri gibi ihtiyacı olmayan şeyleri öğrenip,muhtaç olduğu Kur'an ve sünnet bilgisiniterketmesi"(4) adı geçen yerilen ilimler kategorisine girer.Bunun için İslâm'da "faydalı ilim" mefhumu vardır.Nitekim Allah Resul'ü (S)," fayda vermeyen ilimden Allah'a sı-

---

(1) el-Buhari,Sahih,İlim 24,c.1,s.28;Müslim,Sahih,İlim 5,c.3,s.20 et-Tirmizi,Sunen,Fiten 4,c.4,s.74.

(2) el-Buhari,Sahih,İlim 35,c.1,s.34;Müslim,Sahih,İlim 5,c.3,s.20

(3) Ebu Davud,Sunen,Edep,95,c.4, s.303.

(4) İbn Manzur,Lisânü'l-Arap,c.12,s.146-147.

ğınırım"(1) duasını öğretmiştir.

İslâm'ın faydasız gördüğü ilim, insanlığı toptan imhaya yönelik ve inkâra âlet edilen ilimdir. Bugün Batı'da teknolojiye karşı çıkan fikrî ve felsefî akımların oluşmaya başlaması, bunun en açık örneğidir. Bir de, yine Batı'da gelişen pozitif ilimlere ve özellikle sosyal ilimlerin içerisine bir takım önyargılar ve ideolojiler karıştırılarak sunulan bilimsel tezler, her zaman islâm'la bağdaşmamaktadır. Çünkü bu tür çıkışların temelinde, "Yaratıcı düşüncesini ortadan kaldıracı" bir eğilim göze çarpmaktadır. İnsanı, 'Allah'tan tecrit eden, uzaklaştıran bir ilim, islâm'da cehâletin ta kendisi olarak kabul edilmiştir. "Yaratan Rabbinin adıyla" diye başlamayan bir ilmin yıkımdan başka insanlığa vereceği hiçbir şeyi yoktur.

Bütün bu endişelerden dolayı, bugün, islâm'ın ve islâm milletinin geleceğini düşünen aydın müslüman kesim tarafından "ilimlerin islâmileştirilmesi" diye bir konu gündeme getirilmiştir. (2) İslâmın yücelttiği ilim, hem dünyaya ve hem de ahirete tevhidî bir açıdan bakan, dünya ve ahiretin; yer ve göğün, her iki kisi arasında bulunan şeylerin Allah'ın mülkü olduğunu gösteren ilimdir.

Konumuzun muhtevasının dışına çıkmamak için meseleyi burada bağlarken cahillik islam'da kötülenmiş, ilim ise, öğülmüştür diyoruz.

#### 4- Cehil/Hilim İlişkisi

Câhiliye döneminde cehil, ilmin zıddı olmaktan ziyade, hilmin zıddı olarak kullanılıyordu. Nitekim câhiliye şairlerinden birisi;

فَإِنْ تَدْعُنِي كُنْتُ أَجْهَلَ فَيْكُمْ فَأَنْفِي بِشَرِّتِ الْعَالَمِ بِجِدِّكَ بِالْجَهْلِ

(1) Müslim, Sahih, Zikir, 73, c. 3, s. 2088.

(2) Farukî, İsmail R. Bilginin İslâmileştirilmesi (Çev. Fehmi Kuru), İstanbul: Risale Basın Yayın, 1986.

"Sizin en öfkeliniz (echel) sanıyordu. Ben öfkeden (cehl) uzaklaşarak sükuneti (hilim) satın aldım," (1) demişti. Yine cahilliye şairlerinden Ma'ted İbn Alkame;

وَجَهْلٌ أَيْدِينَا وَتَحْلِيمٌ أَيْدِينَا

"Ellerimiz câhîlik, yani hafiflik ediyor, aklımız ağır davranıyor," (2) demekle cehli, hilmin zıddı olarak kullanmıştır. Demek ki, cehlin ilk dönemler zıddı, (عَلَمٌ) alime değil, (حَلْمٌ) halume idi.

(حَلْمٌ) hilim, çoğulu (أَعْلَامٌ) ahlâm, gazab anında gücü yetmekle beraber, teenni ile hareket ederek nefsi kontrol altına alarak intikam duygularından vaz geçmektir. (3) Gerçekte hilim, akıl değildir. Ancak akıl ile tefsir edilmiştir. Çünkü aklın gereklilerindedir. (4) Nitekim Allah u Teala; "onların akılları mı onlara böyle yapmalarını emrediyor, yoksa onlar kibirli ve azgın toplum mudur?" (5), buyurarak Mekke'lilerin menfi davranışlarına işaret eder. Ancak akıl, sakin bulunduğu ve akli dengenin korunduğu zaman doğru çalışır ve isabetli karar verebilir. Şu halde hilim, aklın ve zekanın alt yapısını oluşturur.

Cehil, en ufak bir kızgınlık anında iradesini kaybedip parlayan, kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine kapılıp sünucu düşünmeden hemen körü körüne atılan delikanlı, ateşli, sabırsız kişinin sorumsuz davranışlarıdır. Hilim ise, bu tür cehil kavramının tam karşıtıdır. Hilim, cehil patlamasını dizginleyebilen insanın ahlakıdır. Halim o kimsedir ki duygularını firenlemesini, kör ihtiras-

(1) es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, c.1, s.37.

(2) Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.197.

(3) Komisyon, Mu'cemu'l-7asit, s.194; Firuzâbâdi, el-Kâmûsu'l-Muhit, c.1, s.696; İbn Manzûr, Lisanu'l-Arap, c.12, s.146.

(4) el-Isfehâni, Müfredat, 185.

(5) Tur, 52/32.

larını yenmesini, ne olursa olsun sinirlenmeyip sakin kalmasını bilir. (1) Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim (a.s) hakkında: "Doğrusu İbrahim çok içli, yumuşak huylu ve kendisini Allah'a vermiş bir kimse idi." (2) "Biz de O'na hilim sahibi bir oğul müjdeledik" (3) buyrulur. Aynı zamanda bu âyetler, mü'minin ahlaki yapısını da karakterize etmiş oluyor.

Yine Kur'an'da "hulum" lâfzı, çocuğun erginlik çağını belirtmek için de kullanılmıştır. "Çocuklarınız, erginlik (hulum) çağına vardıklarında..." (4) Yani, bülûğ (rüşd) çağına ulaştıklarında demektir. Bülûğ çağına 'hulum'denmesinin sebebi; sahibinin bu dönemde hilim vasfına sahip olmasındandır.

Anlaşıldığı kadarıyla cehl, hilmin karşıtı olan, yanan bir öfke alevidir. Öyleyse cehlin muhtevasını "ğazap" oluşturur. Gazap ise, kalbin intikam duygusuyla coşmasıdır. (5) Gazabın yeri, kalbdır. Gazap kuvvetinde ifrat, tefrit ve itidal sahibi olan insanlar üç kısımdır:

I- Tefrit. Aşırı gerilik. Gazab kuvvetinin ya tamamen kaybolması veya zayıf kalmasından ileri gelir. Bunun sahibine hamiyetsiz insan denir ki, bu hal mezmumdur. Bundan dolayı İmam-ı Şafii ( Ö.150/204), "kızmağı gerektiren hallerde kızmayan merkeptir" demiştir. Gazap ve hamiyeti kökünden kaybeden, cidden noksanıdır. Allah u Teala, Nebi(S)'nin ashabını şiddet ve hamiyetle vasıflandırarak, "onlar kafirlere karşı sert, birbirlerine merhametlidirler" (6) buyurduğu gibi, Resulullah (S)'a hitaben, "kafirler

---

(1) İzutsu, Kur'an'da : Allah ve İnsan, s.193-94.

(2) Hud, 11/75.

(3) Saffat, 37/101.

(4) Nur, 24/59.

(5) el-İsfehâni, Müfredat, 542.

(6) Fetih, 48/29.

ve münafıklarla harbet, onlara karşı sert davran"(1) buyurmuştur. Gıllzat ve şiddet, kuvvet ve hamiiyetin eseridir ki bu da gazaptır. (2) Zira, hukukunu savunamayacak derecede halim olmak -ki buna, eşek hilmi derler - da rezâletten sayılır. Böyle bir durumda bulunmak, nefsanî açıdan hastalık olduğunu isbat eder. (3)

II- İfrat. Bu da aşırı derecede şiddet göstererek gazap sıfatının galeyana gelip; din, itaat ve aklın hakimiyetinden çıkmış olmasıdır. Artık bu dereceye düşen insanda basiret, düşünce, irade ve fikir kalmaz. (4) İşte cehlin dış görünüşü gazabın ifrat halidir ki, bu da başlıbaşına bir zulümdür.

III- İtidal. Her türlü ifrat ve tefritten uzak, "orta bir ümmet" (5) olmanın şiarı, insanın kendisine hâkim olması ve her türlü ihtirastan nefsinî korumasıdır. Diğer açıdan, nefsinî ve hukukunu savunamayacak şekilde kötülenmiş olan hilimden de uzak kalmasıdır. Nasıl ki cehlin dış görünüşü zulüm ise, hilmin dış görünüşü de vakardır. Vakarsa, islâm ahlâkında öğülen meziyetler arasındadır.

Yine iyi kavranmalıdır ki, "kim cehalete razı olursa, hilimden müstağni olur. Hilim ise, bir ziynet ve sahibi için güzel bir menfaattir. Cehalete gelince, çirkinlik ve zararın ta kendisiştir. (6) Akıllı bir kimse, menfî anlamdaki öfkeden uzak durmakla birlikte, Kur'an'ın medhettiği (7) müsbet anlamdaki öfkeyi kullanır. İşte sözünü ettiğimiz gazaptaki 'itidal' de budur. Bu iti-

---

(1) Tahrim, 66/9.

(2) el-Gazzali, İhyâ u Ulûmi'd-Din, c.3, s.145.

(3) Akseki, Ahmed Hamdi, Ahlâk Dersleri, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968, s.167.

(4) el-Gazzali, A.g.e.c.3, s.145

(5) Bkz. Bakara, 2/143.

(6) el-Gazzali, A.g.e.c.3, s.144.

(7) Bkz. Tahrim, 66/9.

den kastedilen hilim üzere bulunma, Allah'ın da sıfatlarından birisidir. Manası "es-Sabur"dur. Yani, cezayı verme gücüne sahip olduğu halde, belki suçtan vazgeçerler diye mühlet verme demektir.

Mekke döneminde müşrikler, "melekler Allah'ın kızlarıdır" iddiasını ortaya attıkları zaman, bu cinayetin büyüklüğüne işaret eden âyet-i kerime şöyledir: "Rahman'a çocuk isnad etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar göçecektir." (1) Allah'a kız evlât isnad etmelerine karşılık Allah u Teala şöyle buyurdu: "O, onların söylediklerinden Münezzehtir, Yücedir, Uludur. Yedi kat gök yer ve bunlarda bulunan kimseler O'nu tesbih eder; O'na hamd ile tesbih etmeyen yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini, anlamazsınız. Muhakkak ki O, Halimdir, Gafurdur." (2) Bu hakikatleri duyup işittikten sonra mü'minler teenni ile hareket etmeleri gerekir. Zaten iman ateşi, ister istemez gönülleri yumuşattığından dolayı, hilmin yerine bir başka ahlâki değer in ikâme edilmesine gerek yoktur. Önemli olan kulun, her konuda Allah'tan yana tercihini yapabilme şuuruna erişmesidir. Bu şuur ona, halim insan olma vasfını kazandıracaktır.

##### 5 - Cehil/Zulüm İlişkisi

(الظلمة) zulmet, ışıksızlık demektir. (3) Bu anlamda Kur'an'dan değişik misâller şöyledir: "Allah ışıklarını yok edince, onları karanlıklar içerisinde görmez bir halde bırakmıştır." (4) "Karanlıklar üstünde karanlık" (5). "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlık ve aydınlığı vareden Allah'a mahsustur." (6)

(1) Meryem, 19/90-91.

(2) İsra, 17/43-44.

(3) el-İsfehâni, Müfredât, s. 470.

(4) Bakara, 2/17.

(5) Nur, 24/40.

(6) Enam, 6/1.

Bazan da zulmet lâfzı ile;cehl,şirk ve fışk kasdedilir. Bütün bunlar,"nur" kelimesinin ifade ettiği anlamın karşıtı olan fiillerdir.Kur'an'dan bir kaç misâl vermemiz mümkündür:

"Allah iman edenlerin dostudur,onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.Tağut inkar edenlerin dostudur.Onları aydınlıktan karanlığa çıkarır."(1)"Bizim âyetlerimizi yalanlayanlar,karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir."(2)

(ظلم) zulüm,dilbilimcilere ve bilginlerin çoğuna göre;bir şeyi veya işi kendine bağlı olarak yerinde ve zamanında yapmayarak o şeye -fazla ve eksik- kendisine ayrılan konumun dışında bir konum vermektir.(3)Buna göre kendi zamanına uygun olmaktan gerçekleştirilen bir eyleme misâl olarak:"Zamansız su verdiğimde,su kabına zulmetmiş olurum"denir.Zamanla sağılan bir süte de "zalım" denir.Yine,"kazılması gerekmeyen yeri kazarsam o yere zulmetmiş olurum."Böyle yere "mazlume"(zulme uğramış),buradan kazılarak çıkarılmış toprağa da "zalım" (zulme uğramış) denir.Yine,"belli bir dairenin dışına taşılırsa,dışa taşma-az da olsa- bu harekete "zulüm"denir.Buna göre büyük günahlar(günahı kebâire)'a da,küçük günahlar (günahı sağâir)'a da "zulüm" denir.Bu yüzden Hz.Âdem (a.s),haddi aştığı zaman,ona zalım denildiği gibi,İblis'e de 'zalım' denmiştir.Oysa bu iki günah arasında çok büyük bir fark vardır.(4)Zulmün özünde "cevr" olup,sınıra tecavüz etmektir.İslâm âlimleri zulmü üç kısma ayırmışlardır:

a) İnsan ile Allah Arasındaki İlişkilerde Zulüm

Zulmün bu türünün en büyüğü küfür,şirk ve nifaktır.Küfür,şirk ve nifakın en büyük zulüm oldukları değişik âyetlerde

(1) Bakara,2/257.

(2) Enam,6/39.

(3) FiruzÂbâdi,el-Kâmûsu'l-Muhit,c.3,s.127;İbn Manzur,Lisanu'l-Arap,c.2 ,s.373;el-İsfehani,Müfredât,s.471.

(4) el-İsfehâni,A.g.e.s.471.

bildirilmiştir:

"Muhakkak ki şirk, en büyük zulümdür." (1) İnsanların Rabbi ve Meliki olan Allah (c.c)'ın hakkına tecavüze cür'et edilmiştir. Şirkin bu çeşidine, "şirku'l-istiklâl" denilir. Birbirinden bağımsız ve ayrı ayrı işleri gören iki ilâhın varlığını kabul etmektir. Mecusilerin "iyilik" tanrısı ve "kötülük" tanrısı diye yaptıkları ayırım bunun en güzel örneğidir.

Kur'an'a göre mü'minlerin emin bir atmosfer içerisinde bulunmalarının en büyük sebebi, "imanlarına haksızlık (zulüm) karıştırmamış olmalarıdır." (2) İbn Abbas ve tefsir ehlinden bir topluluk bu âyete, "onlar imanlarına şirki karıştırmadılar" anlamını vermişlerdir. Çünkü Allah Tebarake ve Teala, ölüleri diriltici, nimetleriyle kulları rızıklandırıcı, ortağı ve benzeri olmayan tek bir ilâhtır. Bir başkası O'na ortak koşulduğu zaman, işte bu, en büyük bir zulüm olur. (3) Bundan dolayı, "Allah'ın lâneti, zâlimler üzerinedir." (4)

İnsanlardan büyük bir kısmı kitleler halinde hareket ettiklerinden dolayı, karar verebilecek ve kendi iradesini kullanabilecek güçte değillerdir. Çoğu kez kendilerine öncülük edenlerin kurbanı olurlar. İslâm Dini ise, insanı sürü halindeki hayatından kurtarıp, iradesine göre yaşayabilme gücü verir. İnsanların yaptıkları zulümlere ortak olamaz. Zulmün meydana gelebilmesinin şartlarına engel olurlar. Bu yoldaki bilgisizlikleri hiçbir zaman mazet olarak gösterilemez.

"(Rablerini inkâr edenler) Allah'ın huzuruna çıkarlar. Zayıfları, büyüklük taslayanlara şöyle derler: "Biz size uymuştuk, Allah'ın azabının bir kısmını bizden uzaklaştırır mısınız?" Bū-

---

(1) Lokman, 31/13.

(2) Enam, 6/82.

(3) İbn Manzur, Lisânü'l-Arap, , c.12, s.373.

(4) Hud, 11/18.



yüklük taslayanlar da şöyle cevap verirler:"Eğer Allah bizi doğru yola ulaştırmış olsaydı,biz de size doğru yolu gösterirdik.Artık sızlansak da sabretsek de farketmez.Çünkü bizim kaçacak bir yerimiz yoktur."

"(Hükümleri verilip)de iş bitinci şeytan:Doğrusu Allah size,gerçeği söz vermişti.Ben de söz verdim,ama,yalancı çıktım.Esasen sizi zorlayacak bir gücüm de yoktu.Sizi çağırdım,siz de geldiniz.O halde beni değil kendinizi kınayın.Artık ben sizi kurtaramam,siz de beni kurtaramazsınız.Beni Allah'a ortak etmenizi daha önce kabul etmemiştim.Çünkü zâlimlere elbette acıklı bir azap vardır."(1)

Zalimler,Allah'ın hükümlerine karşı isyan etmeleri sebebiyle,hem kendileri saparlar ve hem de toplumları saptırırlar.Bunların tipolojileri Kur'an'da şöyle tasvir edilir:

"Rabbine andolsun ki,Biz onları mutlaka uydukları şeytanlarla birlikte haşredeceğiz;sonra cehennem yanında da diz çöktürerek hazır bulunduracağız.Sonra her toplumdandan,Rahman'a ençok kimin baş kaldırdığını ortaya koyacağız.Cehenneme girmeye lâayık olanları biz biliriz.Sizden cehenneme uğramayacak yoktur.Bu Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş,bir hükmüdür.Sonra Biz,Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır,zalimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız."(2)

"Müslüman olmağa çağırılmışken Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir?Allah zalim olan topluluğu doğru yola eriştirmiz."(3)

b) İnsanın Diğer İnsanlarla Olan İlişkilerinde Zulüm

İnsanlar birbirleriyle olan ferdi ilişkilerinde,cezayı

(1) İbrahim,14/21-22.

(2) Meryem,19/68-72.

(3) Saff,61/7.Ayrıca bkz.Hud,11/18-21;Şura,42/42;İnsan,76/31;Ankebut,29/64,68.

gerektirecek bir davranışta bulunmaları halinde, islam, yapılan bir fiilin cinsinden bir ceza ile cezalandırır. Ama, zulme uğrayan insanın, cezalandırılacak suçluyu bağışlaması bir fazilet olarak kabul edilir. Bu kulların hukuku olan hususlar için geçerlidir. Kur'an'da Allah u Teala şöyle buyurur: "Kötülüğün cezası, yine aynı cinsten bir kötülüktür. Ama kim afveder ve barışırsa, onun karşılığı Allah'a aittir. Şüphesiz ki Allah, zalimleri sevmez." (1)

"Kim kendisine yapılan zulümden sonra hakkını alırsa, işte onların aleyhine bir hüküm yoktur." (2)

İnsanlara zulmedenlere yeryüzünde haksız yere Allah'ın emirlerine isyan edenlere ( karşı gelmeğe) bir yol vardır. İşte can yakıcı azap bunlaradır." (3)

Yine Isra Suresi âyet 33'te geçen "zulüm" kelimesi, insanlar arasında cereyan eden haksızlıklardan meydana gelen fiillerden dolaydır. Çünkü insana zulmetmek, tek boyutlu bir olay olmayıp, çok boyutludur. İslâm, insanın; akıl, can, mal, iffet ve din emniyetini sağlamak için gelmiştir. Bütün bu emniyetler de insana has haklardandır. Buhaklardan birine tecavüzse, zulümdür. İslam'da insanın insana tahakkümü yoktur. Allah'ın insana hükmetmesi vardır. Allah'a teslim olmuş her insan hürdür.

#### c) İnsan ile Kendisi Arasındaki İlişkilerde Zulüm

İnsanın kendisine zulmetmesi ,sadece bedenine zarar vermesi değildir. İnsanın yüklendiği emanetin, dahası sorumluluğunun şuurunda olmasıdır. Sunî olarak hazırlanan tüm zulüm zindanlarından kurtulmak kolaydır, ama insanın kendi zindanından kurtulması o kadar kolay değildir. Fakat bu zindandan da kurtul-

---

(1) Şura, 42/40.

(2) Şura, 42/41.

(3) Şura, 42/42.

madan insan mutlak hürriyetini elde etmiş sayılmaz.Allah'ı tanımamak insanın kendisine yaptığı zulümlerden başlıcasıdır.Zira Allah hiçbir zaman insana zulmetmez.Insan kendi zulmünü kendisi hazırlar.Şu âyetlerde geçen "zulüm" kavramından insan ile kendisi arasındaki ilişkilerdeki "zulüm" kastedilmiştir:

"Sonra bu Kitab'ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır.Onlardan kimi kendine zulmeder,kimi orta davranır,kimi de Allah'ın izniyle iyiliklere koşar.İşte büyük lütf budur."(1)

Bu âyette kendilerine Kitap verilen insanlar üç kısma ayrılmıştır:

I-Kendi kendine zulüm yapanlar.Bu,ya insanın kaldıramayacağı derecede kendisini ibadete vererek aşırı gitmesi sebebiyle olur.Meselâ,Peygamberimize mahsus olan visâl orucu tutmak,hergün gece sabahlara kadar ibadet edeceğim diye çoluk çocuğu terketmek gibi..Ya da Allah'ın haram kılmış olduğu;içki,kumar,zina,hırsızlık gibi fiilleri işlemek suretiyle cehenneme yönelmesi şeklinde olur.

II-Orta bir yol tutanlar;haramlardan terkedilmesi gerekenleri yapanlar bu arada haram işlemekle birlikte bazan da dini vazifelerini yerine getiren kimseler.

III-Hayırlarda aşırı gidenler.Mekruh,mubah ve tüm muharremâtı terkederek Allah yolunda salih amellerini artıranlar.

Insan,kendi arasında ördüğü zulüm zindanından ancak,Allah'ın dinine kayıtsız şartsız,ivazsız garazsız teslim olması sayesinde kurtulabilir.Yoksa,küfür,şirk ve cehalet dalgaları içerisinde boğulur gider.

Peygamberler insanlığın ilâhi paratonerleridir.En büyük belâları,acıları ve ızdırapları onlar tatmışlardır.Ateşe koşan

---

(1) Fatır,35/31-32.

insanların eteklerinden tutmaya çalışırlar.Kur'an'da,"Biz her peygamberi ancak,Allah'ın izniyle itaat olunması için gönderdik.Onlar kendilerine yazık ettiklerinde,sana gelip Allah'tan mağfiret dileseydi,Allah'ın tevbeleri daima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi,"(1)buyrulur.

İnsanların kendi kendilerine zulmetmeleri,Allah'ın emrine,velev ki tek bir konuda bile olsa karşı gelmekle olur.Hz.Âdem ve Hz.Havva'ya,"şu ağaca yaklaşmayınız,yoksa zâlimlerden olursunuz"(2) diye buyrulması Allah'ın bir emridir.Burada ağaca yaklaşmanın vereceği zararlar belirtilmemiştir.Sözkonusu olan Allah'ın iradesidir.

Anlatılan zulümlerin her üç çeşidi de nefse zulümdür.Bu konuda Kur'an'da birçok örnek anlatılır.Ne var ki biz,cehil ve zulüm arasında ne gibi bir ilişki var,onu ortaya koymaya çalışacağız.

İnsan diğer varlıklardan farklı bir konumda yaratılmış ve özel bir duruma sahiptir.Bundan dolayı,dağların ve taşların yüklenmekten kaçındığı bir "büyük emaneti" yüklenmiştir.Bu emaneti yerine getirebilme yetenek ve gücü de kendisine verilmiştir.

"Biz emaneti göklere,yere ve dağlara arzettik,yüklenmeğe yanaşmadılar,ondan korktular.Sonunda onu insan yükledi.İnsan gerçekten zâlim ve çok bilgisiz (cehûl) bulunuyor."(3)

Bu âyette,zalim:yani,çok zulmedici;cehul:çok bilgisizce hareket edici olarak söz ediliyor.

İnsana tevdi edilen "emanet" nedir?

Bu emanet,Allah'ın insana yüklediği ve sorumlu tuttuğu tüm farzlardır.(4)

---

(1) Nisa,4/64.

(2) Bakara,2/35.

(3) Ahzap,33/72.

(4) İbn Kesir,Muhtasar Tefsir u İbn Kesir,c.3,s.117

Öyleyse insan, Allah'ın emanetine sahip çıkmadığı ve onu korumadığı zaman zâlim; bilgisini yeterli görüp, onu sürekli takviye etme yoluna gitmediği zaman da çok câhildir. Cehlinin kurban olan insan, kendisine zulmetmiş olacağından, endirek değil, hem de cehil ile zulüm arasında direkt bir bağlantı vardır. Zülüm ve cehâlet , insanın zayıf konumunu da belirtmesi açısından dikkat çekicidir.

#### 6- Cehil/Fısk İlişkisi

( فَسَقَ ) feseka, kabuklu birşeyin kabuğundan çıktığı halle (1); fâsık ise, ism-i fâil vezninde, "islâm'ın hududlarının dışına çıkmağa"; fısk ise, fâsık kimsenin Allah'a karşı isyan ve günahkârlıkla dolu amellerine denir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'den bazı âyetler şöyledir:

"Meleklerle: 'Âdem'e secde edin' demiştik. İblis'ten başka hepsi secde etmişti. O, cinlerden idi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı.."(2) Âyetten açıkca anlaşıldığına göre fısk, Allah'ın emirlerinin dışına çıkmak, O'na itaat etmekten yüz çevirmektir.

Allah'ın yarattığı fitratın gereklerinin yerine getirilmesi ve aklın sorumlu tuttuğu iman esaslarının tasdiki konularından kul hali kalınca da "fâsık" teriminin kullanıldığını görüyoruz. Aslında kâfirin konumu da böyledir. Böyle bir bireyin ruh hali Kur'an'da şöyle çizilir:

"Ey Muhammed! De ki: 'Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Diriyi ölüden çıkarana; ölüyü de diriden çıkarana kimdir? Her işi düzenleyen kimdir?' Onlar: "Allah'tır!" diyecekler. "O halde O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" de. İşte gerçek Rabbiniz Allah budur. Gerçeğin dışında sadece sapıklık vardır. Öyleyse nasıl olup da döndürülüyor sunuz? Böylece, fâsık olanların inanmayacakla-

(1) el-Isfehâni, Müfredat, s.572.

(2) Kehf, 18/50.

rına dair Rabbinin söylediği söz gerçekleşti."(1)

Allah u Teala,verdiği sayısız nimetleri örten ve kendisine itaattan çıkan kimselerin "fasık" olarak tanımlar.Kur'an'a göre fasık kimselerin vasıfları şunlardır:

"İnanan kimse,fasık kimseye benzer mi?Bunlar bir olmazlar"(2) zira inananların varacağı yer cennet konakları(3)fasık ehlinin varacağı yer ateştir.(4)Çünkü onlar;Allah'ın âyetlerini inkâr ederek(5),Peygambere inanmaktan yüz çevirir.(6)Allah'ın hükümleriyle hükmetmezler."(7)

Yine Kur'an,fasık toplumlardan haber verir.Meselâ,Lut(a.s)'i kavmi,(8);Fravun ,toplumu(9) ve erkânı(10),ayrıca Nuh toplumu(11) fasık birer toplumdular.Allah'ı ve O'nun elçilerini tanımıyor ve itaat etmiyorlardı.Hepsi de şeytan hizbini oluşturuyordu.

Fâsık fert ve toplumların amelleri elbette Allah'a karşı bir isyan niteliği taşıyacak ve inananlar bu amellere karşı uyanık olmaya çağrılacaktı.Kur'an'a göre bu "fısk ameller" nelerdir?

"Leş,kan,domuz eti,Allah'tan başkası adına kesilenler-canları çıkmadan önce kesmemişseniz,boğulmuş,bir yerine vurularak öldürülmüş,düşüp yuvarlanmış,başka bir hayvan tarafından süsülmüş,yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanları-dikili taşlar üzerine boğazlananlar ile fal oklarıyla kısmet arayanlar

(1) Yunus,10/31-32.

(2) Secde,32/18.

(3) Secde,32/19.

(4) Secde,32/20.

(5) Bakara,2/99.

(6) Al-i İmran,3/52.

(7) Maide,5/47.

(8) Enbiya,21/74.

(9) Neml,28/12.

(10)Kasas,28/32;b kz.zuhruf,51/46.

(11)Zariyat,51/46.

mak(1)Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanların etini yemenin(2) her birisi birer fısık alameti ve cahiliye amelleridir. Allah(c.c) bunları müminlere haram kılmıştır.

Böylece fıskı tanıdıktan sonra;cehil ve fısk arasında ne gibi bir ilişki var?Bunu kavramaya çalışalım.

Bilindiği gibi İslam Dini,müminlere haberleri tahkik ederek araştırmayı farz kılmıştır.Çünkü fasık bir adamın haberi,adalet ve doğruluğu mevsuk olmadığı için güvenilir değildir.Böyle bir kimse haber yayacak ve getirecek olursa,haberlin sıhhatinin araştırılması gerekir.Bu konuda C.Hak şöyle buyurur:

"Ey iman edenler!Eğer bir fasık size bir haber getirirse, onu tahkik edin.(Yoksa) bilmeyerek bir kavme sataşırırsınız da, yaptığınızla pişman olursunuz."(3)

Bir kavme sataşmak,işin hakikatinin câhili olmaktan ileri gelir.Bu cehâlet neticesinde yapılacak iş,elbette haksızlık ve Allah'ın hükümlerinin hilâfına bir davranış sergilenmiş olduğundan sonu pişmanlıkla noktalanacaktır.Bunun için,cehil ve fısk arasında yakın bir ilişki vardır.

İslam'da ,"fasık olduğu katî olarak tesbit edilen kimsenin haberleri geçersizdir,kabul edilmez.Çünkü haber bir emanettir. Fısık işe;haberlin iptalinin geçersiz olmasının bir delilidir."(4) Yine yukarıdaki âyette geçen "tahkik edin" emri;"fasığın şehadetinin kabul edilmemesinin bir delilidir.Çünkü şahitlik bildiğini haber vermekten ibarettir.Fasık olan kimsenin şahitliği kabul edilmediği gibi,diğer konulardaki haberleri de kabul edilmez."(5)

(1) Maide,5/3.

(2) Enam,6/121.Ayrıca bkz.Enam,6/145.

(3) Hucurat,49/6.

(4) el-Kurtubi,Ebu Abdillah Muhammed b.Ahmed,el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an,Kahire:el-Mektebetü'l-Arabiyye,1967,c.16,s.316.

(5) el-Cassas,Ebu Bekr Ahmed b.Ali er-Razi,Ahkâmu'l-Kur'an,Beyrut,1335/1916,c.3,s.398.

Rvayet olunduğuna göre Hucurat Suresinin bu 6.âyeti, "Mustalikoğullarına zekât memuru olarak gönderilen Muayt oğlu Velid hakkında nazil olmuştur. Muayt oğlu Velid, Mustalik öğullarının islam'dan irtidat ettiklerine dair bir haberle Medine'ye dönmüştür. Allah Resul'ü (S) ,Halid b. Velid'i haberi yerinde tahkik etmek için obeldeye göndermiş ve haberin asılsız olduğu tahkik sonucu anlaşılacak rapor edilmiştir.(1)

Her asırda İslâm davetçilerine karşı kullanılan silahlarda bir değişiklik olmamıştır. Bunların başında itham ve iftiralar gelir. Asrımızda özellikle teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte itham ve iftiraların (telekomünikasyon) iletişim araçları ve basın yayın organları aracılığıyla taşınması oldukça kolaylaşmıştır. Bu açıdan olaya bakılacak olursa, davetçiler oldukça uyanık olmalıdırlar. Bilinmelidir ki, sadece davet vazifesiyle enbiya sorumlu değildir. 'Bu davet, ayrıca, ulema ve onlara tabi olan kimselerin de üzerine vaciptir. Bütün mü'minler ve müslüman halklar sorumludur.'(2)

Kur'an-ı Kerim, müslümanları fasık haber karşısında tavır almaya çağırıyor. Çağımızda sürdürülen yoğun propaganda savaşında haber unsuru oldukça önem arz ediyor. Allah'a isya eden ve İslâm'a karşı savaş açan inkârcı düşünce ve felsefi akımların yaydıkları haberlerin tarafsız olduğunu kim kabul edebilir?

Mü'minler, kulağa gelen her haberi tahkik etmek mecburiyetindedir. Çünkü kötü söz ve yazıların yayılması haramdır. İslâm iyiliği emretmekte ve kötülükten insanları da nehyetmektedir. Bu konuda Kur'an'ın kesin tavrı şöyledir: "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan (o yaptığın kötü işten ) sorumludur.(3)

(1) İbn Kesir, M. Tefsir u Ibn Kesir, c.3, s.361.

(2) ez-Zehebi, Muhammed Hüseyin, Müşkilâtü't-Daveti ve'd-Duât, Medine: Merkezi Şuuni'd-Daveti, 1977, s.7.

(3) İsra, 17/36.



## İ K İ N C İ B Ö L Ü M

### D İ N İ H A Y A T

#### A) Câhilîyyenin İtikadi Yapısı

Bu bölümde Kur'an vahyinin başladığı sırada Mekke câhiliye toplumunun itikadi yapısı nasıl bir zemin üzerine oturuyordu ya da, islâm âmentüsü esaslarına bakış açıları nasıldı? Bunları teker teker ele alarak, islâm âmentüsüyle bir mukayese yapma cihetine gideceğiz. Böylece tevhidî bir bakış açısı net ve sahîh bir şekilde kendisini hissettirmiş olacaktır.

#### 1- Allah Tasavvuru

İslâm'ın doğuşundan önce Mekke'liler putperest idiler. Fakat onlarda, daha o zaman tekâmül etmiş, yüce, tek ve herşeye gücü yeten bir tanrı fikri vardı. Bu mefhum; dişi ve çoğul bir şekil almayan Allah kelimesiyle ifade ediliyordu; putlarsa, Allah'ın yanında şefaathçi idiler. (1) Müşriklerin Allah adında bir ilah kabul ettiklerini Kur'an'dan anlıyoruz: "Andolsun ki onlara, gökleri ve yeri yaratan, güneşi buyruğu altında tutan kimdir? diye sorarsan, şüphesiz "Allah'tır" derler. Öyleyse niçin aldatılıp döndürülüyorlar?" (2).

Ayrıca "müşrikler, telbiye ederek O'nu birliyorlardı. İlahla-

(1) Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi (hayatı ve eseri) Ter. Sa- id Mutlu, İstanbul: İrfan Yayinevi, 1972, c.1, s.31.

(2) Ankebut, 29/61, ayrıca bkz. Zuhruf, 43/87; Mü'minun, 23/85; Zümer, 39,

rını da yanına katıyorlar, fakat sahipliğini yine de O'nun eli-  
ne veriyorlardı. Allah Peygamberine: "Onlardan çoğu Allah'a ancak  
ortak koşarak inanırlar"(1) buyuruyor. Yani onlar, Beni, Bana yaraş-  
tığı şekilde değil, yarattıklarımın birini bana ortak koşarak  
birlerlerdi ,(2) buyruluyor. Hatta peygamber risâlet vazife-  
siyle görevlendirilip insanları tevhide çağırmaya başladığı za-  
man, "ne o, ilâhları bire mi indirdi, doğrusu bu şaşılacak bir-  
şey!"(3)diyerek eleştirmeye kalkıyorlardı.

İlk vahyin muhtevasını(4)incelediğimiz zaman, Kur'an'ın Mek-  
ke'lilerin putlarına sataşmayıp, Allah'ın kim olduğunu, O'nun bir-  
liğini, güç ve nimetini (yaratıcı ve hâkim olarak) ortaya koyarak,  
insanı uyarmada en son noktaya vardığını görürüz. İlk vahiyde açık-  
ça Allah'sızlıktan, çok tanrıçılıktan ve maddecilikten ayrınılı-  
nıyordu.(5)İnsanın pıhtılaşmış kandan yaratıldığından bahsedilerek  
Allah'ın mutlak gücü ortaya konuyor, O'nun bu işi yaparken bir  
başkasına da ihtiyacı olmadığı, olamayacağı dolaylı da olsa an-  
latılmış oluyordu. Yani, Allah (c.c), tek yaratıcıdır.

Yine Alak Suresinde geçen "istiğnâ" kavramı (kulun kendisi-  
ni her türlü ihtiyaçtan, Allah'tan uzak görerek azması) müşrik in-  
sanın psikolojik ruh yapısında taşıdığı büyüklüğün bir ille-  
ti olarak belirtiliyor. Hemen takip eden diğer âyetlerde, insanın  
âcizliği tanımlanarak Allah'ın gücü hatırlatılıyor. İnsanın mad-  
di varlık sahibi olması, Allah'tan bağımsız olmasını gerektirmez.  
Allah(c.c), mutlak gücünü şu âyetlerde açıkça gösteriyor:

"Onun havada olan burnunu yakında yere sürteceğiz. Biz bun-  
ları vaktiyle bahçe sahiplerini denediğimiz gibi denedik. Sahip-  
leri daha sabah olmadan bahçeyi devşireceklerini -bir istisna

---

(1) Yuğuf, 12/106.

(2) İbn al-Kelbi, Putlar Kitabı (Kitabu'l-Asnam), s.27.

(3) Sâd, 38/5.

(4) Bkz. Alak, 96.

(5) Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, c.1, s.69.

payı bırakmaksızın- yemin etmişlerdi.Ama onlar daha uykudayken Rabbinin katından gönderilen bir salgın o bahçeyi sarıvermişti de bahçe kapkara kesilmişti."(1)

Onların niyetleri"yoksulları" bu bahçeden mahrum etmekte. İslâm'a göre zenginlik ilkesi,kişiye yalnızca kendi zevkine göre harcaması değil,bir bakıma topluluk adına verilmiştir.Ahirette malını toplayan,verilmesi gereken kimselere vermeyene alevli ateş vardır.(2)İnsan malından dolayı kendisini Rabbinden müstağni görmemelidir.İnsan servete nâil olunca Süleyman (a.s) gibi,tevazuu artmalıdır.O,miskinlerle oturur ve "miskin,miskinle oturur" derdi.Sahabenin en zenginlerinden olan Abdurrahman b.Avfa (r.a) hiçbir zaman malının çokluğundan dolayı azmadı. Akıllı insan bilir ki,zenginin Allah'a olan ihtiyacı,fakirlik halinden daha çoktur.(3)

Daha sonra Kur'an,Allah'ın birliğini ortaya korken,müşriklerin putlarına alenî olarak hücumlarını başlattı."Bu beyt(Kabe)in Rabbine kulluk edin"(4)buyurdu.Böylece,ilk önce,bu beytin sahibinin birleşmesini istedi.Çünkü,putlar olmadan beyti koruyan O'dur.Zîrâ;tevhid,ibadetlerin anahtarıdır.(5)Açıkça müşahade edildiği gibi Kur'an önce tevhidi düşüncüyü bir alt sistemler bütünü olarak insanın kafasına ve gönlüne kazıyordu.Tevhidi bir yapılanma olmadan,Allah katında yapılan amellerin bir fonksiyoner faydası yoktur.

Tevhid inancına dayanan bir Allah düşüncesinin ortaya atılması,toplum katmanlarında şiddetli bir sarsıntı yaratmıştı."Müşrikler daha ziyade savunmalarında,babalarını belli bir dine inanmış olarak buldukları ve kendileri içinde en akıllıca yolun

---

(1) Kalem,68/16-19.

(2) Meariç,70/18.

(3) er-Râzi,et-Tefsir-ı Kebir,c.32,s.19.

(4) Kureyş,106/3.

(5) er-Râzi,A.g.e.c.32,s.108.

babalarının ayak izlerini takip olduğunu söylüyorlardı."(1)Bu konuda Kur'an'dan bazı âyetler şöyledir:

"İbrahim,babasına ve Milletine:"Bu tapıp durduğunuz heykeller nedir?"demmişti."Babalarımızı onlara tapar bulduk"demişlerdi.(2)

"Onlara;Allah'ın indirdiğine uyun,denilince:"Hayır,atalarımızı yapar bulduğumuz şeye uyarız" derler;ya ataları birşey akletmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyseler?."(3)

Kur'an'ın ilk muhatapları olan müşrikler, arasında bulunan bu "atalar kültü"geleneği,tevhidi bir anlamdaki Allah'ı kabul etmelerine engel teşkil ediyordu.Kur'an,yanlış yolda olan ecdadı değil,doğru yolda olan ecdadı benimsemeyi gerekli görür. Yusuf (a.s)'ın bu konudaki şu sözü,bizim için bir delildir."Atalarım İbrahim,İshak ve Yakub'un dinine uydum.Allah'a herhangi bir ortak koşmak bize yaraşmaz..."(4)Ne zaman ki gelenekler Allah'ın şeriatıyla çarpışırsa reddedilir.

Kur'an'ın Mekki ayetlerinin çoğunun konu edindiği Peygamber kıssalarının bir amacı da ,bu atalarının izlerini takip etme iddiasına şiddetli bir cevap vermektir.(5)

Allah Resul'ü,bir olan Allah'a kulluk etmeye insanları çağırınca,değişik itirazlarla karşılaştı.Birgün "Yahudiler yanlarında Ka'b b.Eşref olduğu halde Resulullah(S)'a gelerek şu soruyu sordular:"Ya Muhammed!Mademki bahsettiğin Allah şu mâhlu-katı yaratandır.Öyleyse Allah'ı kim yarattı?"Bunun üzerine Nebi (S) kızmıştı ki,Cibril (a.s) gelerek O'nu teskin etti.Tevazuu kanatlarını indir Ya Muhammed! dedi.Bunun üzerine ihlâs sure-si nâzil oldu:

(1) Watt, Montgomery, Hz. Muhammed Mekke'de, s.134.

(2) Enbiya, 21/52-53.

(3) Bakara, 2/170. Bkz. Zuhruf, 43/24; Maide, 5/104; Yunus, 10/78; Lokman, 31/21; Saffat, 37/69.

(4) Yusuf, 12/38.

(5) Watt, Montgomery, A.g.e.s.134.

"Ey Muhammed!De ki O Allah bir tektir.Allah herşeyden mustağni ve herşey O'na muhtaçtır.O doğurmamış ve doğmamıştır.Hiçbir şey O'na denk değildir."(1)

Rivâyetlere göre Resulullah(S),ihlâs suresini onlara okuyunca,tekrar şöyle bir soru sordular:

"Ya Muhammed! Rabbini bize vasfet!O'nun pazuları ve boyu nasıldır?"Resulullah birinci öfkesinden daha şiddetli bir şekilde öfkelenince Cibril (a.s) tekrar gelerek şu âyeti getirdi.(2)

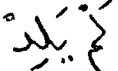
"Allah hiçbir insana birşey indirmemiştir" demekle Allah'ı gereği gibi değerlendirmediler.(3)

'İhlâs Suresi'nde Allah'ın ulûhiyeti öz bir şekilde ortaya konuyordu.Ne var ki bir taraftan Yahudiler,"Uzeyir İbnullah;Hıristiyanlar,İsa İbnullah"diyerek Allah'a şirk koşarken,müşrik Araplar da,"melekler Allah'ın kızlarıdır"(4) diyerek O'na çocuk isnad etmek suretiyle şirk koşuyorlardı.İhlâs Suresi'nde,"O,doğurmamış ve doğmamış"buyrulması,Kur'an'ın müşriklere bir itirazıdır.Başka bir âyette de şöyle buyrulur:

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَ اللَّهِ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ

"Rahman çocuk edindi "dediler.Hâşâ;hayır;melekler şerefli kılınmış kullardır."(5)

Gerçekte çocuk iki yönlüdür:

Birincisi,kendi benzeri bir çocuk doğurur,bu hakiki çocuktur.İkincisi,kendisi çocuka doğurmaz,bir başkasının çocuğunu çocuk olarak ittihaz eder;hakikatte bu onun için bir çocuk değildir.(...) "  " doğurmamış sözünde,çocuğu olmadığına da-

(1) İhlâs,112/1-4.

(2) er-Râzi,et-Tefsir-i Kebir,c.32,s.175.

(3) Enam,6/91.

(4) er-Râzi,A.g.e.c.30,s.183.

(5) Enbiya,21/26.

ir bir işaret vardır. ( كَيْتَبُؤَدَا ) çocuk edinmemiş sözünde ise, kendi nefesine bir işaret vardır. (1) Bundan dolayı Allah u Teala şöyle buyurdu: De ki: "Hamd, çocuk edinmemiş olan hükümlerinde ortağı bulunmayan, düşkün olmayıp yardımcıya da ihtiyaç göstermeyen Allah'a mahsustur. Onu gereği gibi büyükle." (2)

Özetleyecek olursak: Cahiliye Arapları, Allah'a inanmakla birlikte, O'nun yanında şefaatçi olmaları için bir takım şerikler, ortaklar ediniyorlardı. Bu şekilde bir inanç taşımaya, İslam'da, "şirk-i takrib" denir. Adı geçen tehlikeli önlemek için Kur'an, insanlığı şirke götürecektir olan âmiller üzerinde şiddetle durmuş, değişik açılardan şirkin üzerine üzerine gitmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (S) de ulûhiyeti en güzel bir şekilde ümmetine tanıtmıştır.

## 2-Nübüvvet Anlayışları

Allah (c.c), vahiy ve nübüvvet için özel bir dil seçmemiştir. Allah'ın nübüvvet makamı için seçtiği peygamberleri, milletlerinin dilleriyle onlara hitap etmişler, kendi dilleriyle tebliğde bulunmuşlardır. Her peygamberin kendi toplumunun diliyle onlara hitap etmesi en tabii yoldur. Başka dille onlara hitap, pekçok problemleri beraberinde getirir. (3) Kur'an'da şöyle buyrulur: "Kendilerine apaçık anlatabilsin diye her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik." (4)

Elbette bunda Allah'ın ilâhi bir hikmeti vardır. Ama bu hikmet peygamberin gönderildiği cahiliyede kavranamıyor, değişik şekillerde hücumlar yapıyordu. Bu hücumlar daha çok, peygamberin şahsiyetine ve risâletinin mahiyetine yöneltiliyordu. Sözlü eleş-

(1) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c. 30, s. 183.

(2) İsra, 17/111.

(3) Gölçük Şerafeddin-Toprak Süleyman, Kelam, s. 271.

(4) İbrahim, 14/4.

tirilerin odak noktası risâletin mahiyeti üzerinde odaklaşıyordu. Tabii ki burada, şahsî kıskançlıklar da büyük rol oynuyordu. Bu saldırıları şu şekilde tasnife tabi tutabiliriz:

a)Resul'ün Şahsiyetine Yönelik Eleştiriler

aa)Uzlaşma Teklifi

Kureyş,Resulullah (S)'ı davasından vazgeçirebilmek için her çareye başvuruyordu.O'na,davasından yüz çevirmesi karşılığında "mal ve mülk"teklif ettiler:

"Ey Muhammed!İşte bu kadar mal sana.Bizim ilâhlarımızı ayıplamaktan vazgeç.Onlar hakkında kötü söz söyleme.Bunu da yapmazsan sana hem senin hem de bizim yararımıza birşey teklif edelim.(Bunlar kavmin ileri gelen;Velid b.Muğire,Ümeyye b.Halef ve As b.Vâil gibi dişli kimselerdi.)

Nedir o?

"Ey Muhammed!Gel biz senin ibadet ettiğine ibadet edelim; sen de bizim ibadet ettiğimize ibadet et.Ibadet ettiğin bizim ibadet ettiğimizden hayırlı ise,biz ondan nasibimizi almış oluruz.Eğer bizim ibadet ettiğimiz,Senin ibadet ettiğinden hayırlı ise,sen ondan nasibini almış olursun."Bunun üzerine "Kafirun Suresi"nâzil oldu.(1)

"Ey Muhammed!De ki:"Ey inkarcılar!"Ben sizin taptıklarınıza tapmam;Benim taptığıma da sizler tapmazsınız.Ben de sizin taptığınıza tapacak değilim.Benim taptığıma da sizler tapmıyorsunuz.Sizin dininiz size,benim dinim banadır."(2)Yine şu âyetin de bu sebeple nâzil olduğu söylenir:

De ki:"Ey câhiller!Bana,Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emredersiniz?"(3)

(1) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.388;et-Taberi,Câmiu'l-Beyan,c.30,s.213.

(2) Kâfirun,109/1-6.

(3) Zümer,39/64.

Allah Resul'ü, Mescid-i Haram'a giderek kalabalık bir müşrik topluluğuna "kafirûn suresini" okudu. Onlar da böylece uzlaşma ümitlerini kesmiş oldular.

Yukarıdaki sure ve âyetleri okuduğumuzde sert bir hitap tarzıyla karşılaşırız. Halbuki Resulullah'tan insanları Rabbin yoluna hikmetle ve en güzel bir mücadele metoduyla çağırması istenmişti. Ama, burada "Ey kâfirler!" diye sert bir üslupla hitabetmesinin bazı sebepleri vardır. Gerçekten de surede ağır bir hitap vardır. Bu hitap, Resulullah(S)'in mutad üzlubundan değildir. Allah'ın, iman etmeyecekleri artık kesinleşmiş olan o inatçı müşriklere bir hitabıdır.

"Sizin dininiz size, benim dinim banadır" âyetindeki anlamlara gelince: Sözlüm itibariyle "din" kavramı, inanılıp çok bağlanılan düşünce ya da ülkeye demir. (1) Bu nedenle, beşerin heva ve arzularından kaynaklanan, Allah'ın diniyle çatışan ideolojilere de bâtil dinler adı verilmiştir. Arapça da "din", itaat, ceza ve dua anlamlarına gelir. (2) Ayette geçen "din kelimesinden" maksat, benim Rabbinim'den gelecek cezanız size; sizin putlarınızdan gelecek ceza banadır. Ama sizin putlarınız hiçbir şey yapamaz. Din, dua anlamına da gelir. Sizin yalvarmanız size, benim yalvarmam banadır. Ama sizin yalvarışınız boşunadır, demektir.

Yine arapça da 'küfür' kelimesinin sözlük anlamı, "birşeyi örtmektir." Meselâ, tarımda tohum toprağa ekilir ve onun üzeri yine toprakla kapatılır, örtülür. Yine 'küfrân-ı nimet' deyimi, nimetin şükrünü yerine getirmeye terkederek örtmek demektir. (3) İşte bazı insanlar gönüllerindeki iman gerçeğini değişik sebeplerle örterler. Bu örtülen gerçek; Allah'ın birliği, O'nun dini ve nübüvettir. Bütün bu değerleri örtmeye, gizlemeye küfür tabir o-

(1) Komisyon, "Türkçe Sözlük, Ankara:TDK Yayınları, 1979, s.226.

(2) el-Isfehâni, Müfredât, s.253.

(3) Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.9, ss.6224-25.



lunur. Dolayısıyla **İnkâr** da bir dindir. Bu demektir ki küfrün anlamı keyfiyette dinsizlik değil, aksine bâtil bir din anlayışıyla Allah'ın gerçek dininin gizlenmesi olayıdır. Bu tanımlamadan yola çıkarak denebilir ki, tarih boyunca yüzünde tevhid dini ile şirk dini adı verilen iki din mücadele vermiş ve haşır sabahına kadar da bu kavgaya devam edeceklerdir.

Ayette ibadet sözü ( **لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ** ) "şimdi ibadet etmekte olduğlarınıza ibadet etmem" şeklinde muzari kipiyle getiriliyor. Sonra da ( **وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ** ) "sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem" şeklinde mazi kipiyle getiriliyor. Buna göre mânâ şöyle olur: "Sizin ne şimdi taptıklarınıza ne de mazi de tapıp durduklarınıza tapmam ve tapmamışımdır." (1) Bundan anlaşılıyor ki Resulullah(S), hiçbir zaman puta ibadet etmemiş, bilâkis putlardan nefret etmiştir. Câhilî bir çevrede yetiştiği halde, Rabbin terbiyesine tabi tutulmuş ve câhiliyenin etkilerinden böylece korunmuştur.

#### bb) Rabbin Seni Bıraktı Demeleri

Resulullah(S)'a bir müddet vahiy gecikmişti. Bu gecikmeye çeşitli sebepler gösterilmişti. Cündeb İbn Süfyan (r.a)'den: "Resulullah, rahatsızlandı. Bir kaç gece kalkamadı. Bir kadın gelerek Ya Muhammed! Umarım ki şeytanın seni bırakmış olsun, görüyorum ki iki üç gece sana yaklaşmadı, dedi. Başka bir rivayette de "Rabbi Muhammed'i terketti", dediler. Bunun üzerine Allah u reala:

"Kuşluk vaktine andolsun ki; sükuna erdiği zaman geceye andolsun ki, ey Muhammed! Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı" (2) âyetlerini inzal buyurdu. (3)

(1) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c.32, s.173-174.

(2) Duha, 93/1-3.

(3) İbn Kesir, Muhtasar Tefsir u İbn Kesir, c.3, s.649.

cc) Fakir Müslümanları Yanından Kov Demeleri

Birgün Hz.Peygamber(S) Mescid-i Şebif'de otururken yanına Ashâb-ı Kîram'dan: Süheyb-i Rûmi, Habbab b.Eret, Ammar b. Yâsir, Ebu Fûkeyhe, Cenab, Selman ve benzeri zayıf ve fakir müslümanlar da oturup, ilâhi hikmetlerden istifade ederlerdi. Kureyş büyükleri, bunlarla beraber olmayı bir türlü kabul edemiyor ve diyorlardı ki:

"İşte Muhammed'in arkadaşlarını görüyorsunuz. Allah aramız da onlara mı ikram etti?" (1) "Eğer O, hayır olsaydı, onlar bizden önce O'na kavuşamaz, bizi geçemezlerdi." (2) Allah o dini bizden ayrı, sırf onlara tahsis etmezdi. (3)

Habbab şöyle diyor: "Akra b.Câbis et-Temimi ve Uyeyn b. Hısın el-Fizâri geldiler. Resulullah(S)'ın yanında Bilâl, Süheyb, Ammar, Habbab ve daha başka zayıf müslümanlar oturuyordu. Bunları görünce hakaret ettiler ve "bize ayrı bir meclis tahsis et"-Arap bizim üstünlüğümüzü bilir. Arap elçilerinin gelip de bizi bu kölelerle görmelerinden utanıyoruz. Biz sana geldiğimiz zaman bunları yanından kaldır, biz gidince yine otururlarsa otursunlar" demiş ve bunun senet halinde yazılmasını istemişlerdi. Allah'ın elçisi de "evet" buyurdu. Bunun yazılması için bir sahife ile Hz.Ali'yi istetti. Biz henüz drada oturuyorduk ki vahiy geldi:

Resulullah(S) sahifeyi bıraktı, bizi çağırdı, gittik. O şöyle diyordu:

"Selâm sizlere. Rabbiniz kendi üzerine (şu) rahmeti yazdı. İçinizden kim bilmeyerek bir kötülük yapıp da sonra arkasından tevbe etmiş ve düzelmiş ise, şüphesiz ki o, çok yarlıgayıcıdır,

---

(1) Enam, 6/53.

(2) Ahkâf, 46/11.

(3) İbn Hişam, Sîre, c.1, s.393; et-Taberi, Câmiu'l-Beyan, c.7, s.128.

çok esirgeyicidir."(1)

Artık biz O'nunla oturduk.Kalkmak istese,bizi bırakır kaldı.Allah(c.c):"Sabah,akşam (sırf)O'nun cemalini dileyerek, dua edenlerle beraber candan sabr(u) sebat et,Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma.Kalbine biz anmaktan gaflet verdiğimiz,heva ve hevesine uymuş,işinde haddi aşmış kimselere boyun eğme"(2) âyetini nâzil buyurdu.Bundan böyle, Resulullah(S) bizimle beraber oturdu.Kalkacağı vakit gelince biz kalkar,O'nu yalnız bırakırdık ki,O da kalksın.(3)

dd)Nesli Kesik (ebter)Demeleri

"Kevser Suresi"nin iniş sebebi hakkında değişik rivayetler olmakla birlikte hepsi de bir esasta toplanır.Hz.Peygamber'in oğlu Kasım(4) vefat ettiği zaman azılı islâm düşmanı As b. Vâil,"Muhammed ebter (nesli kesik) oldu"dedi.Bir defasında da -hatta her zaman- Resulullah'ın bir mecliste ismi geçtiğinde As b. Vâil,"bırakınız O'nu,sonu kesiktir O'nun.Ölürse adı unutulur gider,siz de kurtulmuş olursunuz" demişti.Ve ilave ederek şöyle derdi:"Benim Muhammed'e buğzum var,halkın buğzettiği kimse de sonu kesiktir".(5)Kur'an böyle düşünen tüm küfür ehline şu cevabı verdi:

"Ey Muhammed!Doğrusu biz sana kevseri verdik.Sen de Rabbin için namaz kıl,kurban kes.Doğrusu ebter,sana kin tutan kimse dir."(6)

(1) Enam,6/54.

(2) Kehf,18/28.

(3) et-Taberi,Câmiu'l- Beyân,c.7,s.127-28.

(4) Resulullah'ın peygamberlikten önce Kasım isimli bir oğlu oldu ki onunla künyelenmiştir.Kendisine Ebu'l-Kasım deniyordu.

(5) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.393.

(6) Kevser,108/1-3.

Yani, asıl ismi ve cismi unutulacak olan sizin gibi küfür ehli olacaktır. O'nun ismi kıyamete kadar günün her saatinde ufuklarda çınlayacaktır. Bu ses, "kelime-i şehâdet" olacaktır. Ayrıca her mü'minin dilinde günde otuz altı defa 'salavât-ı şerife ile hatırlanacak ve manevi bir iletişim ağı kurulacaktır. Elbetteki kötü bir ün yapmış olan kimseler de lânetle anılacaktır.

#### ee) Mecnun, Yalancı, Sihirbaz ve Şâir Demeleri

Risâleti inkâr edebilmenin yolu, peygambere değişik suçlamalarda bulunarak nübüvvet müessesesi hakkında kamuoyunun vicdanında şüpheler uyandırmaktı. Bütün Resuller ve onların tevhidî çisgilerini izleyen islâm davetçilerine karşı islam'ın yayılmasını engellemek için değişik senaryolar yazılmış ve oynanmıştır.

İşte, Resuller zincirinin son halkasını teşkil eden Resullullah(S) Efendimize karşı da müşrik takımı; O'nun mecnun, deli ya da cin tutmuş bir kimse olduğunu ileri sürdüler. Kur'an ise, bu suçlamayı; "ey Muhammed! Sen Rabbinin nimetine uğramış bir kâmsesin, deli değilsin," (1) diye açıkça reddetti.

Onlar ikinci bir iftira türü olarak da "kâhin ve şâir" suçlamasında bulundular. Bunun üzerine Kur'an-ı Kerim Yüce Resul'ü şöyle teselli etti ve müfterilerin iftiralarını yüzlerine çarptı: "Ey Muhammed! Öğüt ver; Rabbinin nimetiyle, sen , ne kâhinsin ne de delisin!. Yoksa senin için şöyle mi derler: "Şâirdir, zamanın O'nun aleyhine dönmesini gözlüyoruz." (2) "Kur'an şerefli bir elçinin getirdiği bir sözdür. O, şair sözü değildir; ne az inanıyorsunuz?" (3)

---

(1) Kalem, 68/2. Ayrıca bkz. İnfitar, 82/22.

(2) Tur, 52/30-31.

(3) Meâriç, 70/40-41.

Üçüncü bir iftira türü olarak da "yalancı sâhir" şeklinde bir suçlama da bulundularsa da, bu da pek tutmadı. Zira halk O'nun "emin" bir kimse olarak biliyordu ve de öylece inanıyordu. Kur'an bu âdi ve basit iftirayı da geri çevirdi. (1)

Müşriklerin bütün bu suçlama yöntemleri toplumdaki değer yargısının alt üst olmasını önlemek için birer tepkiden ibaretti. Şüphesiz ki, "insan toplumunda mücerret ilâhiyat meseleleri ile alâkadar olan pek az kimse vardır. Fakat hemen herkes bir yeniliğe veya atalardan kalma örf ve âdetlerdeki bir değişikliğe cephe alır." (2) Bu sosyolojik bir vâkıadır. Müşriklerde de böyle olmuştur. Onların ileri gelen yönetimde söz sahibi olan ekâbir gürûnu, yeni dine karşı toplumu "yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizdeh istenen şüphesiz budur," (3) diyerek isyan etmeye, direnişe çağırıyorlardı. Elbetteki bu tahrikler ve karşı koymalar bir çare olmadı. Islâm, insan toplumlarında beklenen yan-kiyi buldu.

b) Risâletin Mâhiyetine Yönelik Eleştiriler

aa) Resul'ün İnsan Oluşu

Beşerin gücünü de kendi güçleriyle oranlıyorlardı. Onlara bir vahiy gelmediğine göre, diğer insanlara da vahiy gelemezdi! Müşriklerin aslında bu itirazları Resul'ün şahsiyetine değil, risâletinin mâhiyetine yönelttikleri bir itirazdı. Aynı zamanda bu, Allah'ın kudretini sınırlı ve noksan kabul etmeleriydi. Şöyle ki: "Allah ,Resul olarak bir insanı mı gönderdi?" (4)

Kur'an, bu söze şöyle itiraz eder:

De ki: "Yeryüzünde dolaşanlar melek olsalardı, biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik." (5)

(1) Bkz. Sâd, 38/4-5.

(2) Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, c.1, s.71.

(3) Sâd, 38/6. (Nuh, Semud, Ad Milleti ve Eykeli'ler; peygamberleri-

ne karşı topluca direnmişlerdir. Bkz. Sâd, 38/12-13.)

(4) İsra, 17/95.

(5) İsra, 17/95. Bkz. Enam, 6/9.

bb)Allah,Resul'ünü Mevki Sahibi Olanlardan Seçmeliydi Demeler

Hakla bâtılın kıstasları "değerler" yönüyle farklılık arzeder.Özellikle müşrik insanın ferdi hayattaki konumu ya da değer ölçüsü ya zenginliğe,ya soyuna ya da makamına göre şekillenirdi.Onun azması da,tuğyan etmesi de,insanları hor ve hakir görmesi de buna dayanır.Çoğunlukla Mekki surelerde geçen "istiğna" kavramı müşrik insanın iç dünyasını yansıtmada anahtar bir terim vazifesini yapmaktadır.Ferdi hayatta şekillenen bu ruh hali,toplum hayatındaki ameli sahaya da intikal edecektir.Çünkü değerler manzumesi "takva"ya göre değil,"madde"ye göre şekillendiği için parası olan o toplumun "Seyyid"i olacaktır.Onların nezdinde her zaman zayıf bırakılmış (müstez'af) insanlar bir köle ve hizmetçidir.Bunu Velid b.Muğire şöyle anlatır:

"Ben dururken âyetler Muhammed'e mi indirilir?Halbuki ben Kureyş'in ulusu ve efendi(seyyid)'siyim,Ebu Mes'ud Amr b.Umeyr es-Sakafi,Sakif kabilesinin Seyyid'i olduğu halde terkedilip de vahiy Muhammed'e mi gelecek?Biz iki köyün büyükleriyiz."(1) Bunun üzerine Allah'u Teala onun hakkında şu âyeti indirmişti:

"Bu Kur'an,iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil mi?"dediler.Ey Muhammed!Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaşıyorlar?Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz bölüştürdük;birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık;Rabbinin rahmeti,onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir."(2)Bu konuda başka bir âyet de şöyledir:"Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya besleneceği bir bahçe olsaydı ya!".(3)

Başka bir haberde de Velid b.Muğire Allah Resul'üne:"Eğer Senin nübüvvetin doğru olsaydı,Senden önce(peygamber)ben o-

(1) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.387.

(2) Zuhruf,43/31-32.

(3) Furkan,25/8.

lurdum.Yaşça ve zenginlikçe Senden en büyük benim"(1) diyordu.

cc)Vahiy İnsana Değil,Bir Meleğe İnmeliydi, Demeleri

Cahiliye insanı bu konuda şöyle bir mantık yürütüyordu. Mademki Allah(c.c), vahiy gibi bir harikayı gerçekleştirmek istiyor, öyleyse bu harika iş, insanın dışında birisine yüklenmeliydi, diyordu. Bunlar vahyin yanı sıra, herkesce görülebilecek tabiatüstü şeyleri bekleyen kişilerdi. Hz. Muhammed(a.)'ın bir insan olmaktan öte birşey olmadığını görünce, O'nun Allah'tan bir elçi olamayacağına inanıyor ve itirazlarını şu şekilde sürdürüyordu:

"Bize yerden kaynaklar fışkırtmadıkça Sana inanmayacağız. Veya hurmalıkların olup, bağların olup aralarında ırmaklar akıtmalısın. Yahut da iddia ettiğin gibi, göğü tepemize parça parça düşürmeli ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altından bir evin olmalı, yahut göğe yükselmelisin -ama oradan okuyacağımız bir Kitap indirmezsene yine o yükselmene inanmayacağız-". De ki: "Fesubhanallah! Ben Peygamber olan bir insandan başka birşey miyim?". (2)

Şöyle dediler: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, sokaklarda gezer? Ona beraberinde bulunup, uyaran bir melek indirilseydi ya!". (3)

Bu zalimler inananlara: "Siz sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz?" dediler. (4)

Kavmi, Salih (a.s)'a da aynı suçlamayı yapmışlardı: "Sen şüphesiz büyülenmiş birisin; bizim gibi bir insandan başka birşey değilsin." (5).

(1) Gazzali, Fıkhu's-Sfire, s.26.

(2) İsra, 17/90-93.

(3) Furkan, 25/7.

(4) Furkan, 25/8.

(5) Şuara, 26/153-54.

Yine aynı suçlama Nuh peygambere de yapılmıştı: "Milletinin inkarcı ileri gelenleri: Bu, sizin gibi bir insandan başka birşey değildir. Sizden üstün olmak istiyor. Allah dilemiş olsaydı melekler indirirdi. İlk atalarımızdan beri böyle birşey işitmedik. Bu adamda biraz delilik var, bir süreye kadar O'nu gözetleyin" dediler. (1)

Halbuki peygamber insandan başka biri olması halinde nasıl örneklik gerçekleşecekti? O zaman insanlar, "biz insan o ise melektir" diyecek; yine de risâleti kabul ve tasdik etmeyeceklerdir.

dd) Vahiy Eskilerin Masallarında Demeleri

Müşrikler, Kur'an'daki kıssaları ele alarak gafil ve aldatılmış topluluklara sesleniyorlar, bunun Hz. Muhammed tarafından yazılmış, eskilerin masallarından başka birşey olmadığını ve O'nun da gelip kendilerine okuduğunu, bunun da Allah tarafından gelmiş bir vahiy olduğunu sandığını söylüyorlardı. Bunlardan birisi de Nadr b. Haris idi.

Resulullah(S) bir meclise oturur, insanları Allah'ın dini-ne davet eder ve Kur'an okurdu. Kureyş'i geçmiş milletlerin başına gelenlerle sakındırırdı. Peygamber vazifesini yapıp gittikten sonra, hemen Nadr b. Haris O'nun yerine geçer, otururdu. İran'a yapmış olduğu seyahatten öğrendiği İran efsanelerini anlatmaya başlardı. Güya orada bulunanlara şunu demek istiyordu:

"Vallahi Muhammed benden daha iyi haber verici değildir. İşte görüyorsunuz ya, benim size anlattıklarım da Muhammed'in size anlattığı şeylerin cinsindedir. Ben de aynı şeyleri söylüyorum ama, O'nun iddia ettiği gibi ne peygamberliği, ne de vahyin geldiğini iddia ediyorum. Bunlar, evvelkilerin masallarından"

---

(1) Mü'minûn, 23/24-25.



başka birşey değildir."(1)

Bunun üzerine onun hakkında şu âyetler nazil oldu:

İnkâr edenler:"Bu Kur'an Muhammed'in uydurmasıdır,O'na başka bir topluluk yardım etmiştir"diyerek haksız ve asılsız bir söz uydurdular:(2) "Kur'an öncekilerin masallarıdır;başkalarına yazdırıp sabah-akşam kendine okunmaktadır"dediler.(3)

"İnsanlar içinde bilgisizce Allah yolundan saptırmak,o yolu bir eğlence edinmek için icad edilmiş 'lehvel hadisi'satın alan nice adam vardır."(4)

Müfessirler bu son âyetin de,Mekke'nin ileri gelen azgın Tağut'u ve aynı zamanda büyük tüccarı Nadr b.Haris hakkında nâzil olduğunu söylerler.Mekke insanını Resulullah'ın okuduğu âyetler etkileyip islam bir çığ gibi günden güne yayılış alanını genişletmeye başlayınca Nadr,insanları onu dinlemekten alıkoymak için "eskilerin masalları "suçlamasına başvuruyordu.Bununla da kalmayıp,şarkıcı kız ve kadınlarını da bu yolda vasıta olarak kullanmayı denemeye başladı.Bunlardan birisini müslüman olmak isteyen birisine mutlaka yetiştirir,şarkıcılardan birisini onun önüne çıkararak şöyle söylerdi:

"Haydi kızım ona yediriver,içiriver ve şarkılarından söyleyiver.Bundan sonra Islam'ı kabul etmeye niyetli olan adama dönerek:"Nasıl bu,Muhammed'in seni çağırdığı namazdan ve onun önünde savaşmaktan daha iyi değil midir?."(5)Ama bütün bu sözlü propaganda faaliyetleri ve nefisleri okşayıcı sözler Islam'ın yolunu tıkayıp engellemeye yetmedi.

ee)Peygamberi Alaya Almaları

Her lânidi toplumda ilâhi mesajın insanlara ulaşıp etkileme-

(1)İbn Hişam,Sîre,c.1,s.384.

(2) Furkan,25/4.Bkz.Enfal,8/31;Enam,6/25;Nahl,16/24.

(3) Furkan,25/5.

(4) Lokman,31/6.

(5) el-Kurtubi,el-Câmi Li-Ahkâmi'l-Kur'an,c.14,s.52.

mesi için başta Peygamberler olmak üzere tüm davetçilere karşı bu alay silâhı kullanılmıştır. Bunun hedefi; O'nun toplumun gözünde küçük düşürmek, toplumla arasını açmak ve sözlerinin böylece etkisiz hale getirmektir.

Rivayet olunur ki Ebu Cehil Hz. Peygamber(S)'e "biz seni yalanlamıyoruz, getirdiklerini tekzip ediyoruz. Sen bizim nazarımda emin bir kişisin," diyormuş. (1) Yine Kureyş'ten Haris b. Amir, "ya Muhammed! Vallahi sen bize hiç yalan söylemedin. Ama biz sana uyarsak, yerimizden, yurdumuzdan olacağız. Bundan dolayı inanmıyoruz" (2) demişti.

Öyleyse ne yapılmalıydı?

Yapılacak şey, O'nu toplumun karşısında psikolojik açıdan moral çöküntüsüne uğratmak, davetini engellemek, gücünü kırmak ve etkisiz hale getirebilmek için süflî yollardan birisi olan "alay" yöntemine başvurmaktı. Belki böyle davranmak akıllarınca İslam'ın yolunu kesmek bir çare olabilirdi.

Mekke'de Peygamber Efendimizle sürekli alay eden bir grup vardı. Bunların başında da Ebu Zema adlı bir müşrik geliyordu. Peygamberimiz bundan çok eziyet görmüş ve bunun hakkında şöyle bedduada bulunmuştu. "Allah'ım! Bunun gözünü kör et ve çocuğunu alıp onu ağlat!". (3)

Hz. Peygamber (S) ynlarından geçerken, Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden; Velid b. Muğire, Ümeyye b. Halef, Ebu Cehil.. gibi adamlar, O'nu kaşlarıyla, gözleriyle çekiştirir alay ederlerdi. Ayrıca birbirlerinden geçercesine de "kasıla kasıla gülerlerdi." (4) Resulullah(S) bu tür psikolojik yıpratma taktiklerinden çok incinirdi. Allah(c.c), O'nu şöyle tesellî ediyordu:

"Emredildiğini açığa vur. Müşriklerden yüz çevir. Biz seni

(1) et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, c.7, s.108.

(2) et-Taberi, A.g.e.c.7, s.108.

(3) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c.13, 150; et-Taberi, Câmiu'l-Beyan, c.30, s.189.

(4) Bkz. Necm, 53/60.

Allah ile beraber bir başka ilah tanıyan alaycılardan koruyacağız."(1)

"Senden önce gelen peygamberlerle de alay edildi.Onlarla alay edenleri,alay etmeye vesile saydıkları hakikat(islâm)kuşatıverdi.(Sen o kafirlerin yalanlamalarından,alaylarından üzülme de onlara de ki:)Yeryüzünde gezip dolaşın da o yalanlayanların âkıbeti nasıl olmuş görün."(2)

Kur'an'da,müşriklerin inananlarla alaylarını konu edinen mustakil 'Humeze Suresi' vardır.Eu sure Ahnes b.Şerik;Mukatıl'a göre Velid b. Muğire hakkında nâzil olduğu söylenir.(3)Hër ikisi de Resulullah ve mü'minleri gıyaplarında tan ederlerdi.

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

"Veyl,o bütün hümeze,lümeze güruhuna."(4)

Arapçada ( هَمَزٌ ) hemz,( هَمَزٌ ) hezm gibi kırmak,lemz de tan etmek,yani yaralamak manasınadır.Bundan maksat,insanların rrzlerini,namuslarını kırmak,şeref ve haysiyetiyle oynamak,gıybetlerini yapmak ve haklarına tanetmektir.(5)

Rabbimizin buyurduğu gibi,Resul'ün şahsında alaya aldıkları islam,onları çepeçevre kuşatıverdi.Bütün bu sataşmalar Allah'ın davasını daha bir büyülttü ve genişletti.Ağızlarıyla,dilleriyle Allah'ın nurunu söndürmek istedilerse de,bunda başarı olamadılar.Kafirler istemese de Allah nurunu tamamlayacaktır.(6)Bunun önüne hiçbir fani güç geçemedi ve geçemeyecektir.Kur'an tüm tazeliği,diriliği ve aktüelliğiyle ilâhi vahiy olma özelliğini koruyacaktır.

(1) Hicr;15/94-95.

(2) Enan,6/10-11.

(3) el-Merâği,Tefsiru'4-Merâği,c.30,s.238.

(4) Hümeze,104/1.

(5) Yazır,Hak Dini Kur'an Dili,c.d,s.6087.

(6) Bkz.Saf,61/8.

Tarih boyunca nübüvvet ve Hz.Peygamberin şahsına karşı yöneltilen saldırılar akamete uğramış,O'nun hak peygamber olduğunu kabul ve tasdikten öte geçememiştir.Hiç şüphesiz bu saldırılar insanlardan geldiği gibi,şeytanların da telkinini rolü büyük olmuştur.

Übey b. Ka'b'dan:

Mescidde idim.Birisi içeri gelip namaza durdu.tanımadığım bir kraat okudu.Sonra başka biri girdi.O da arkadaşının okuduğundan başka bir kraat okudu.Namazı bitirdiğim zaman hep birden Resulullah'ın yanına girdik.Ben:"Bu zat (namazda) benim tanımadığım bir kraat okudu.Sonra öteki girdi;o da arkadaşının tanımadığı bir kraat okudu,dedim.Bunun üzerine Resulullah(S) onlara okumalarını emir buyurdu.Onlar da okudular.Peygamber,onların ikisinin okuyuşlarını beğendi.Bunun üzerine içime Peygamber'i tekzip etmek geldi ki,böylesi câhiliyet devrinde bile aklama esmemişti.Resulullah( S) beni kaplayan bu hali görünce,göğsüme vurdu.Bunun üzerine benden bir ter boşandı.Sanki korkudan Allah'ı görüyor gibi idim.(1)

### 3-Kur'an'a Karşı Tavırları

Araplar,belâğat konusunda çok ileri gitmişlerdi.Şiirin her türlü edebi yönü ve zevkine sahiptiler.Bundan ayrı olarak medih ve hiciv sanatı da gelişmiş durumda idi.İstedikleri kimseleri medih yoluyla büyültürken,istemedikleri kimseleri de hiciv yoluyla yerin dibine batırırlardı.Ranayırılarda şiir yarışması yaparlardı,halk onları dinler,hüküm ve kararlarını belirtirdi.Bugünkü anlamda şiir,o günün gazeteleri görevini yürütüyordu.Bu nedenle şairler,kamuoyunun sözcüle-

---

(1) Müslim,Sahih,salât,48,c.1,s.561-562.

ri gibiydi.Hatta diyebiliriz ki kamuoyunun dizginleri,ipleri, şâirlerin elinde idi.Panayırlarda,uluslararası Arap fuarlarında seçilen yedi güzel şiir Kabe'duvarına asılırdı.Bunlara 'yedi askı'(mualllekât-ı seb'a) denirdi.İşte Kur'an,edebî açıdan ipleri gitmiş bir topluma iniyordu.O şairleri susturan ve korkutan şu gerçek oldu:

"Geçmişte ve gelecekte O'nu bătıl kılacak yoktur.Hakim ve övülmeğe lâyük olan Allah katından indirilmedir."(1)

Kur'an gelince şairlerden bir çokları,O'nun edebî belâgat ve fesahatı karşısında utançlarından susmak zorunda kaldılar.Ama kalbleri küfürle mühürü olanlar sayısız iftiralara yettendiler ve küfürlerinde direndiler.Onlardan çoğu kur'an'ın beşer sözü olmadığını bilmiyor değillerdi.Öyleki aralarından biri şöyle demişti:

"Onun bir tatlılığı ve hoşluğu vardır.üstü bereketli ve altı bol meyvelidir.O,bir beşer sözü değildir.(2)Kur'an'ı Kerim bir taraftan da onları tehdid(mislini getirme)'ye davet edip,muarızlara meydan okuyordu.Ama bu meydan okuma karşısında da hezimete uğradılar.Kavrulan ciğerlerine su serpmek için,"O,şairdir,o,apaçık bir sihirdir"(3)demekten başka bir yol bulamadılar.

Şimdi Kur'an karşısındaki itirazlarını ve Kur'an'ın onlara karşı meydan okuyuşunu görelim:

a)Kur'an "Muhammed'in Uydurmasıdır" Demeleri

Kur'an önce müşriklerin bir benzerini getirmelerini isteyerek meydan okudu.zira o,Allah kelamıydı.Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?Müşrikler:Yahut:"Onu kendi uydurdu"diyor-

(1) Fussilet,41/42.

(2) Salih Suphi,Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an,Beyrut:Dâru'l -ilmi li'l-Melâyin,1969,s.46.

(3) Salih Suphi,A.g.e.s.46

lar, öyle mi? Hayır, inanmıyorlar. Eğer iddialarında samimi iseler Kur'an'ın benzeri bir söz meydana getirsinler.(1)

Sonra hiçbir hususta gerçeğe ters düşmeyen Kur'an'ın tamamına benzer getirmelerine meydan okumanın miktarını azalttı. Benzer on sure getirmelerini istedi. Şayet asılsız, mesnetsiz ve iftira olsa bile:(2)

"Yoksa Kur'an'ı kendisi uydurdu mu, diyor müşrikler? O halde şöyle de: "Öyleyse onun surelerine benzer uydurma on sure meydana getirin. İddianızda samimi iseniz. Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın." Söylediğinizi yapamazlarsa, bilin ki o, ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ondan başka ilâh yoktur, artık müslüman sınız değil mi?"(3)

Asılsız ve iftira mahsûlü bile olsa on sure getirmekten âciz kalınca, Kur'an miktarı daha da azaltarak bir sure getirmelerini istedi.

"Kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'da şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sure meydana getirin; eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırın. Yapamazsınız -ki yapamayacaksınız- o taktirde, inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının."(4)

Nitekim Kur'an surelerinden birine bir benzer getirmekten de âciz kaldılar. Halbuki onlar, belâgat ve fesahatın zirvesinde bir toplum idi. Bundan sonra Kur'an, tam bir güven ve inanç içerisinde kıyamete kadar gelecek insanlığa kesin meydan oku-

---

(1) Tur, 52/33-34.

(2) Salih Suphi, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an, s.46.

(3) Hud, 11/13-14.

(4) Bakara, 2/23-24.

yuşunu şöyle sürdürdü:

De ki:"İnsanlar ve cinler birbirine yardımcı olarak bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, andolsun kı,yine de benzerini ortaya koyamazlar."(1)

b)Kur'an "Bir Defa da İndirilmeliydi" Demeleri

Kur'an'ın üç inişinin bulunduğu;birincisinin Levh-i Mahfuz;ikincisinin dünya semasında Beytü'l-İzze'ye ve üçüncüsünün de olaylara uygun olarak taksit taksit indiğini(2)biliyoruz.Müşrikler neden Kur'an'ın tedrici olarak indiğine itiraz ediyorlardı?Çünkü onlar,"kasideleri topluca dinlemeye alışık olan ve bir kısmı da Tevrat'ın toplu olarak geldiğini bazı Yahudilerden işitmişlerdi."(3)Bu durum müşriklerin itirazlarına konu olmuş ve Kur'an'ın inzalindeki tedricilik esasını dillerine dolayarak itirazda bulunmuşlardı.Yüce Allah(c.c)müşriklerin bu itirazlarını zikrederek şöyle cevap vermiştir:

"Bir de kafirler dediler ki:'Kur'an O'na toptan indirilseydi ya!..Biz O'nu kalbine iyice yerleştirelim diye böyle âyet âyet indirdik(topluca indirmedi) ve onu güzel bir şekilde beyan edip âyet âyet okuduk.(Ey Resul'üm,müşriklerin) sana getirdikleri tuhaf ve bâtil bir soruları yoktur ki,hak olan cevabını ve en güzel tefsirini getirmiş olmayalım."(4)

Bu âyette C.Hak,Kur'an'ın peyder pey inişinin sebeplerini de aynı zamanda açıklamaktadır.Bunlardan birincisi,nâzıl olan âyetlerin Resul'ün kalbini güçlendirmesi,ikincisi,kur'an-ı ezberlemesini kolaylaştırmasıdır.

---

(1) İsra,17/88.

(2) Salih Suphi,Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an,s.51.

(3) Salih Suphi,A.g.e.s.51.

(4) Furkan,25/32-33.

c) "Kulaklarımızda Ağırlık vardır" Demeleri

H.z.Peygamber (S) müşriklere Kur'an okuyup,onları islam'ı kabul etmeye davet ettiğinde,O'nunla alay ederek şöyle dediler:

"Kalblerimiz,bizi çağırdığın şeye kapalıdır.Söylediğini anlamıyoruz.Kulaklarımızda ağırlık var,dediğini işitemiyoruz.Seninle bizim aramızda perde gerilmişdir.Elinden geleni yap,biz de yapabildiğimizi yapıyoruz."(1)Allah u Teala bu sozleri üzerine şu âyet -i indirdi:

"Ey Muhammed!Kur'an okuduğun zaman,Senin ile ahirete inanan kimseler arasına görünmeyen bir perde çekeriz.Kur'an-ı anlamlar diye kalblerine ortuler ve kulaklarına ağırlık koyduk.Kur'an'da Rabbinı bir tek olarak andığın zaman onlar urkerek ardılarına dönerler."(2)

Hamdi Yazır,müşriklerin bu sozleri hakkında şöyle bir rivayet nakleder:"Hz.Omer (r.a.)'den rivayet edilir ki:Kureyş,Resulullah'a doğru bakmışlardı.Hz.Peygamber(S)onlara:"İslam'a girip Araba efendilik etmekten sizi alıkoyan ne vardır?"buyurdu.Onlar da:"Ya Muhammed,biz senin söylediğini anlamıyoruz,işitemiyoruz.Senin söylediklerine kalblerimiz tıkalı,kılıflı"dediler.Ebucehil de tuttu,kendisiyle Resulullah arasına bir perde çekip:"Ya Muhammed!dedi.Senin bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kılıf içindedir.Kulaklarımızda da ağırlık var.Bizimle senin aramızda perde var."Ama ertesi gün onlardan yetmiş kişi Resulullah'a gelip:"Ya Muhammed!Bize islam'ı anlat"dediler.Anlatınca islam'a girdiler.Resulullah güldü."Elhamdülillah,dün benim davetime karşı kalblerinizde ağırlık bulunduğunu söylüyordunuz.Bugün müslüman oldunuz."Onlar da:Ya Resulallah,biz dün yalan söylemişiz,öyle olsaydı ebeden hidayet bulamazdık"(3)

(1) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.316-317.

(2) İsra,17/45-46.Bkz.Fussilet,41/5.

(3) Yazır,Hak Dini Kur'an Dili,c.6,s.4185-86.



dediler.

d) "Beşer Öğretiyor" Demeleri

Kur'an'a karşı direnmek için öyle sebepler buluyorlardı ki, müşriklerin bütün çabaları, bu sözlerle, halkın zihnini Kur'a'a yönelmekten alıkoymayı amaçlıyorlardı. Kur'an, onların itirazlarını şöyle anlatır:

Andolsun ki: "Muhammed'e bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kastedtikleri kimsenin dili yabancıdır. Kur'an ise, fahiş arapçadır." (1)

Bu âyet'in nüzûl sebebinde şu mütealalar ileri sürülmüştür: "Resulullah çoğu defa Merve tepesinde, Hıristiyan bir köle'nin oturduğu yerde otururdu. Bu Amr b. Madra'nın kölesi idi. İsmî ise Uebir idi. (2) İşte Kureyş, "Muhammed'e gelen vahyin çoğunu bu köle öğretiyor" diyordu.

Müşriklerin bu saldırıları, yalan, bühtan ve iftiradan ileri geçmiyordu. Halbuki Resulullah arapçadan başka bir 'dil' bilmiyordu. O kastedtikleri insanın dili ise yabancı (acem) idi, arapçayı bile bilmiyordu. Onun için Allah u Teala yukarıdaki âyetle bu komployu reddetmiş oldu. Onların asıl kötü niyet ve şeytanî maksatları; vahyin kaynağını peygamberin dışında aramak istemeleri ve öğretmen olarak da bu Hıristiyan köleyi göstermeleri idi!

İddialarının altında kaldılar. Hz. Peygamber'e tayin ettikleri öğreticinin tutmadıklarını gördüler. Hemen başka bir iddiaya başvurdular. Dediler ki: "O'na vahyi Bahira adlı bir papaz yazdırdı. Muhammed amcası Ebu Talip'le gittiği Şam bölgesinde Basra çarşısında kendisiyle karşılaşmıştı. Kimine göre de bu öğretici

(1) Nahl, 16/103.

(2) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c. 2, s. 347.

zat Hıristiyan bilginlerden ve Hatice'nin akrabalarından Varak b.Nevfel'dir.İlk defa kendisine vahiy geldiğinde Mekke'de onunla karşılaşmıştı."(1)

Bu iki iddiayı çürütmemiz için Resulullah'ın bu iki zatla gizli olarak görüşmediğini söylememiz yeterlidir.Her iki görüşmede de Resulullah yalnız değil,yanında başkaları da vardı.Bu öğrenme olayı,öyle bir iki saatte olacak bir iş değildir.Hemen hemen bugün de ortaya atılan iftiralarda bir benzerlik vardır.Ama hiçbirisi de Kur'an'ın muhkemliğine gölge düşüremiyor.Çünkü o,bizzat Allah'ın zimmetinde,korumasındadır.

#### e) Kur'an "Şeytan'ın Sözüdür" Demeleri

Müşrik Araplar, Cebrail'in Resulullah (S)'a vahiy getirmesini,kâhinlere görülen cin şeytanlarıyla bir mukayese yapmaya kadar götürdüler.Buradan yola çıkarar Kur'an,"şeytanın sözüdür" iftirasında bulundular.Allah,onların bu çirkin iftirasını reddediyor:

"Bu Kur'an,kovulmuş şeytanın sözü olamaz!"(2)

Bugünkü islam düşmanı çevrelerin Kur'an'a karşı açtıkları savaş,Resulullah(S) zamanındaki câhil müşriklerin düşüncelerinden farklı bir düşünce değildir.Kur'an'ın o günün müşriklerine karşı verdiği bu cevap,günümüzdekilere de şâmilidir.

İnsan,şayet,Kur'an'ın üzerinde düşünüp kafa yorabilse,O'nun Allah'tan başkasının sözü olmadığını hemen anlar.Kur'an bizzat bu gerçeği şöyle ifade eder:"Hiç Kur'an-ı düşünmüyorlar mı?Eğer Allah'tan başkası tarafından olsaydı,onnda birçok ihtilâf bulurlardı."(3)Yani,mana çelişik,nazım başka başka olur,istikbale ait haberlerden bazısı gerçeğe uygun,bazısı da aykırı olurdu.

(1) Salih Suphi,Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an,s.45.

(2) Tekvir,81/25.

(3) Nisa,4/82.

Daha önce ifade edildiği gibi Kureyş, vahyin bir müddet kesilmesi üzerine "Muhammed'i artık şeytanı terketmiştir" demişti. Peygamber yine kavmi tarafından; şâir, mecnun, sâhir.. gibi suçlamalara muhatap olmuştu. Onlardan bazıları daha da ileri giderek Resul'ün risâletini kehânet gibi farzedip, Kur'an'ı kâhinlere yapılan cin ve şeytan telkinatı kabilinden göstermek istemişlerdi. Bunların bu şeytanî düşüncelerine Kur'an'ın şu âyetleri cevap vermişti. Bu cevap, kıyamete dek yaşayacak olan ve câhiliye toplumunun şeytanî düşüncelerini ileri süren kimselerdir de:

"Şüphesiz Kur'an, âlemlerinin Rabbinin indirmesidir. Ey Muhammed! Apaçık Arap diliyle, uyanarlardan olman için O'nu Cebrail senin kalbine indirmiştir. O, daha öncekilerin Kitab'ında da zikredilmiştir. (1) Kur'an-ı şeytanlar indirmemiştir. Bu onlara düşmez, zaten güçleri de yetmez. Doğrusu onlar vahyi dinlemekten uzak tutulmuşlardır. (2) Şeytanların kime indiğini size haber vereyim mi? de. Onlar günahkâr iftiracıların hepsine iner. Bunlar şeytanlara kulak verirler, çoğu yalancıdırlar." (3)

Burada bir parantez açarak bazı müsteşriklerin sık sık ileri sürdükleri ve islâm dışı çevrelerin mağ bulmuş mağribi gibi bu iftirayı ikiye bir malzeme olarak kullandıklarını görmekteyiz. Bu iftiranın hedefleri bilindiği gibi bizzat Kur'an ve Resulullah(S)'a hücumlar oluşturuyor. Bunun aslı nedir, ne değildir?

aa) Kur'an'da "Şeytan'ın Âyetleri" Var mıdır?

Tefsir ve tarih kitaplarına müracaat ettiğimizde şöyle garip bir hikâye ile karşılaşırız: Güya Hz. Peygamber(S), Kureyş'in

(1) Şuara, 26/192-196.

(2) Şuara, 26/210-212.

(3) Şuara, 26/221-223.

müslümanlara eza ve cefa göstermeleri karşısında hüznlenerek keşke şunları bana yaklaştıracak bir vahiy inse diye temenni de bulunmuş! Bunun üzerine "Garanik Kıssası" diye bir olay vuku bulmuş!

"Birgün Kabe'nin civarında, müşrik ve müslümanlardan bir topluluğun huzurunda Resulullah Efendimiz (S) "necm suresi"ni okumuş, sureyi okurken: "Ey inkarcılar! Şimdi Lât, Uzza ve bundan başka üçüncüleri olan Menât'ın ne olduğunu söyler misiniz?" (1) âyetlerine gelince, bu âyetlerden sonra, "onlar ulu garânik (kuğu)lerdir, ve onların şefaati umulur" şeklinde şeytan, Resul'ün lisanına böyle bir söz atmış! Müşrikler de bu söze çok sevinmişler! Surenin sonuna varınca Râsulullah (S), müşriklerle beraber secde etmiş, v.s... Bu olay hakkında İbn Arabî, kıssada anlatılanların hepsi bâtil olup aslı, astarı yoktur; İbn İshak, bunu zındıklar uydurmuştur; Beyheki, nakil itibarıyla bu hikâyeye isbatlanmış değildir; İbn Kesir, bu hikâyeye hangi senetle rivayet edilmişse hepsi "mürsel" ve "munkatı"dır ve ben bu hususta hiçbir sahîh senede rastlamadım; Kadı İyaz, bu hikâyenin zayıflığı şurada dır: Altı sahîh hadis kitabı müelliflerinden hiçbirisi böyle bir olayı nakletmemiş, güvenilir ravilerden hiçbirisi de sahîh-i muttasıl, sağlam bir senetle rivayet etmemişlerdir" demişlerdir. (2) Hatta bu olayı, müfessir ve tarihçilerimizden bir çokları enine boyuna tartışmış ve reddetmişlerdir. Biz de diyoruz ki: Bu kıssanın bâtil oluşuna, 50, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahiy ile dir" (3) âyeti delildir. Öyleyse, müsteşriklerin iddia ettiği gibi, masum olan bir Nebi nasıl bâtil bir söz konuşur? Bu büyük iftiradan O'nu tenzih ederiz. Fahrüddin Râzi tefsirinde bu olayı reddetmiştir. Oraya bakılabilir." (4) Olayın özeti budur. Hâ. Peygamber'le hiç ilgisi olma-

(1) Necm, 53/19-20.

(2) es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, c.2, s.294.

(3) Necm, 53/3-4.

dığı halde Hac Suresinin 52.âyetini açıklamak için bu olay zikredilir.(1)

"Ey Muhammed!Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve Peygamber yoktur ki,birşeyi arzuladığı zaman,şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun.Allah şeytanın karıştırdığını giderir,sonra Allah kendi âyetlerini tahkim eder,Allah bilendir,Hakîm'dir."(2)

Umniyye nedir?

Âyette geçen ( <sup>تمنى</sup> )temennî,gönlün arzu ettiği şeyi insanın hayalinde takdir ve canlandırmasıdır.Bununla nefiste meydana gelen surete umniyye ve münye denir.Fransızca da ideal anlamındadır.Son zamanlarda bu kelime felsefede önem kazanmış ve idealizm adıyla yeni bir akımın doğmasına sebep olmuştur.Sanki uydurma olduğu belli olması için türkçe tercümesinde "mefkûre" kelimesi uydurulmuş ve meşhur olmuştur.

Şu halde 'temennî' bir umniyye beslemek,bir mefkûre kurmak demektir.İdealist filozoflar bütün hakikatin "ene"(ben,e-go)'de olduğunu düşündüklerinden,dünyada davalarında başarılı olmuş büyük adamları hep idealci olarak telâkki etmişlerdir.Bununla ulûhiyyet ve nübüvvet meselesini hallettikleri görüşüne varıp Peygamberi de bir ideal kurmuş,bir zaman programını yapmakla uğraşmış,sonra da nübüvvet davasıyla ortaya atılmış bir idealist gibi göstermek isterler.Fakat Kur'an bilhassa bu âyetiyle anlatıyor ki nübüvvet v risâlet bir umniyye işi değildir.Zira,hevasından birşey konuşmayan ancak,kendisine vahyedilen bir vahyi konuşan(3) bir Peygambere temennî yakışmaz.Çünkü vahiy tamamen Allah'ın bir işidir.Ümniyyeye şeytan karışır.(4)✓

(1) es-Sabuni,Safvetü't-Tefasir,c.2,s.294.(Dipnottan alınmıştır.)

(2) Hac,22/52.

(3) Bkz.Necm,53/3-4.

(4) Yazır,Hak Dini Kur'an Dili,c.5,s.3414-15.(Sadeleştirilerek iktibas edilmiştir.)

Kur'an'ın anlattığına göre nübüvvet bir vahiy işidir. Ümniyye ise, doğrudan doğruya şeytan ve nefis işidir. Bu âyetin açıkca hedefi, peygamberin vahyi tebliğ ettiği sırada şeytanın karışmamış olduğunu anlatmasıdır. Vahiy olayı, kapalı bir devredir. Bu devreye şeytanın girmesi mümkün değildir. Şeytan ancak günahkâr, fâsık ve fâcir kimselerin sözlerine karışır. Peygamberlerin tüm 'masum'dur. Önceki gönderilen 'Kutsal kitaplar' çift cinsiyetli olan insan ve cin şeytanlarının tahrifine uğramıştır. Ama Kur'an bundan müstesnadır. Kur'an'la diğerlerinin konumu çok farklıdır. Tamamen vahiy, Allah'la Resul'ü arasında manevi bir alış verıştır ki, vahiy cihazına şeytanın karışması muhaldir. Nitekim bu gerçeği, "Hac Suresi"nin 55. âyeti de vurgulamış oluyor. Öyleyse Kur'an'da "Şeytan'ın Âyetleri" diye bir âyet yoktur. Garanik olayı diye bir olay da zaten uydurma olup, Peygamberin 'ismet' sıfatıyla bağdaşmamaktadır.

bb) Şeytan Kimlere İner ve Karışır?

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi müşrikler nübüvvet olayını bir kehanet olayı sanarak Kur'an-ı, kâhinlere edilen cin ve şeytan telkini gibi göstermek istemişler, şeytanın eseri olduğunu bile savunabilecek şekilde iftiralarda bulunmuşlardı. Allah(c.c), bu çürük iddiaları aşağıdaki âyetlerle reddederek bu ilâhi vahiy şeytanın indirmesi değil, Allah'tan Cebrail(a.s)'ın indirdiğini bildirmiş ve böylece müşriklerin iftirası da reddedilmiş oldu: "Kur'an-ı şeytanlar indirmemiştir." (1)

Şu âyette de Kur'an'ın a.s. ile şeytanın karışmadığı, dahası karışamayacağı anlatılıyor. Ayrıca şeytanın kimler üzerine ineceğinden bahsedilerek Hz. Muhammed'in, "Muhammedî Şahsiyeti"ne şeytanın müdahalede bulunamayacağı vurgulanıyor:

(1) Şuara, 26/210.

"Şeytanlar kime indiğini size haber vereyim mi?"de.Onlar, günâhkâr iftiracıların hepsine inerler."(1)Effâk:Çok yalancı, yalan uydurucu,iftiracı ve sahtekâr.Esîm:Günahtan korkmaz,ve-bal yüklenici şirir kimse.(2)Bütün bu sıfatlardan Hz.Peygamber (S) uzaktır.Daha risâlet vazifesiyle görevlendirilmeden önce câhiliye toplumunda O'na 'emin'lâkabını takan kendileriydi,yani müşriklerdi.Nasıl O'na bu sıfatları verirler?Şayet verseler bile kendi kendileriyle bir tenâkuza ve çelişkiye düşmezler mi?Buna hayır diyen çıkarsa o,"şeytana kulak veren,yalancı" bir kimse durumuna düşer.(3)

#### f)Başka Bir Kur'an Getir Demeleri

Âyetlerimiz onlara açık açık okununca,bizimle karşılaşmayı ummayanlar,Muhammed'â:"Bundan başka bir Kur'an getir,"dediler."(4)

Hiç kuşkusuz Kur'an'da müşriklerin uykusunu kaçıran,ağızlarının tadını bozan ve onları her haliyle rahatsız eden âyetler vardı.Kısaca,Kur'an'ın ilâhî mesajı ve espirisi onların hevalarına aykırı düşüyordu.Yüce Resulullah'a hitaben,içlerindeki kin yardımıyla sanki şunu söylüyorlardı:

"İşimize gelmeyen,hoşumuza gitmeyen,hesaptan,cezadan bahsedemeyen,ilâhlarımızı,inançlarımızı yeren,devamlı surette Allah'a ibadete çağıran...Bu Kur'an'dan başka bir kraat kitabı getir ki o kitap bizim arzularımıza uysun,ya da bunu tamamen değiştirme de hoşlanmadığımız bazı âyetlerini kaldırıp helâl haram;haramı helâl yapmak,bizi kayıtlayan bağları kaldırmak suretiyle bir takım değişiklikler yap,Belki o zaman içinde yaşadığımız çağa uy-

---

(1) Şuara,26/221-22.

(2) Yazır,Hak Dini Kur'an Dili,c.5,s.3648.

(3) Bkz.,Şuara,26/223.

(4) Yunus,10/15.

gun, okuyabileceğimiz birşey olur" gibi sözlerde bulundular. Bununla Kur'an-ı, gûyâ, Peygamber kendi yapıyormuş gibi O'ndan istediler. (1) Ama Hz. Peygamber(S), Kur'an'ın diliyle onlara, asla dönüşü olamayacak ,zaten olması da mümkün değil -olan şu kesin cevabı verdi:

De ki: "Onu kendiliğimden değiştiremem, ben ancak, bana vahy olunana uyarım. Ben Raboıme karşı gelirim, büyük günün azabına uğramaktan korkarım." (2)

Görüldüğü kadarıyla müşriklerin Kur'an'a karşı takındıkları tavırları ne kadar da köksüz!. Geçen asırda ve şimdilerde Kur'an'a karşı eleştiri yöneltenlerin iftira ve bühtanlarında özde hiçbir değişiklik yok. Sadece deyim yerindeyse "makyaj" farkı var. Hakikatte, ilmi bir kültür ve hikmet birikimine sahip olan bir kimse Kur'an'ın nazım, i'caz, mana ve kraatındaki olağanüstü ahenk karşısında teslim olmaktan başka çıkış yolu bulamaz. Kur'an'la ilgili sözkonusu edilmesi gereken bir başka husus da şudur:

Muhammed Hamidullah'ın anlattığına göre, "Hıristiyanlar kendi kitapları olan İncilleri incelemişler, aralarında iki yüz bin fark tesbit etmişlerdir. 1934 yılında Münih Üniversitesi aynı incelemeyi kırkbin Kur'an nüshası üzerinde yapmıştır. Muhtelif zamanlarda yazılan Kur'an nüshaları toplanmış, altmış yıl süren bir çalışma sonunda şu netice elde edilmiştir: Kur'an nüshaları arasında hiçbir fark yoktur." (3)

Kur'an en büyük mucizedir. Onbeş asırdan bu yana meydan okuduğu halde henüz bir cevap verilememiş ve verilmesi de zaten mümkün değildir.

#### 4-Ahiret Anlayışları

Mekke halkı, bedeni, insanın asli bir parçası kabul ettikle

(1) Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.4, s.2688-89.

(2) Yunus, 10/15.

(3) Gölcük, Şerafeddin-Toprak Süleyman, Kelâm, s.304.



ri halde, ceset mezarda gürüdükten sonra, tekrar hayata nasıl kavuşturulabileceğini anlayamadıkları için, şöyle söyleyerek ahireti inkâr ediyorlardı: "Hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Yaşarız ve ölürüz. Bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler, derlerdi. Onların bu hususta hiçbir bilgisi yoktur; sadece böyle sanırlar." (1)

Mekke halkının ( وَمَا يَهْدِيَنَا إِلَّا الْقَدْرُ ) "bizi ancak zamanın geçişi helâk eder" sözlerinde geçen ( الْقَدْرُ ) dehr nedir?

Dehir, âlemin başlangıcından sonuna kadar olan zamanın genel bir adıdır. Kur'an'da başka bir âyette de şöyle geçer: "İnsan oğlu henüz zikredilen birşey değilken üzerine dehirden bir zaman gelmedi mi?" (2). Dehir terimi, uzun bir müddeti ifade ederken, 'zaman' lâfzı ise az bir müddete tabir edilmiştir. Bu açıdan "dehir ile zaman" birbirinden farklıdır. Zaman terimi, bazan bir insanın yaşadığı ömre de denir. Her insanın kendi ölümüyle zamanı biterken; büyük kıyâmetin kopmasıyla da, yani, âlemin sonunun gelmesiyle de "dehir" bitmiş olur. (3)

Hz. Peygamber (S), bir Hadis-i Şerif'lerinde: "Dehre sövmeyin. Çünkü dehir Allah'tır" buyurur. (4) İmam-ı Şafii, Ebu Ubeyde ve birçok islâm bilgini bu Hadis-i şöyle açıklamıştır: "Câhiliye döneminde Araplara bir felâket, bir musibet gelince, ( يَا خَيْبَةَ الْقَدْرِ ) "kör olası zaman" derlerdi. Bu işleri zaman nisbet edip, ona, kötü söylerlerdi. Gerçekte, işleri yapan Allah't Dolayısıyla onlar zamana sögmekle başlarına gelen hâdiselerden dolayı Allah'a hakaret etmiş sayılırlar. İşte bu itibarla dehre sögmek yasaklanmıştır. (5) Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki,

(1) Câsiye, 45/24.

(2) İnsân, 76/1.

(3) el-İsfehâni, Müfredât, s. 249.

(4) Müslim, Sahih, Elfâz ve Edeb, 2, c. 2, s. 1763.

(5) İbn Kesir, M. Tefsir u İbn Kesir, c. 3, s. 311.

zaman içerisinde cereyan eden olayların mutlak fâilini Allah değil de, dehre bırakarak "dehir yapıyor, dehir gösteriyor" gibi lâfızlar şirk lâfızları olduğu için insanı şirke götürebilir.

Yukarıdaki âyetin (1) naklettiği sözü söyleyenler küfre düşebilir mi? Bu konuda iki görüş vardır:

I-eş-şehristani gibi bazı âlimler, âyetin naklettiği sözü söyleyenlerin münkir olduklarını düşünür. (2) İtikadi açıdan câhiliye içerisinde giren bazı kimseler meydana gelen tüm belâ, musibet ve her türlü kötülüğü dehre nisbet ederlerdi. Bunun için kendilerine "dehriler" denirdi. Dehriler adı verilen bu inkârcı zihniyet, "bizi ancak dehir öldürür" (3) diyorlardı. Böyle diyen kimselerde tamamen Allah'ı unutmaya vardır. Bugünkü anlamda onların mesleğine "ataizm" denebilir.

Yakın yüzyılda kendilerine materyalist filozoflar adını veren, D.Hume, Kant, A.Compte, Feuerbach, K.Marx, F.Engels ve egzistansiyalizm (varoluşçuluk) felsefesinin ileri gelenlerinden Martin Heidegger, Sarte, Merlean Porty gibi filozoflar, "herşeyi zamanın yaptığına, yani maddenin üstünde bir varlık olmadığına, insanın kendi varlığını kendisinin yarattığına inanırlar. Genel olarak bu tip düşünen insanlar "dehriyyûn" denirken şimdi isimleri "ataistler" olmuştur.

II-Diğer bir fırka da, sadece kötü olan işleri izafe etmekten Allah'ı tenzih için her kötülüğü dehre nisbet ederlerdi. Bunu ifade etmek için "kör olası zaman" diyorlardı. Bugün bile bazı, bilgi açısından câhil olan kimseler, başlarına bir musibet geldiği zaman "kahpe felek (dehr) beni mi buldu?" diyorlar. Bu cümle, her ne kadar fikir plânında bir inkârdan doğmamışsa da

---

(1) Bkz. Câsiye, 45/24.

(2) eş-Şehristâni, Muhammed Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihâl (Neşr A. Muhammed Vekil), Kahire: el-Halebî, 1968, c.3, s.79.

(3) Câsiye, 45/24.

yaşayış plânında bir tanrısızlık sözkonusudur.Çünkü dehrin tek mâlik ve mutasarrıfı Hz.Allah'tır.

a)Ba's(Diriliş)

Arap müşrikleri,âyetlerin haber verdiğiine göre ölümden sonraki dirilişi inkâr ediyorlardı.Putatapan kimselerin taptıkları nesnelere "şefaathiler"(1) olarak görmeleri,Kur'an'da zikredilen "Hesap Gününü"Kabul ettikleri anlamına gelir mi?Gerçi bu uzak bir ihtimaldir.Fakat,"diriliş günü"nü daha açık veda-  
ha nettir:

Dediler ki:"Bu dünya hayatımızdan başka yoktur.Biz tekrar dirilmecek değiliz."(2)Başka bir âyette de"ölüm bir defadır,tekrar edililmeyeceğiz,"(3) dedikleri anlatılır.

Bu âyetlerde de görüldüğü gibi müşrikler,ölümden sonraki hayatı,"bu dünya hayatından başka bir hayat yoktur"diyerek inkâr kalkışıyorlar.Bir de üstelik Hz.Peygamber'i alaya almak için "eğer doğru sözlü iseniz (daha önce ölüp gitmiş olan) babalarımızı (tekrar geri) getirsenize"(4) diyerek,"ahiret yurdundaki dirilişi"(5) kabul etmiyorlardı.Müslümanların savaş meydanlarında şehit düştüklerini gördükleri zaman şöyle söylüyorlardı:

"Muhammed'ân ashabı hiçbir şey olmaksızın imanlarını,canlarını boşa harcıyor ve hayatlarını hüsrana uğratarak faydasız bir şekilde dünya hayatına veda ediyorlar."Fahruddin Razi sözlerinin devamla,"bu sözler dehrilere aittir.Çünkü onlar,mead'ı inkâr ediyorlardı.Mead'ı inkâr eden bir kimse,nübüvveti haydi haydi inkâr eder"(6) der.

(1) Enz.Yunus,10/18.

(2) Enam,6/29.

(3) Luhan,44/35.

(4) Luhan,44/36.

(5) Naecm,53/27.

(6) en-Râzi,et-Tefsir-i Kebir,c.4,s.146.

Müşriklerin "dirilişi" eleştirmeleri o kadar ileri gitti ki, "çürümüş kemikler dirilir mi?" diyecek kadar ileri gidiyorlardı. Dirilişi eleştirenlerden birisi de Übeyy b. Halef idi. Birgün eline çürümüş, kırılmış ve ufalanmış bir kemik parçası alarak Hz. Peygamber'in huzuruna geldi ve şöyle dedi:

"Ya Muhammed! Sen iddia ediyorsun ki, Allah bunu çürütüp yok olduktan sonra mı diriltecek?" Onu elinde ufalayarak dağdı, rüzgârda onu Resulullah'a doğru üfledi. Bunun üzerine Resulullah (S) dedi ki:

"Evet, ben bunu söylüyorum. Allah onu, seni ve ikinizi de işte böyle olduktan sonra yeniden diriltecek. Seni de cehenneme sokacaktır." (1) Bunun üzerine şu âyetler nâzil oldu:

"İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki hemen apaçık bir hasım kesilir ve kendi yaratılışını unuttur da; "çürümüş kemikleri kim yaratacak?" diyerek bize misâl vermeye kalkar. Ey Muhammed! De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir." (2)

İnansanın dirilişe inanması gerekir. Kâinatta herşey öyle açıktır ki, varlık ve sebepler insana bu hakikati haykırıyor.

#### b) Kıyâmet

Yine müşrik Araplar Hz. Muhammed(S)'e zaman zaman, gerek kalben tatmin olmak ve gerekse alay olsun diye, "kıyâmet günü ne zaman?" diye sorular sorarlardı. Kur'an müteaddit ayetlerde bundan bahseder. Eğer insan kıyamet, ahiret ve diriliş konusunda bilgi sahibi olmak istiyorsa Allah'ın şu sözlerine kulak vermesi gerekir:

De ki: "İster taş veya demir ya da kalbinizde büyüttüğünüz başka yaratık olun, yine de dirileceksiniz. Bizi tekrar kim diril

(1) İbn Hişam, Sîre, c.1, s.387-88.

(2) Yasin, 36/77-79.

tir? derler.De ki:Sizi ilk defa yaratan."Sana başlarını sallayarak:"Ne zamadır bu?"derler.Yakında olması mümkündür"de.(1)

Kur'an müşrik insanın öldükten sonra tekrar dirileceğine misâl olarak katı bir cisim olan "taş ve demiri" verir. İslâm'a göre insan,"nasıl ve nerede ölürse ölsün,yine öldükten sonra,nasıl ve nerede olursa olsun,her insan mutlaka berzah alemindeki durumu idrak edecektir.Münker ve Nekir isimli iki meleğin sorularına muhatap olacaktır.Ateşte yakılan da,denizde boğulup balıklara yem olan da,yırtıcı hayvanlar tarafından parçalan yenen de berzah hayatını yaşayacak,berzahta sorguya çekilecektir."(2)

Kur'an'ın kıyamet sahnelerini edebî bir şekilde tasvir etmesi,sadece müşriklerin sorularına bir cevap değil,tüm inkârcı ve müşrik konumunda olan insanlara bir hatırlatmadır.

"Doğru sözlü iseniz bildirin bu vaad ne zamadır?" derler.Çekişip dururlarken kendilerini yaklayacak bir tek çığlığı beklerler.O zaman artık ne vasiyyet edebilirler ne de ailelerine dönebilirler.Sûr'a üflenince kabirlerinden kablerine koşarak çıkarlar.Vah halimize!Yattığımız yerden bizi kim kaldırır?"derler.Onlara:"İşte Rahman olan Allah'ın vadettiği budur,peygamberler doğru söylemişlerdir,"(3) denir.

Allah (c.c) hergün insanın önünde,ahiret,kıyamet ve diriliş gibi gaybî haberlere inanması için mikro âlemden makro âlemlerine kadar sayısız ölüm ve dirim gibi olayları cereyan ettirir.Ama akletmeyen,tefekürden yoksun olan ve özellikle de hikmet pınarları kurumuş kimseler bu gerçeği idraktan âcizdirler

---

(1) İsra,17/50-51.

(2) Toprak,Süleyman,Ulümden Sonraki Hayat(Kabir Hayatı),s.268.

(3) Yasin,36/48-52.Bkz.Âl-i İmran,13(145;Ra'd,13/5;Câsâye,45/3  
Hac,22/5-7.

## 5-Melek Hakkındaki Anlayışları

Kur'an-ı Kerim, müşriklerin taptıkları bâtil tanrı tanrı figürlerini dile getirirken birçok durumda genel ifade kullanır: "Allah'tan başka taptıkları"(1), "Allah'tan başka yalvardıkları"(2).. İşte müşriklerin Allah'tan başka taptıkları varlıklardan birisi de 'melek'lerdi.

Câhiliye Arapları, melekleri, Allah'ın evlâtları-bilhassa kız çocukları- olarak düşünür ve ibadetlerine konu edinirlerdi. Bunu İbn Zıbara'nın şö sözünden de anlıyoruz: "O, biz meleklerle ibadet ederiz. Melekler Allah'ın kızlarıdır"(3) demişti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "Rahman çocuk edindi" dediler. Haşa, hayır; melekler şerefli kılınmış kullardır.(4)

Câhiliye toplumunda yaygın olan bir kanaat da, Allah'ı mahlûkata benzetererek, O'nun da neslinin olacağını sanmalarıydı. Hatta, "O'nun için oğullar ve kızlar tahmin ettiler(uydurdular)".(5) "Zevcesi olmadan nasıl çocuğu olabilir?"(6). "O, doğurmamış ve doğmamıştır."(7)

Müşrikler, melekleri, mücerret varlıklar olarak kabul etmiyorlardı. Aksine onlar tasvir ediyorlardı. "Onlar sırf dişilere tapıyorlar"(8) âyetinin tefsirinde Dahhak şöyle diyor: "Müşrikler, melekleri tanrılaştırdılar(rabler edindiler). Sonra genç kızlar suretinde tasvir edip süslediler, sonra da; işte bu suretler kendilerine tapmış olduğumuz Allah'ın kızlarına(yani meleklerle) ben-

---

(1) Bkz. Furkan, 25/17-18.

(2) Bkz. A'raf, 7/194-195.

(3) İbn Hişam, Sîre, c.1, s.386.

(4) Enbiya, 21/26.

(5) Enam, 6/100.

(6) Enam, 6/101.

(7) İhlâs, 112/3.

(8) Nisa, 4/117.

ziyorlar."(1)Bir de günümüzdeki şuursuz insanlara dönüp baktığımızda münferit de olsa, aynı şeye şahit oluyoruz.Özellikle kurban bayramı yaklaşırken piyasaya sürülen kartpostallarda, Hz. İbrahim'e koç getiren meleği canlandıran tasvirler görüyoruz. Halbuki inancımıza göre melekler ne dişi ve ne de erkek yaratıklardır.Sonra sûretlerinin mahiyeti bilinmemektedir.

Yahudilerin şirki,Uzeyir İbnullah;Hıristiyanların şirki, Mesih İbnullah;Arap müşriklerinin şirki de,"melekler Allah'ın kızlarıdır"(2),demeleri idi.Kur'an,haşa,Allah'ın çocuk doğurmasını,çocuk edinmesini ve meleklerle cinsiyet verilmesine şiddetle karşı çıkar."Onlar,Rahman olan Allah'ın kulları melekleri dişi saydılar.Yaratılışlarını mı görmüşler?Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."(3)Kendileri kız çocuğu olmasından dolayı üzüntü duyan(4) ve böylece kız evlat istemeyen müşrik Arapların Allah'a kız isnatta bulunmaları sebebiyle sapıklıklarını göstermek için C.Hak onlarla alay eder."Demek erkekler sizin de dişiler Allah'ın mı?".(5)

Müşrikler,meleklerden ayrı olarak cin ve şeytanlara da taparlardı.Allah (c.c) bu konuda,"Allah'la cinler arasında da bir soy bağı icat ettiler,"(6)buyurur.Âyette geçen cinler,"melekler" diye tefsir olunmuştur.Çünkü,müşrikler meleklerle,"Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı.Bu âyet hakkında Mücâhid'den şöyle bir rivâyet vardır:Hz.Ebubekir (r.a),müşriklerin,"melekler Allah'ın kızlarıdır" iddialarına karşılık,onları ilzam etmek için:"Peki,anneleri kimlerdir?"diye sorunca,onlar:"Yüce cin kızlarıdır"şeklinde

(1) İbn Kesir,M.Tefsir u İbn Kesir,c.1,s.438.

(2) er-Râzi,et-Tefsir-i Kebir,c.4,s.23.

(3) Zuhruf,43/19.

(4) Bkz.Nahl,16/59.

(5) Necm,53/5.

(6) Saffat,37/157;bkz.Nisa,4/117.

cevap verdiler.(1)

## 6-Kader Anlayışları

Câhiliye Araplarının kaderciliği meşhur olmakla birlikte, bu sınırlı bir kadercilikti.Hayat anlayışlarında da başlangıçtan ziyade,son,onları ilgilendirmiyordu.

Câhiliye inancında pasif bir yaratıcı Allah inancı vardı. Ama bu Allah öyle herşeye müdahale etmezdi.Haşa,insan yaratılınca,yaratanaıyla bütün bağlarını keser ve yeryüzüne geldiğinden itibaren varlığını,hayatını,çok daha kuvvetli başka bir patronun eline koyar,onun yönetimine girerdi.Bu diktatör patronun yönetimi,ta insanın ölümüne kadar sürer.İşte bu zâlim patron zaman (dehr)'dir.(2)Dehr mes'elesini daha önce işlediğimizden dolayı bir daha geri dönmüyoruz.

İslâm'a göre ölüm olayı,insanı câhiliye devrindeki tamamen karamsar ve ümitsiz bir düşünceye götürmez.Câhiliye insanının anladığı gibi "ecel",varlığın son noktası değil,ebedi hayatın bir başlangıcıdır.Yani ecel,varlığın bir geçiş dönemi,bir tampon bölgesidir.Kur'an'a göre 'ecel',bireysel olduğu gibi,toplumsal bir vâkiadır.Nitekim Kur'an'da,"her ümmetin bir eceli vardır"(3) yanısıra,"ecel ümmet için ne öne alınır,ne de ertelenir"(4) diye toplumsal ecele dikkatleri çeker.Bu âyetlerde sözü edilen ecel,toplumun helâk olup gitmesi değil,özvarlığının sona ermesidir.

İslâm câhiliye inancındaki kader anlayışını reddetmiştir.Allah'ın yarattığı varlıklar üzerindemutlak otoritesi vardır.Varlık dünyasında hiçbir nesne,bir ağacın dalından düşen yaprak bile O'nun izni olmadan hareket edemez(5)Allah (c.c)

(1) İbn Kesir,M.Tefsir u Ibn Kesir,c.3,s.193.

(2) İzutsu,Kur'an'da Allah ve İnsan,s.9.

(3) A'raf,7/34.

(4) Mü'minun,23/43.

(5) Bkz.Enam,6/59.



herşeyi ezeli ilmiyle takdir etmiştir.Bu konuda şöyle buyurur:  
3"Muakkak ki biz herşeyi bir kader iğe yarattık."(1)Peygamber  
Efendimiz(S) de imanı tarif ederken,"kadere de,hayriyla,şer-  
riyle Allah'dan olduğuna...iman edersin"(2),diğer bir rivayette  
de,"kaderin tamamına iman etmendir"(3) buyurmuştur.

#### 7-Putperestliğin Doğuşu

Arapların dini hayatında "fetişizm"hakimdi.Fetişizm,"Af-  
rika vahşilerinde görülen dini şekil; taş ve kum gibi şeylere  
tapmaktan ibarettir.Tapınılan "taşlara "fetiş" denildiğinden  
bu şekil dine de "fetişizm"denir.

Araplarda ilk önce fetişlere ibadet etmek ismailoğulları  
neslinde meydana gelmiştir.Sebabi de şudur:İsmaililer düşmanla-  
rının tasallut ve tazyiki ileMekke'de barınamayacak bir hale  
geldiklerinden mecburet etrafa hicret etmiş,giderken beraberle-  
rinde derin bir hissî hürmet besledikleri Kabe'den birer taş  
götürmüşlerdir.İsmaililer yeni yurtlarında Kabe'yi tavaf eder  
gibi bu taşları tavaf etmeyi âdet edinmişlerdir.(4)

İslâm öncesi toplumdaki 'dini hayatın' bir tezahürü o-  
lan putperestliğin doğuşuna geçmeden önce,o günkü Mekke'nin ko-  
numuna bir göz atalım.

Mekke'nin ilk sâkinleri Amâlika Araplarıdır.Hz.İsmail ve  
annesi Hacer,Mekke vâdisinde iken Cürhümlüler oraya geldiler.  
Hz.İsmail ile akrabalık tesis eden Cürhümlüler daha sonra Amali-  
kalıları Mekke'den sürdüler.Bir müddet sonra buraya gelen Huzaa-  
lılardan Benû Hârise,Amr b.Luhayy başkanlığında Cürhümlülere kar-  
şı giriştikleri saldırıda galip gelerek oraya yerleştiler.(5)

(1) Kamer,54/59.

(2) Müslim,Sahih,İman,1,c.1,s.27.

(3) Müslim,Sahih,İman,2,c.1,s.28.

(4) M,Şemseddin,Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri,c.1-10,s.149.

(5) İbn al-Kelbi,Putlar Kitabı(Kitabu'l-Asnâm),s.26.

Arabistan'a ilk defa putperestliği getiren Amr b.Luhayy olmuştur.Olay şöyle cereyan etmiştir:

Amr b.Luhayy,ağır bir hastalığa tutuldu,kendisine denildi ki:Suriye'de Belkâ denilen yerde sıcak bir pınar vardır.O-raya gidersen iyileşirsin.Oraya gitti,yıkandı ve iyileşti.Oranın halkının putlara taptığını gördü.Bunlar nedir?diye sordu.Dediler ki:Biz bunlardan yağmur isteriz,bize yağmur yağdırırlar,düşmana karşı yardım isteriz,bize yardım ederler.Bunun üzerine dedi ki,onlardan bir putu bana verir misiniz ki,Arap memleketine-götüreyim de ona ibadet etsinler.Ona 'hubel' adı verilen bir putu verdiler.Onu Mekke'ye getirdi ve Kabe'nin çevresine dikti.İnsanlara ona ibadet ve hürmet etmelerini emretti.(1)

Rivâyetlere göre 'hubel'putu insan şeklinde olup,kırmızı akik taşından idi.Mekke'ye nakil esnasında kolu kırıldığı için altından bir kol takılmıştı.Bundan dolayı Hz.Peygamber(S), "cehennem bana yaklaştırıldı,Amr b.Luhayy'ı kısa boylu,açık tenli,mavi gözlü,barsaklarını ateşe sürükleyen biri olarak gördüm. Bu kimdir?diye sordum,dendi ki:Bu Amr b.Luhayy'dır.O,Hz.İbrahim Peygamberin dinini değiştiren ve Arapları putçuluğa götüren adamdır"buyurdu.(2)

İbn Kelbî,putperestliğin Arabistan'a girdiği hakkında yukarıdaki bilgiyi verdikten sonra,ilk defa putperestlik inancının doğuşu hakkında da şu malumatı verir:

Hız.Âdem öldüğü zaman,Âdem'in oğlu,Şit'in oğulları,O'nu Hindistan'da ilk indiği yerdeki mağaraya gömmüşlerdi.Bu dağa Nevz denirdi.Yeryüzünün en verimli dağıydı.Şit oğulları Âdem'in mağaradaki cesetlerine giderler,ona saygı dönüşünde tavafta bulunurlar ve rahmet dilerlerdi.Âdem'in oğlu Kâbil'in oğullarından birisi dedi ki:"Ey Kâbil oğulları!Şit oğullarının bir

---

(1) İbn Kelbî,Putlar Kitabı,s.27-28;İbn Hişam,Sîre,c.1,s.79.

(2) Müslim,Sahih,Cennet,13,c.3,s.2192.

Devâr(kutlu taş) i var,onun etrafında dönüyor,ona saygı gösteriyorlar.Halbuki sizin birşeyiniz yok."Sonra onlara bir put yaptı,böylece o,put yapanların ilki olmuştur.(1)

Putperestliğin doğuşu hakkında bir başka rivâyet de şöyledir:

"Vedd,Suva,Yeğus,Yeuk ve Nesr dindar ve iyi kişilerdi.Hepsi de aynı anda öldüler.Akrabaları çok üzüldüler.Kâbil oğullarından biri dedi ki: Ey hemşehrilerim! Size onların şeklinde beş put yapayım mı?Yalnız ruhlarını veremem."Yap,dediler.O da tıpkı onlar gibi beş put yapıp dikti.Artık herkes,amcasına,kardeşine,yeğenine geliyor,ona saygı gösteriyor,etrafında dönüyordu;bu bir kuşak boyunca böyle sürdü.Onlardan sonraki kuşaklar da,"bizden öncekiler bunlara muhakkak,kendilerini Allah'ın yanında şefaatçı etsinler diye saygı göstermişlerdi,diyerek o putlara tap- tılar.Allah onlara Idris'i gönderdi,doğru yolu gösterdi.Fakat onlar Idris'i yalanladılar.Kavmin bu durumu Nuh b.Lamkın gelişine kadar devam etti.(2)

Nuh Peygamber,kavmini,Allah'ı birlemeye çağırdığı zaman,kavmin ileri gelenleri,halkı tahrik ederek,peygambere karşı isyana çağırdılar:"Sakin ilâhlarınızı bırakmayın,ne Vedd'i ne Suva'i,ne Yeğus'u,ne Yeuk'u ve ne de Nesri bırakmayın dediler."(3)Sonra bu putlara tapma geleneği Araplara geçecektir.(4)

Amr b.Luhayy'ın başlatmış olduğu bu petperestlik,her bir kabile ve bölgeye yayıldı,hatta rivâyetlere göre Allah'ın evi kabe'nin etrafında üçyüz altmış put vardı.Dışarısı heykel ve fresklerle süslü idi.İçerisinde ise,Hz.Meryem ve Hz.İsa'nın çocukluğunun,Hz.İbrahim ve İsmail'in resimleri olduğu zikrediliyor.(5)

(1) İbn Kelbî,Kitabu'l-Asnam,s.47-48.

(2) İbn Kelbî,A.g.e.s.48.

(3) Nuh,71/23.

(4) eş-Şevkâni,Eâthu'l-Kadir,c.5,s.300;et-Taberi,Câmiu'l-Beyan,c.29,s.62.

(5) İbn kelbî,A.g.e.s.36;İbn Hişam,Sîre,c.10,s.85.

Bununla birlikte her kabilenin Tağut adı verilen tapınakları vardı.Kabe'ye gösterdikleri gibisaygı gösterirler,etrafını tavaf eder,kurbanlar keser,önlerinde kur'a okları çekerler ve hediyeler sunarlardı.Bunların bakıcıları ve kapıcıları vardı.Kureyş'lıler Kabe'nin bütün tapınaklardan üstün olduklarını ve Hz.İbrahim'in mescidi olduğunu tasdik ederlerdi.Bunların başlıcaları şunlardır:

a) Tapınaklar

Lat,Taif'te Sakif kabilesinin putu idi.Hizmetçi ve perdedarları Sakif'ten Muattep oğulları idi.O,dört köşe bir kaya parçasından ibaretti.Lât,kolyeler ve küpeleri süslenmişti.Onun üzerine bir bina yapmışlardı.Kureyş ve Araplar ona büyük saygı gösteriyorlardı.Lât putuna tapış,Sakif kabilesinin müslüman oluşuna kadar sürdü.Allah'ın elçisi Muğire b.Şube'yi göndererek o putu yıktırdı.O da onu yıkıp,ateşleyip yaktı.(1)Kur'an'da geçer.(2)

Sakif kabilesi Lât'tan sonra Uzza'yı put edindi.Zâlim b. el-Asad,onun üzerine bir ev yaptırmıştı.İçerisinden sesler geliyordu.Ayrıca Uzza,Kureyş ve Benî Kinane'nin de putu idi.Bu putun yapılışı hakkındaki rivâyetler şöyledir:Mücâhid,O,'Gatafan'da bir ağaç;Said b.Cübeyr,"o,bembeyaz bir taş";Katade ise,o,"Batn-ı Nahl'de bir ev" idi,diyor.Uzza'ya ibadet,Allah'ın peygamberi'ini gönderinceye,peygamber de onun,öbür putları yok edip tapılmalarını yasak edip ve hakkında âyet ininceye kadar devam etti.(3)

Menât,Mekke ile Medine arasında al-Muşellel yöresinde,Kudayd denilen yerde,sahilde dikili idi.Siyah,şekli olmayan bir taştı.Evs ve Hazreç kabilesinin,Medine halkından dinleri üzere o-

(1) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.84;İbn Kelbî,Kitabu'l-Asnam,s.32.

(2) Bkz.Necm,53/19-20.

(3) İbn Kelbî,Kitabu'l-Asnam,s.34;İbn Hişam,A.g.e.c.1,s.86.

lanların putu idi.Resulullah ona Süfyan b.Harb'i göndererek yıktırdı.Bir rivayette de Hz.Ali yıktı.(1)

Zülhalase,Hasam kabilesine ait bir ev idi.Mekke ile Yemen arasındaki Tabala'da bulunurdu.Ona Yemen'in Kabe'si derlerdi.Devs kabilesi ona tapardı.İbn Cerir şöyle diyor:"Câhiliyet devrinde Zülhalase denilen bir ev vardı.Ona Yemen ve Şam'ın Kabe'si denilirdi."Resulullah(Ş):"Sen beni bu Zülhalâsedden kurtarır mısın?"dedi.Hemen Ahmes Kabilesinden yüzelli kişi ile ona gittim ve evi yıktık,yanında bulduklarımızı da öldürdük.Peygamber bize ve Ahnes'lilere dua etti.(2)Bu tapınaklar böylece yıkılmış oldu.Bunlardan başka çeşitli kabilelerin putları da vardı.Ş

#### b-Putların Çeşitleri

Vedd,Devmetü'l-Cendelde Kelb kabilesinin putu idi.Erkeklerden olabildiğince bir adamın heykeli idi.İki elbise giymiş vaziyette idi.Bir de kılıç kuşanmış ve omuzunda da bir yay vardı.Önünde bayraklı bir kargı ve içinde oklar bulunan deriden bir torba(yani,ok torbası)vardı.(3)

Suva,Huzeyl kabilesinin;Yeğus,Tay'dan Mazhiç kabilesi ve Curaş halkının;Yeûk,Hemedân'ın;Nesr,Himyer'de Zülkilâ boyunun;Sa'd,Milkan boyunun;Hubel,Kureyş Kabilesinin putu idi.(4)Gene Kureyş,İsâf ve Nâile adındaki putlara taparlardı.(5)

Arapları putperestliğe sevkeden en önemli sebeplerden birisi Mekke ve Kabe'ye duydukları saygıydı.Mekke'den uzaklaşan bir kimse,kutlu eve saygısından ve Mekke'ye bağlılığından ötürü yanına kutlu bölgeden bir taş almaksızın uzaklaşmazlardı.Konakladıkları yerlerde Kabe'yi tavaf eder gibi onların etrafında dönerlerdi.Kabe ve Mekke'ye de saygıları devam ediyordu.Hz.İbrahim ve

(1) eş-Şevkâni,Fethu'l-Kadir,c.5,s.108;İbn Hişam,Sîre,c.1,s.88.

(2) Müslim,Sahih,Fedâilu's-Sahabe,29,c.2,s.1925.

(3) İbn Kelbî,Kitabu'l-Asnam,s.50.

(4) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.85;İbn Kelbî,A.g.e.s.36.

(5) İbn Kelbî,A.g.e.s.28.

İsmail'den öğrendikleri üzere hac ve umre yapıyorlardı.(1)Fakat git gide bu davranışları onları hoşlarına giden şeylere tapmaya götürdü.Asıl dinlerini unuttular,Hız.İbrahim ve İsmail'in dinini başkalarıyla değiştirdiler.(2)Bununla beraber Hz.İbrahim ve İsmail'in şeriatını devam ettirenler de vardı.Kabe'ye saygı, tavaf,hac,umre,Arafat ve Muzdelife 'de vakfe,kurban kesmek, hac ve umre esnasında lebbeyk diye çağırış gibi.Telbiyeleri şöyle idi:

"Buyur Allah'ım buyur!Buyur,Senin ortağın yoktur.Ancak bir ortağın vardır.O da Senin hükmündedir.Sen ona ve onun sahip olduklarına hükmedersin."(3)

Ayrıca Mekke'li her ev sahibinin bir putu vardı.Evlerinde ona taparlardı.Birisi bir yolculuğa niyetlendiğinde,evinde yaptığı son iş,eliyle ona dokunmak olurdu;yoldan döndüğünde,evine girer girmez ona dokunurdu.(4)Hicretten 11 sene önce doğan Ebu Reccel-Utari'den naklen Dârimi'nin "Müsned"inde kaydettiği şu ifade Arap putatapıcılığının çok düşük bir durumda olduğunu gösteriyor.Ebu Reccel şöyle demiş:"Biz İslâm'dan önce taşlara secde ederdik.Daha güzel bir taş bulduğumuzda öncekini terkederek yeni bulduğumuza tapardık."Bir başka rivayetinde de,"toprağı koyun sütü ile karıştırarak ondan bir put yapardık"demiş.(5)

Putperest Arapların putlarına besledikleri bu inanç pek de sağlam sayılmazdı.Menfaatlerine ters düştükleri zaman,ilâhlarına kızar ve onlara saygısızlıkta bile bulunurlardı.Milkân boyundan bir adam süt develerini,sütleri bereketli olsun diye putlarının yanına götürdü.Kesilen hayvanların kanları bu putun üzerine akıtılırdı.Binilmemiş olan besili hayvanlar,putu böyle kanlı va-

(1) İbn Kelbî,Kitabu'l-Asnam,s.26;İbn Hişam,Sîre,c.1,s.80.

(2) İbn Kelbî,A.g.e.s.26-27.

(3) İbn Kelbî,A.g.e.s.27.

(4) İbn Kelbî,A.g.e.s.39.

(5) M.Şemseddin,Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri,c.10,s.149.

ziyette görünce ürktüler, ileriye geriye kaçtılar. Adam kızdı. Bir taş alıp, puta attı: "Allah belânı versin" dedi. "Develerimi kaçırдың" dedi. (1)

Her ne kadar puta tapıcılıkta tam istikrarlı bir bağlanış olmasa da, putatapıcılık bazan amelî sahaya da intikal ettirilirdi. "Mekke şehir devletinin en buhranlı günlerinde Ebu Süfyan, Lât ve Uzza tanrıçalarını Uhud'da müslümanlarla yapılan savaşa götürdü. (2) Uhud günü Ebû Süfyan müslümanlara karşı "Yücel Hubel!" diye bağırlıyordu. Hz. Peygamber de Hz. Ömer'e O'na karşılık tekbirle cevap vermesini istedi. Müslümanlar, "Allah u Ekber" diye haykırdılar. Bunun üzerine Ebû Süfyan, "El-Uzza bizim için, sizin için değil" diye bağırdı. Yine Peygamber (S), ona cevap veriniz, diye buyurdu. Sahabî, ne diyelim Ya Resulallah! dediler. Buyurdu: "Allah bizim Mevlâmızdır, sizin Mevlânız yoktur" deyiniz. Ebû Süfyan ise, "bugün Bedir gününe karşılık Uhud günüdür" diyordu. Hz. Ömer, onun bu sözüne karşılık, "bizim ölülerimizle sizin ölüleriniz asla eşit değildir; bizim ölülerimiz cennette, sizin ölüleriniz cehennemdedir" dedi. (3)

Yukarıda kaydettiğimiz tapınaklar ve putevleri Araplar için en önemli dini ve ticari merkezler idi.

### c) Putlar Yıkılıyor

Hız. Peygamber (S) hayatında hiçbir zaman puta tapmamış, aksine putlardan nefret etmiştir. Tarihlerin kaydettiğine göre daha henüz hicret olayı gerçekleşmeden çok önceleri bu nefretini eyleme dönüştürdüğü oluyordu. Yukarıda anlattığımız gibi, "islâm gelmeden önce Mekke'de halkın tapındığı çok sayıda put vardı. Zaman zaman Hz. Muhammed (S) ve genç yeğeni Ali, gecenin karanlığından

---

(1) İbn Hişam, c.1, s.83.

(2) Watt, Montgomery, Hz. Muhammed Mekke'de, s.30

(3) İbn Kayyım, Muhtasar Zâdü'l-Meâd, s.232.

istifade ederek onlardan birini tahrip ediyorlardı."(1)Çünkü bu gelenek,tarihte put kıran Peygamber adını alan Hz.İbrahim'in yolunun ve davasının bir devamı idi.

Allah'ın elçisi,Mekke'nin fetih günü zaferden sonra doğruca Harem-i Şerif'e girdi.Putlar Kabe'nin çevresinde dikili duruyordu.Yayının boynuzuyla onların gözlerine ve yüzlerine dürtmeye başladı.Daha işaret eder etmez putlar yüzüstü yere düşüp parçalanıyordu.Aynı zamanda da şu âyeti okuyordu:De ki: "Hak(islâm) geldi,bâtıl(küfür) ortadan kalktı.Zaten bâtıl ortadan kalkmaya mahkumdur."(2)Sonra buyurdu,putları yüzüstü devirtti,hepsi mescidin dışına çıkarılıp yakıldılar.(3)Böylece Kabe,şirkten arındırıldı.İçteki şirk ve küfür âmili putların izâlesinden sonra,böylece,alanlardaki putlar temizlenmiş oluyordu.

#### 8-İbadet Şekilleri

Câhiliye döneminde değişik ibadet şekilleri vardı.Bunları şu şekilde görebiliriz:

##### a)Hac ve Umre

Arapların hac ibadeti dini bir vecibe olmakla birlikte, haram olan aylarda kurulmuş olan panayırlardan sonra başlama-sı ekonomik yönüyle de büyük bir önem arzetydi.Hem dini bir coşku ve ekonomik bir hareketlilik biraraya gelince hac ve umrenin değeri daha da bir büyüyordu.

Hac görevini Arafat'tan başlatırlar ve başlatma vazifesi genellikle Süfelilere ait olurdu.(4)Fakat liderlik için ihtilâfa da düştükleri olurdu.(5)Araplar Arafat'tan sonra yürüye-

(1) Hamidullah,Muhammed,İslâm Peygamberi,c.1,s.88.

(2) İsrâ,17/81.

(3) İbn Kelbi,Kitabu'l-Asnâm,s.38.

(4) İbn Hişam,Sıra,c.1,s.130.

(5) İbn Hişam,A.g.e.c.1,s.130



rek Müzdelife'ye giderlerdi.Kureyş,Arafat'ta durmazdı.(1)Özellikle Kureyş ve Kureyş dininde olan Benî Amr,Sakif ve Huzaalılar Mekke'nin "asılzadeleri" geçinirler ve kendilerinden olmayan Araplardan farklı bir şekilde vakfe yaparlardı.Bunun gerekçesini şöyle açıklarlardı:

"Biz İbrahim çocuklarıyız.Harem ehliyiz.Beytin sahibiyiz.Mekke'liyiz.Arap kabilelerinin hiçbiri bizim bulunduğumuz şeref ve asâlete sahip değillerdir.Binaenaleyh,biz bu şerefli konumumuzu korumalıyız.Bizim Arafat'da halk ile bir arada vakfe yapmamız,sonra halk ile geri dönüp Müzdelife'ye gelmemiz değerimizi ve rütbemizi düşürür.(2)Böylece Kureyş,Hz.İbrahim'den bu yana devam eden Arafat vakfesini tahrif etmişlerdi.Buna şu âyette işaret olunmuştur."İnsanların vakfe edip döndükleri(Arafat'ta) vakfe edip dönünüz.Allah'tan mağfiret dileyin.Allah bağışlar ve merhamet eder."(3)Böylece islâm,müşriklerin câhili geleneklerini tashih etmiş oldu.

Evs ve Hazreç kabileleri,Yesirib ve diğer yerler Araplarından onların dinine uyanlar haccederler,vakfelerde herkesle birlikte dururlar,fakat başlarını traş etmezlerdi.Tavafı bitirdikten sonra Menât'a gelirler,başlarını bu putun yanında traş ederler ve orada dururlardı.Bu son hareket olmaksızın 'hac'larını tamamlanmış saymazlardı.<sup>(4)</sup>Hz.Aişe (R.a)'den rivâyet edilen bir Hadis'te câhiliyet devrinde ensarın hac anlayışlarını şöyle anlatır:

"Câhiliyet döneminde ensar deniz kenarında bulunan iki put için telbiye getirirlerdi.Bu putlara,İsâf ve Nâile denerdi.Sonra Mekke'ye gelerek Safa ile Merve arasında sa'y yaparlar,bilâhare traş olurlardı.Islâm gelince câhiliyet devrinde yaptıkları

(1) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.212.

(2) İbn Hişam,A.g.e.c.1,s.212.

(3) Bakara,2/199.

(4) İbn Kelbî,Kitabu'l-Asnâm,s.30

rına bakarak Safa ile Merve arasında sa'y yapmaktan çekindiler."(1, bu sebeple Allah(c.), "şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın şeâirindendir,"(2) âyetini sonuna kadar inzal buyurdu. Bir daha ensar da Allah'ın istediği gibi tavaflarını yaptılar.(3)

İslâm öncesi câhiliye Arapları umre yapmayı günah zelakki ederlerdi. Gerek hac ve gerekse umre yaparken telbiyede bulunurlar, ama telbiyelerinde şirk kendisini gösterirdi. Telbiyeleri şöyle idi:

"Buyur Allah'ım buyur, buyur Senin ortağın yoktur. Ancak bir ortağın vardır. O da Senin hükmündedir. Sen ona ve onun sahip olduklarına hükmedersin."(4)

İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette, Resulullah(S), müşriklerin telbiye esnasında "buyur, senin ortağın yoktur" cümlesini söylemelerinden sonra, "Allah, müstehakınızı versin, bu kadarı yeter, alt tarafını söylemeyiniz" buyururdu. Onlar ise, "ancak bir ortağın vardır ki, onun mâlik oldukları da Senindir" derlerdi.(5) Hz. Muhammed (S), müşriklerin bu şirk dolu telbiyelerine muhalefet ederek Abdullah İbn Ömer'den rivâyet olduğuna göre şöyle telbiyede bulunurdu:

"Ya Rab! Dâvetine tekrar tekrar icâbet ediyorum. Her emrini yerine getirmeye hazırım. Senin saltanatında hiçbir ortağın yoktur. Hamd Senindir, mülk Senindir. Bütün bunlarda hiç ortağın yoktur."(6)

Akk kabilesi, telbiye sırasında oğullarından siyah olan ikisini önlerine katarlar, bunlar kervanın önünde yürürler ve şöyle

(1) Müslim, Sahih, Hac, 43, c.1, s.928.

(2) Bakara, 2/158.

(3) Ebu Davud, Sunen, Menâsık, 56, c.1-2, s.181.

(4) İbn Kelbî, Kitabu'l-Asnâm, s.27.

(5) Müslim, Sahih, Hac, 19, c.1, s.843.

(6) Müslim, Sahih, Hac, 19, c.1, s.842.

söylerlerdi:"Akk kabilesi sana teslimdir.Yemenli kullarındandır.Bize izin ver,ikinci defa haccedelim."(1)

b) Tavaf ve Hums

Câhiliye Araplarını putçuluk öyle basitleştirmişti ki, "bir puta veya tapınağa gücü yetmeyen,Kabe'nin veya diğer tapınaklardan birinin önüne hoşuna giden bir taşı diker,sonra tapınağı tavaf eder gibi onu tavaf ederdi."(2)Kabe'deki tapmaları ıslık çalmak ve el çırpamak (alkış)'tan ibaretti.(3)Araplar genelde Kabe'yi çıplak tavaf ederlerdi.(4)Kureyş'liler tavaf konusunda ve usulünde kendilerini diğer kabilelerden üstün sayarak hums âdetini ihdâs etmişlerdi.(5)

Hums,ahmes'in çoğuludur.Ahmes,dinde salâbet ve şiddetli olmaktır.(6)Buna göre humslar,hac için Mekke'ye gelen kabilelerin ihramda buldukları sırada çökelek,kızarmış ve yanmış herhangi birşey yememelerini isterlerdi.Yine ihramla buldukları müddetçe,yünden yapılmış çadırlar altında korunmalarını da isterlerdi.Daha da ileri giderek,"hac ve umre maksadıyla" mukaddes bölgenin dışından gelenler,bu bölgeden mukaddes bölgeye getirdikleri yemekleri yememelerini,tavaflarını ancak humuslardan aldıkları elbiselerle yapmaları gerektiğini söylerlerdi.Bu elbiseler temin edilmediği zaman Kabe'nin çıplak tavaf edilmesini emrederlerdi.(7)

Eğer tavaf edecek olan kadın ya da erkek böyle yapmaktan çekinirse,kendi bölgesinden getirdiği elbise ile tavaf eder,fa-

(1) İbn Kelbî,Kitabu'l-Asnam,s.27.

(2) İbn Kelbî,A.g.e.s.39.

(3) Enfal,8/35.

(4) İbn İshak,Muhammed b.İshak b.Yesâr,Siratü'bni İshâk,Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları,1981,ş.75;İbn Hişam,Sîre,c.1,s.211.

(5) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.211-12.

(6) İbn Hişam,A.g.e .c.1,s.211.(Dipnattan alınmıştır.)

(7) İbn Hişam,A.g.e.c.1,s.214-15.

kat tavaftan sonra onları atar ve hiçbir zaman onlardan faydalanmazdı.Ebediyyen hiç kimse de ona dokunamazdı.Araplar bu elbiseye "el-Lekâ" adını vermişlerdi.Kureysliîter,böylece,Arabı bunun üzerine sürüklerler,onlar da onu din edinirlerdi.(1)

Tavaf esnasında umumiyetle erkekler tamamen çıplak,kadınlar ise,bütün elbiselerini çıkarırlar,sadece yukarıdan aşağıya yırtmaçlı bir gömlek giyerlerdi.Arab'tan bir kadın Kabe'yi tavaf ederken şöyle mırıldanıyordu:"Bugün onun bir kısmı göründü,ondan görüneni ise,ben helâl görmem."(2)Allah(c.c),kendi arzularına göre helâl ve haram koyanların bu çirkin âdetlerini şu âyetle ilgâ etti:

"Ey Âdemoğulları!Her mescit huzurunda zînetinizi alın(giysin).Yiyin,için israf etmeyin.Allah,israf edenleri sevmez.De ki:Allah'ın kulları için çıkardığı zîneti,temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?De ki:Onlar dünya hayatında iman edenler içindir."(3)

Yine bu dönemde hayızlı kadınlar putlarına yaklaşmaz ve onlara dokunmazlardı,ancak belli bir uzaklıkta bulunurlardı.(4) Câhiliye Arapları Kabe'yi ziyaretlerinin yanı sıra putlar için ibadet törenleri tanzim ederler ve genç kızlar da güzel elbiseler giyerek bu törenlere katılırlardı.(5)Bu törenlerde genç kızların put ve putevlerinin etrafında çalgınca eğlendiklerini Ebu Hureyre'den nakledilen bir Hadis'ten öğreniyoruz:Hz.Peygamber (S);"Devs kabilesinin kadınlarının kıçları tekrar Zülhalâse putevinin etrafında(tavaf ederek) çalkalanmadıkça kıyamet kopmaz"buyurdu.(6)

(1) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.215.

(2) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.215.

(3) A'raf,7/31-32.

(4) İbn Kelbî,Putlar Kitabı,s.38.

(5) İbn Kelbi,A.g.e.s.83.(Dipnottan alınmıştır,dip.no.306).

(6) Müslim,Sahih,Fiten,17,c.3,s.2230.

El-Halebî, Mekke'de herkesin heyecanla katıldığı senelik bir bayramı naklediyor. Hz. Muhammed(S) her yıl bu bayrama katılmamak için bir mazeret bulurdu. Bir yıl halaları, başkaları orada hazır bulunmayı istemediğinden O'nu azarladılar ve ilâhi gazabla O'nu tehdit ettiler. Bu defa Hz. Muhammed(S), onlara arkadaşlık etti, fakat tam şenlikler esnasında yüzü bembeyaz kesilmiş ve titrer bir halde halalarının çadırına girdi. Gördüğü acayip şahısların kendisine bu putperest bayramına katılmayı yasak ettiklerini anlattı. Bu bayrama, "Büvame Bayramı" deniyordu. (1) Hz. Peygamber (S), Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen bir Hadis-i Şerif'te şöyle buyurmuştur: "Câhiliyet devrinde yılda iki gün vardır ki, halk o günlerde eğlenirdi. Resulullah (S) Medine'ye gelince; "sizin de eğleneceğiniz iki gününüz var. Allah câhiliyet devrindeki o günlerin yerine size daha hayırlısını verdi. Onlar da Ramazan ve Kurban Bayramı günleridir." (2)

#### c) Kurban ve Putlara Hediye Sunma

Müşrik Arap inancında putlara kurban kesmek önemli bir dini vecibe sayılırdı. Câhiliye Arapları putları şefaathçi kabul ettikleri için, ulûhiyetlerine bu kurbanları sunarlardı. (3) Her kabilenin putu vardı. Onları tavafla mükellef oldukları gibi, kendilerini onlara kurban kesip sunmakla da mükellef sayarlardı. Bu vecibeyi, putları memnun etmek için yerine getiriyorlardı. (4) Her çoban en değerli hayvanını puta kurban olarak takdim eder ve kanını putun üzerine sunardı. Hayvanların ilk doğan yavruları da putlar nâmına kurban edilirdi. (5) Arap kurbanında (hayvanların boynu harbe ile kesilir) kutlu taş hayvanın kanıyla bulanır ve böyle-

(1) Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, c.1, s.215.

(2) en-Neseî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, es-Sunen, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, İydeyn, 19, c.3, s.179.

(3) Bkz. Yunus, 10/18.

(4) İbn Kelbi, Kitabu'l-Asnâm, s.39.

(5) Müslim, Sahih, Ezâhî, 5, c.2, s.1561.

likle 'ilâha' sunulmuş olur;veya hayvanın kanı kutlu taşların arasında bir çukur olan "Gabgab"a akıtılırdı.Kurbanın eti ise, puta verilmez,kurbana katılanlar arasında paylaştırılırdı.Böylece sofraya ilâhla birlikte hazırlanmış olurdu.(1)

Araplar Recep ayını ta'zim için putların yanında bir kurban daha keserlerdi ki,bu koyunlara'atâir',kurban kestikleri yeri de'itir' olarak isimlendirirlerdi.(2)

H.z.Muhammed (S) islâm'ı yaymaya başladığı zaman,kureyşin en büyük putu 'hubel' idi.Hubel'in önünde kurban kesmeye mahsus bir hazne vardı.Hubel nâmına kesilecek kurbanların kanı bu hazneyeakıtılırdı.(3)Yine Uzza putunu ziyaret ederler,ona hediyeler sunarlar ve yanında kurban keserlerdi.(4)Hatta,Uzza'ya esirlerin (köle kılınmış insanların) kurban olarak sunulduğu sabittir.(5)Araplar muayyem mevsimlerde,yahut ölü defnedilince hemen sığır,deve veya koyun cinsinden bir hayvan getirip mezar başında kurban ederler ve etini dağıtırlarmış.(6)H.z.Peygamber (S);"kabirde sığır,deve ve koyun kesmek İslâm'da yoktur"(7) buyurarak kabir ve yatırlara kurban kesmeyi yasaklamıştır.

Kur'an- Kerim,müşriklerin putlarına kurban kesme ve hediye sunma âdetinin çok çirkin bir kötülük olduğunu haber vererek bu câhiliye geleneğini şu âyetlerle yasaklamıştır:

"Kendi zanlarına göre,'bu Allah'ındır,bu da putlarımızındır" diyerek Allah'ın yarattığı hayvanlar ve ekinlerden pay ayır-

(1) İbn Kelbi,Kitabu'l-Asnam,s.33.

(2) İbn Kelbi,A.g.e.s.40.

(3) M,Şemseddin,Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri,c.10,s.151.

(4) İbn Kelbi,Kitabu'l-Asnam,s.32.

(5) İbn Kelbi,A.g.e.(Dipnot,70)

(6) Toprak,Süleyman,Ölümden Sonraki Hayat,s.482.

(7) Ebu Davud,sunen,Cenâiz,70,c.3,s.293.

dılar.Putları için ayırdıkları Allah için verilmez, ama Allah için ayırdıkları putlarına verilirdi;ne kötü hüküm veriyorlardı."(1)

d) Oruç

Câhiliye Araplarının tuttıkları oruca,'aşûre orucu' deniyordu.Muharrem ayının 10.günü tutulurdu.Bu konuda Hz.Aişe'den şöyle bir rivâyet nakledilir:"Aşûre günü Kureyş'li bir câhiliye devrinde oruç tutarlardı.O zaman Resulullah da tutardı.Resulullah (S) Medine'ye hicret edince yine tuttu ve (askarına) tutulmasını emretti.Ne zaman ki Ramazan orucu farz kılındı,aşûre günü orucu terkedildi.Sadece isteyen tuttu,istemeyen tutmadı."(2)

Hız.Muhammed (S) Efendimiz hicretten sonra diğer din mensuplarının Muharrem ayının 10.günü aşûre orucu tuttuklarını görünce,onlara muhalefet etmek maksadıyla Muharrem ayının 9.ve 10.günleri beraberce oruç tutulmasını emretmiştir.

e) Duâ ve İemin

Mekke müşrikleri putlara iki sebepten dolayı duâ ederlerdi:

aa) Putlardan Yardım İstemek İçin Duâ Etmeleri

Kur'an müşriklerin bu duâlarını şöyle anlatır "Allah'ı bırakıp da kendilerine yardımı dokunur diye,başka tanrılar edindiler.Oysa onlar yardım edemezler.Ancak kendileri o tanrılara koruyuculuk için nöbet beklerler."(4)

bb) Putların Öfkesinden Korktukları İçin Duâ Etmeleri

(1) Enam,6/136.

(2) Ebu Davud,Sunen,Savm,64,c.2,s.326;Tirmizi,Sunen,Savm,48,c.3-4,s.126;İbn Mâce,Sunen,Sıyam,41,cl,s.553;Muvatta,Sıyam,11,c.1,s.299;Dârimi,Sunen,Sıyam,46,c.2,s.23.

(3) Müslim,Sahih,Sıyam,20,c.1,s.797.

(4) Yâsin,36/74-75.

Hud Peygambere kavmi: "Bir kısım tanrılarımız seni çarp-  
mıştır demekten başka birşey demeyiz" dediler. (1) Çünkü onlar,  
putların kendilerine gazaplanıp çarpmalarını ve değişik belâla-  
ra düşer olmalarını önlemek için kurban ve hediyeler takdim edi-  
yorlardı.

Yemine gelince, müşrikler Allah adına değil de, putları  
adına yemin ederlerdi. Genellikle yeminleri "Lât'a ve kutlu taş-  
lara andolsun ki..." (2) diye başlardı. Şekil olarak da, "onlar-  
dan biri arkadaşının sağ elini avucuna alarak" (3) da yapar-  
dı. Bu şekilde bir hareket yemini pekiştirmiş oluyordu.

#### f) Rukye İle Tedâvi

Cahiliye döneminde insanlar put, cin ve şeytanların isimle-  
rini kullanarak ve bunları vâsıta yaparak hastalıklarına şifâ  
dilerlerdi. Bu durum onları doğrudan doğruya şirke düşürüyordu.  
Avf b. Mâlik el-Eşcai'den rivâyet edildiğine göre, o şöyle de-  
miş: "Biz câhiliyet devrinde rukye yapardık." Bilâhere: "Ey Al-  
lah'ın Resul'ü! Bu hususta ne buyurur sunuz?" dedik. Resulullah:  
"Bana rukyenizi gösterin! İçerisinde şirk bulunmadığı müddetçe  
rukyyede bir sakınca yoktur" buyurdu. (4)

Hz. Allah'ın semavi kitaplarında geçen isim, sıfat ve kela-  
mından meydana gelmeyen veya doğrudan doğruya kendisinin tesir-  
li olacağına inanılan rukye ve muskalar islam'da yoktur.

#### 9-Câhiliye Döneminde Haniflik

(الْحَنِيفُ) hanîf, hanef masdarından bir sıfattır. Lügatte ha-  
nef; dalâletten istikâmete, çarpıklıktan doğruluğa bir yönelmedir.

(1) Hud, 11/54.

(2) İbn Kelbi, Kitabu'l-Asnam, s. 42.

(3) el-Cezirî, Abdurrahman, Kitabu'l-Fıkh, Alâ Mezâhibi'l-Erbaa, İs-  
tanbul: Çağrı Yayınları, 1981, c. 2, s. 56.

(4) Ebu Davud, Sunen, Tıp, 18, c. 4, s. 10-11: Müslâm, Sahih, Selam, 22,  
c. 1, s. 1727.



Nitekim doğruluktan eğriliğe, haktan nâhakka yönelmeye 'cim' ile 'cenef' denir. Şu halde hanif kavramı, eğriliği bırakıp doğrusuna giden demektir. Bu mefhum örfte İbrahim milletine ad olmuştur ki, başka dinlerden, bâtil mabudlardan çekinip yalnız bir Allah'a eğilen muvahhid demektir. (1) Ayrıca hanif lâfzı, sami lehçelerinden Ârâmi, Süryani ve Arap dillerinde mevcuttur. Arapça da hanif, putlardan uzaklaşarak "tek bir ilâha inanan kimse" demektir. Kur'an'da hanif ile kastedilen kimse, ya İbrahim Peygamber, ya da Hz. Muhammed (S), ya da tek bir ilâha perestiş hususunda O'nu takibeden müslümanlardır. (2) Kur'an'da, içerisinde 'hanif' lâfzını ihtiva eden bazı âyetler şunlardır:

"İbrahim, yahudi de hıristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir müslimdi; puta tapanlardan değildi." (3)

Ey Muhammed! De ki: "Allah doğru söyledi, doğruya meyleden İbrahim'in dinine uyun: O, puta tapanlardan değildi." (4)

Nübüvvet öncesi Mekke'de, tevhid inancına bağlı insanlar yaşıyordu. Hemen işaret edelim ki hanif kelimesi -özellikle Medeni surelerde çok geçer- Allah'ı birleyen manasını ifade eder. Çok tanrıçıların ve putperestlerin tam karşıtıdır. Kelime yukarıdaki âyetlerde geçtiği gibi Hz. İbrahim'in ismine bağlanmıştır. (5)

Bu konu ile alakalı olarak M. Şemseddin'in "Hanifler" üzerindeki değerli çalışmasının bir özetini sunuyorum:

"İslâm Tarihine ait meşhur bir eser yazmış olan Sprenger, İbn Hişam'ın naklettiği bir menkıbeyi esas kabul ederek İslâm'ın doğuşuna dair ortaya garip bir görüş atmıştır. Bu görüşün kıyme-

(1) Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.6, s.3821; el-İsfehâni, Müfredat, s.190.

(2) M. Şemseddin, Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri, s.10, s.112.

(3) Al-i İmran, 3/67.

(4) Al-i İmran, 3/95. Bkz. Nisa, 4/125.

(5) Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.105

tini tetkik etmeden önce müslüman yazarlar tarafından safdilâne nakledilen, en basit bir eleştiriye bile tabi tutulmayan bu menkıbenin kaynağı Des b.İshâk adında bir kişiye uzanmaktadır. Des b.İshâk'ın naklettiği bu menkıbeyi İbn Hişam şöyle kaydetmektedir:

"Kureyş her yıl belirli bir günde putlarından birinin etrafında toplanarak şenlik yapar, şerefine kurbanlar keser, derin bir hürmet duygusuyla etrafını tavaf ederlerdi. Kureyşin bu âyini icra ettikleri bir günde Varaka b.Nevfel, Ubeydullah b.Cahş, Osman b.Huveyris ve Zeyd b.Amr isminde dört zat birleşip bir kenara çekildiler. Biri diğerine, "görüyorsun ya kavmimiz dalâlette kalarak, babaları İbrahim'in yolunu unutmuşlar. Biz de onlar gibi, görüp işitmeyen, hiçbir iyilik ve kötülüğe güç yetiremeyen bir kaya parçasının etrafında mı döneceğiz? Biz kendimize bir din arayalım!" dediler. Bunun üzerine memleketlerini terkederek her biri bir tarafa dağıldı. Hanif dinini aramağa gittiler."

Menkıbeyi tenkide lüzum görmeksizin aynen kaydeden eski müslüman tarihçiler bunlara 'Dört Hanıfler' diyorlar. Bu müelliflere göre hanifler, islâm dininin müjdecileridir. Güya bunlar arasında İbrahim (a.s)'ın "Suhuf"undan bazı şeyler korunmuş olduğundan Yahudiliği ve Hıristiyanlığı reddederek 'Hanif Dinini' araştırıyorlarmış!

Sprenger, müslüman tarihçilerden bazılarının şu rivâyetlerine dayanarak Hz.Muhammed(S)'den önce Arabistan'da 'dinî bir hareket' olduğu ve Hz.Muhammed'in (haşa) mahirâne bir kurnazlık, şiddetli bir karar ve irade ile halkın umumi olan bu yoldaki hissiyatını kendi şahsı menfaati lehine çevirerek yeni bir şekil ve istikâmet verdiğini savunmuştur. Sprenger'in Avrupa'da daha çok yaygın olan değerlendirmesine göre Hz.Muhammed (S) Haniflerin temsil ettikleri bu umumi dini duyguya muayyen bir şekil ve istikâmet vererek onu büyük bir siyasî kuvvete dönüştürmüş, ilâ-

hi yüce nedenler perdesi altında siyasî ve dinî arzularına yönelmiştir. Binaenaleyh Araplara, İran ve Şarki Roma İmparatorluklarını perişan ettiren hamlelerin sırrını islâmiyette değil, islam'dan önceki bu 'genel dinî harekette' aranmalıdır.

Spenger'in şu nazariyesine göre Hz. Muhammed (S) bir şarii değil, konumundan istifade etmekte büyük bir mazeret gösteren gelişi güzel bir gurubun lideri olarak, çağdaşı bulunan haniflerin düşünce ve kanaatlerini benimseyerek Araplar arasında umumi dinî harekete inkişâf vermiş, muttasıf olduğu azim ve irade seciyeleri sayesinde Medine'de dinî bir saltanat kurmuştur!.

Spenger'in bu gülünç nazariyesi, islam'ın bu yayıcısına karşı sönmez bir kin ve düşmanlık besleyen çevrelerde bir ara büyük bir rağbet kazanmış ise de son zamanlarda Goldhizer ve Leon Caetani gibi meşhur müsteşriklerin indirdikleri darbelerle birden bire yıkılmış ve mahiyeti meydana çıkmıştır.

İslâm'dan önce Arabistan'da dini bir hareketin başlamış olduğu hakkındaki sözler bilâhare revaç bulmuş efsanelerdir.

İslâm'dan önce Mekke sâkinleri ve diğer Araplar arasında "Din-i İbrahim" diye putperestlikten ayrı bir din tanınmış olsaydı Hz. Muhammed(S) putperestlik ve müşrikliğe hücum etmediği zaman Kureyşliler o kadar müteessir olmaz, İslam'da kendilerine o kadar yabancı görünmezdi.

Eğer Araplarda putperestlikten başka bir dine ihtiyaç bulunmuş olsaydı Hz. Muhammed'in Mekke'de on sene devam eden dâveti Medine'ye hicret mecburiyetiyle neticelenmiş olmazdı. Bütün olaylar ibbat ediyor ki, Arabistan'ın diğer yörelerinde olduğu gibi Mekke'de de putperestlikten başka bir dine ihtiyaç bulunmuyordu. Maddeperest ve ticaretçi Kureyşliler mabadettabiî konuları hatırlarına bile getirmiyordu. Binaenaleyh aralarında 'din-i hanif' diye müşriklikten ayrı bir din cereyanı yoktur. Hanif kavramının muayyen bir şekli, dini birliği manasında ilk defa Kur'an-ı Kerim'de irat

buyrulmuş olduğu kesin sayılabilir. Bu terim, Kur'an'da altı defa Mekki ve altı defa Medeni surelerde olmak üzere on iki defa zikredilmiştir. (1) Fakat âyetlerden hiçbirinde bütünüyle câhiliye devrine ait bir dini akım kasdedilmemiştir. Belki bu kelime âyetlerden sekizinde "millet-i İbrahim" i tasvir için irat buyrulmuştur. Diğerlerinde ise, ya Hz. Muhammed kasdedilmiş veya müslim müradifi zikredilmiştir.

Mekke toplumunda Hz. Muhammed (S) nübüvvet davasına başlamadan önce ve sonra halkının itikat ve ibadetlerini beğenmeyen bazı adamlar bulunuyordu. Bunlar puta tapıcılığı beğenmedikleri için ya hıristiyan olmuş veyahut din ve âyin hususunda kavimlerinden ayrılmışlardı. Bazı müfessirler ise Kur'an'da geçen ve İbrahim Peygamber'i tevsif eden ( حَنِيفٌ ) hif kelimesini tefsir ederken bu zevât hakkındaki rivâyetleri hatırlama, putlara ibadet etmekten çekinen bu insanları da hanif diye tanımlamışlardır. (2)

Cahiliye toplumu içerisinde yaşayan bu muvahhid insanlardan "her biri belirli bir rûhanî gurup hareketi olarak değil, kendi pagan toplumu içinde kendi başlarına yaşıyorlardı. Bunların gayesi insanlığı kurtarmak değil, kendilerini kurtarmak idi. (3) Mekke'de yaşayan bu küçük topluluk tek ilâha inananlar olup ne Yahudi ve ne de Hıristiyan bir topluluktur. (4) Bunların alâmetleri ve şiarları vardı: Kabe'yi tavaf etmek, hac ve umre yapmak, cünüplükten yıkanmak, sünnet olmak. gibi amellerdir. (5)

Hz. Muhammed (S) risâlet vazifesini yüklenince, hayatta kalan bu tevhid ehli kendisini kasdik ettiler. Resulullah, câhiliye döneminde varlığını sürdüren ve islâm'a aykırı düşmeyen Hz. İbrahim'in şeriatının kalıntıları kendi ümmeti için de sünnet kıldı.

(1) Bkz. Enam, 6/79; Nahl, 16/120; Bakara, 2/136; Enam, 6/161-162.

(2) M. Şemseddin, Kâbe'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri, s. 112-176.

(3) Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s. 111.

(4) H. Lammes, L'islam, Imp. Catholique, Beyrouth, 1944, s. 30.

(5) ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahim, el-Fevzû'l-Kebir fi Usûlî't-Tefsir (Ter. M. Sofuoğlu) İst. Çağrı Yay. 1980, s. 5.

## Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

### SOSYAL HAYAT

#### A) Câhiliyye'nin Sosyal Yapısı

Câhiliye çağında Arap toplumunda hürler, esirler ve mevâli olmak üzere üç sınıf vardı:

Hürler, toplumun birinci sınıf vatandaşı sayılırdı. Bunlar her hususta ortak ve eşit bir hayat standardı yaşarlardı. Fakat bu hürler arasında, kendi içlerinde de bazı imtiyazlı kişiler göze çarpardı. Kâhin, şâir, savaşlarda büyük başarı ve ün sağlamış kişilerin toplum içerisinde ayrı bir yeri vardı. Ayrıca Kusey hanedanı âsiller (aristokrat) sınıfı olarak Daru'n-Nedve'nin "onlar meclisini" oluştururdu. (1) Mekke site devletinin yöneticilerine senato (mele') adı verilirdi. (2) Kabileler arasında birçok kılan şefleri vardı. Ebû Süfyan "Kureyş'in Seyyid'i ve Büyüğü" diye anılırdı. (3)

Toplumun en alt tabakasını oluşturan, hürlerin sahip oldukları hak ve şereften mahrum olan köleler, esir ve câriyelerden teşekkül ederdi. Tüccarlar, Habeşistan veya komşu ülkelerden getirdikleri köle ve cariyeleri panayırlarda satarlardı. Hilful fudul cemiyetinin aktif üyelerinden olan Abdullah b. Cüdan, cahili-

(1) M. Şemseddin, Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri, s. 83.

(2) Bkz. Mü'minûn, 23/34, 48; Şuara, 26/33; Neml, 27/29, 38.

(3) H. Lammès, L'İslâm, s. 20.

ye çağının en ünlü esir tüccarı ve câriye satıcısı idi.(1)

Câhiliye toplumunda köle ve câriyelere en acımasızca davranılır,hayvanlardan da aşağı bir işleme tabi tutulurdu.Hürler hariç,köle ve câriyelerin hukuku belirlenmiş değildi.Bir köle ve cariye sahibi istediği hakareti yapar ve hatta işkence altında öldürebilirdi.Bundan dolayı hiçbir zaman hiçbir kimseye hesap verme sorumluluğunda değildi.Islâmiyetin ortaya çıkışı sıralarında müslüman olanlara yapılan işkenceler malumdur.Bilâl-i Habeşi'ye günlerce "Rabbim Allah'tır" dediği için dayak atılmış,Zenîre adlı câriyenin işkenceden gözleri kör olmuş,Ammâr b.Yâsir'in annesi Sümeyye hatun işkence ile can vermiştir.(2)

Mevâli sınıfı ise,esirlerle hürler arasında orta bir sınıftı.Genel olarak mevâli,azad edilmiş köleler ve câriyelerden oluşurdu.(3)

Mekke toplumunda kişinin etkinliği,kişisel şeref unsuru olarak kabul edilen ölçü ve niteliklere göre değişiyordu.Sosyal yapı içerisinde adı geçen değerler sistemi önplâna çıkıyordu.

#### 1-Kişisel Şeref Unsurları

Câhiliye insanının ferdi hayattaki değer ölçüsü;mal ve soy çokluğuna dayanıyordu.Çoğu defa Mekki surelerde bu iki temanın işlenerek kıyâsiya eleştirildiği ağır basar.Kur'an,onların dünya hayatını tercih edip,mal ve çoklukla öğünmenin insanı cehennemden gitmekten alıkoyamayacağını(4),dünya hayatının gelip geçici bir yer olup,ahiret hayatının daha hayırlı ve ebedi(5)olduğundan bahsederek fert ve toplumu takvaya çağırır.Aynı çağrı sadece kendilerine yapılmayıp,daha önce yaşamış toplumlara da ya-

(1) M.Şemseddin,Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri,s.83.

(2) Çağatay,Neşet,İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı,s.132.

(3) M.Şemseddin,A.g.m,c.1\_10,s.83.

(4) Bkz.Mücâdele,58/17.

(5) Bkz.A'lâ,87/16-17.

pıldığı,hatta İbrahim ve Musa (a.s)'a gönderilen ilâhî kataloglar mesabesinde olan 'suhuflar'da da geçerli hükümler olduğu belirtilir.(1)

Müşrik Arap telâkkisinde kişisel şeref unsurlarının en meşhurları şunlardır:

a) Mâl Çokluğu

Varlık içerisinde yaşamak bazan insanı şımartarak şirk ve küfre götürebilmektedir.Musa:"Ey Rabbimiz!dedi.Hakikaten Sen Fravun'a ve ileri gelenlerine dünya hayatında zînet ve (nice) mallar verdin,Senin yolundan şaptırırsınlar diye mi hey Rabbimiz?! Sen onların mallarını yok et Rabbimiz!."(2)Servet ve refahın şımarttığı kimselere Kur'an'da tipik örnek 'Karun'dur.Yine halkının kendisine tapmalarını isteyen Mısır Fravunu(3) onlara şöyle diyordu:"Mısır hükümrânlığı ve ülkemde akan bu ırmaklar benim değil mi?"(4)

Câhiliye toplumuna baktığımızda mal çokluğundan dolayı aynı 'üstünlük psikolojisi' hâkimdi.Toplum katmanlarında kast zihniyeti ve ekonomik farklılık islâm'ı kabul etmeye en büyük engeldi.Bu sebeple toplumun ileri gelen servet sahipleri,kölelikten gelme fakir müslümanlarla birlikte olmamak ya da onlarla aynı şekilde değerlendirilmemek(5) şartıyla islâm'a girebileceklerini söylüyorlardı.Hatta Mekke'nin ileri gelen reislerinden Velid b.Muğire nübüvete itirazlarını yöneltirken malçokluğundan dolayı Peygamberliğin ya kendisine ya da Sakif'in reisine verilmesi gerektiğini temenni ediyordu.(6)

(1) Bkz.A'lâ,87/18-19.

(2) Yunus,10/88.

(3) Bkz.Kasas,28/38.

(4) Zuhruf,43/51.

(5) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.393.

(6) Bkz.Gazzâli,Muhammed,Fıkhu's-Sîre,s.26;İbn Hişam,A.g.e.c.1,s.387





ğın en güzel söz olan tevhidî ikrâr etmeye sed çektiği açık ve net olarak anlatılır. Bir de bu yağda olan kimselerin cimriliği de vurgulanır. Böyle kimselerin mallarından cimriylik yapması, Rabbine yaklaşmak için değil, onu şehveti uğruna harcamasıdır. Bununla da kalmayıp Allah yolunda infak edenlere, Allah'ın fazlasıyla vereceğinin yanlış olduğunu iddia ederler. (1) Bunlardan birisi de Ümeyye b. Halef'tir. Şu âyetin onun hakkında indiği söylenir (2):

"Ama cimrilik eden, kendini Allah'tan müstağni sayan, en güzel sözü yalanlayan kimsenin göçlûğe uğramasını kolaylaştırırız. O kimse ölüp ateşe yuvarlandığı zaman, malı ona fayda vermez." (3)

Bugün de insanlarabaktığımız zaman fiilen koyu bir materyalist hayatın içerisinde yuvarlanmış olduklarını görürüz. Cemiyet tabakaları arasındaki kocaman farklar, zenginlerin Allah (hâşâ) yokmuş gibi lüks ve israf içerisinde yaşamaları, fakirleri unutmaları büyük sosyal patlamaya ve fesadlara yol açmaktadır. Maddi menfaat ve refahın, çoğu insanları baştan çıkardığı bir gerçektir. (4) (Görürsün ki) onlar (şöyle) diyeceklerdir: "Seni tenzih ederiz, Seni bırakıp da başka veliler edinmemiz bize yakışmaz. Fakat onların ve atalarının (refah müddetini) kendin uzattın da nihâyet zikri (Seni) unuttular ve helâk (e mahkûm) birer kavim oldular!" (5)

İşte geçici dünya metâl ve servetinden beslenen bu şımarık tutumlar, insanın, nihâyet ulûkâfeti inkâra kadar varmasına sebep olabilmektedir.

---

(1) el-Merâğî, Tefsiru'l-Merâğî, c. 50, s. 176.

(2) el-Kurtûbî, el-Câmi li-Ahkami'l-Kur'an, c. 30, s. 84.

(3) Leyl, 92/8-11.

(4) Ulutürk, Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?, s. 278.

(5) Furkan, 25/18.

## b- Kavmiyetçilik

Uâhiliye insanının kişisel değerleri ölçmede,şeref unsuru olarak gördükleri nihâi kriterlerinden birisi de kavimdaşlık idi.Putperestlik döneminde kavmiyetçiliği aşan "iyi ölçüsü" hiç yok gibiydi.Bu ölçü kabile fertlerinin tümünü birbirine bağlayan bir müessese idi.Arap kavmiyetçiliğinin temelinde "atalar putperestliği" yatıyordu.Atalarla övünme ve gururlanma fikri,onları mezarlardaki ölümlerle öğünme yarışına kadar sürüklemişti. Bunun için Kur'an çoklukla öğünmeyi tenkit etmiştir.Bu konuda mustakil 'tekâsür' adını taşıyan sûre bile vardır:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَزَقَنَا مِنْهُ حَيَاتِنَا وَرَزَقَنَا مِنْهُ الْمَقَابِرَ ۝

"Çoğunluk olma iddianız sizi o kadar meşgul etti ki,mezarları ziyaretle oradakileri sayacak kadar oldunuz."(1)

( ( اَلْهَى ) ) ilhâ,eğlenmek,boş bir işle meşgul olarak oylanmak,insanı asıl işinden alıkoymaktır.(2)

( ( اَلتَّكَاثُرُ ) ) tekâsür,çokluk gururu iddiasıdır.Tefâul babında kullanılmıştır.Biz çoğuz,hayır biz çoğuz diye birbiriyle çokluk yarışı,çokluk gösterisi,çokluk sevdâsı veya çokluk izhâriyle gururlanmak,öğünmektir ki,dünya ehlinin umumiyetle kapılıp aldandığı bir gurur hâletidir.(3)Hasan Basri,buradaki çokluktan maksadın,"mal ve evlât",katâde,"aşiret ve kabile çokluğu ile öğünme" olduğunu söylemişlerdir.(4)

Fahrudin Râzi'nin olaya yaklaşımı biraz farklıdır.O,tekâsür olayına "memduh"(öğülen) ve mezmum(kötülünen) diye iki açıdan bakar.Şöyle söyler:"Bu âyet (5),tekâsür ve tefahurun kötülendiğine işaret eder.Ama ne var ki,akıl ve ssadât-ihakikiye de te-

(1) Tekâsür,102/1-2.

(2) el-Isfehâni,Müfredât,s.688.

(3) Yazır,Hak Dini Kur'an Dili,c.9,s.6040.

(4) el-Kurtûbi,el-Uâmiü li-Ahkami'l-Kur'an,c.20,s.168.

(5) Bkz.Tekâsür,102/1-2.

kâsür ve tefâhurun kötü olmadığına delâlet eder. Buna misâl olarak, Hz. Abbas'ın sıkayet (hacılara su dağıtma görevi) elinde olmasıyla övünmesi, Şeybe'nin miftah (Kabe'nin anahtarı) elinde olmasıyla öğünmesi üzerine Hz. Ali, "ben kılıcımla küfrün hortumunu kestim. Küfür mûsle, burnu, kulağı kesik oldu da siz müslüman oldunuz" demişti. Bu onların gücüne gitmiş, bunun üzerine şu âyet nâzil olmuştu:

"Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haramı onarmayı, Allah'a ve ahiret gününe inananla, Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar. Allah zulmeden milleti doğru yola eriştirmez." (1)

Diğer taraftan "yalnızca Rabbinin nimetini anlat" (2) âyetinin tefsirinde de insanın başkaları tarafından kendisine uyulacağını zannettiği taktirde itaat ve güzel ahlâkı anlatması nimet olduğundan, öğünmesi caiz görülmüştür. Binaenaleyh, haram olan mutlak tekâsür değildir. İlim, itaat ve güzel ahlâk ı artırma manasına tekâsür öğülmüştür. Zaten hayır yapmanın aslı da odur. Onun için (التَّكَاثُرُ) tekâsür'deki (أَيُّ لَامٍ) elif lâm, istiğrak için değil, yarışta sözünde durmaktan dolayıdır ki, dünya lezzetleriyle bir tekâsürdür. Böyle olan tekâsür haramdır. Çünkü, Allah'a itaat ve kulluktan alıkoyan odur. (3) Müşriklerin yaptığı da bu haram olan tekâsürle öğünme değil miydi?

İslâm'ın ilk günlerinde kabir ziyareti Peygamber Efendimiz tarafından bu endişeden dolayı yasaklanmıştı. Ta ki tevhid dini müslümanların kalbine iyice yerleşip, Allah'tan başka hiçbir şeyden fayda umulmayacağını bilsinler, tam muvahhid olsunlar diye. Nitekim zamanla islâm doktrinini ve tevhid akidesi, açık ve kesin bir sistem halini aldı. İslâm esaslarına bağlılık ve Allah'tan baş-

(1) Tevbe, 9/19.

(2) Duha, 93/11.

(3) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c.32, s.76.

kasına ibadet etmemek prensibi,müslümanların gönlüne iyice yerleşince(1) Resulullah(S) tarafından kabir ziyaretine izin verildi."Size kabir ziyaretini yasaklamıştım(şimdi buna izin veriyorum).Onları ziyaret ediniz."(2)Değişik bir rivâyette de,"kabir ziyaretinin ölümü hatırlatacağına" işaret edilmiştir.(3)

Dikkat edersek,islâm,kabir ziyaretini,cahiliye ehlinin yaptığı gibi çokluk taslamak ya da oradaki ölümlerle öğünmek için değil,ibret alıp,ahireti hatırlamaya vesile olması için izin verilmiştir.Bunun adabı fıkıh kitaplarında anlatılmıştır.

Câhiliye toplumunda ifrat derecesinde asabiyet dava sı hüküm sürüyordu.Kabileler arasındaki kavgalarda bütün fertler iştirak eder,karşı tarafın haklı ya da haksız oluşuna bakılmazdı.O kabilenin üstün gelmesi için herşey mubahtı.Çünkü,kan bağı bütün bağların üstünde idi.Cahiliye Araplarının arasında,bilinen,sımsıkı sarılınan ve darbi mesel haline gelmiş bir söz vardı:"Kardeşin zâlim de olsa,mazlum da olsa mutlaka yardım et."(4) Nitekim buâs ve ficâr savaşları bunun en açık örnekleridir.Kendi hevasından konuşmayan masum Nebi(S)'den de yukarıdaki söze yakın bir söz çıktı.Ama,Resulullah(S),burada zâlim ve mazlûma yardım etmenin şeklini de açıkladı:

"Kişi zâlim de olsa,mazlum da olsa din kardeşine yardım etsin.Zâlimse,onu menetsin.Zira bu onun için bir yardımdır.Mazlum ise,ona yardımda bulunsun!".(5)Dikkat edersek insanlar arasında adaleti ikâme etme davası sözkonusudur.Yoksa körü körüne asabiyet davasında bulunmayı teşvik değildir.Asabiyet davasında bulunmayı islam yasaklamıştır:"Vasile b.Esga'ın kızından rivayet edildiğine göre o babasının şöyle dediğini işitmiştir:

(1) Bkz.Toprak,Süleyman,Ölümden Sonraki Hayat,s.425-26.

(2) Müslim,Sahih,Cenâiz,36,c.2,s.672.

(3) Bkz.Müslim,Sahih,Cenâiz,36,c.2, s.671

(4) Müslim,Sahih,Birr ve Sıllâ,16,c.3,s.1998.

(5) Müslim,Sahih,Birr ve Sıllâ,16,c.3,s.1998.

"Ben Resullah'a asabiyet(ırkçılık) nedir?"dedim.Resululah:  
"Bir zulmü işlemekte kavmine yardım etmesidir"buyurdu.(1)İslâm'da  
asabe nâmına ölen bir kimsenin ölümü" câhiliyet ölümü" olarak  
nitelendirilmiştir.Bu hususta Peygamber (S):"Her kim körü körü-  
ne (çekilmiş) bir sancağın altında harbeder,bir asabe namına  
kızarsa,bir asabeye davet eder ya da bir asabeye yardımda bulunur  
da öldürülürse bu da bir câhiliyet ölümüdür"(2) buyurdu.

Kavmiyetçilik Araplar arasında o kadar yaygınlaşmıştı ki,  
İslâm dönemine bile taşmıştı.Kübüvvetin yedinci yılında Haşimo-  
gullarına karşı müşriklerin uyguladığı boykota müslüman,müşrik  
bütün Haşim oğulları birlikte direnmisti.(3)Mañzum oğullarının  
müslümanlara karşı gelişleri,Haşim oğulları gibi kendi içlerin-  
den bir Peygamber çıkaramayışlarındanır.(4)Ebu Talib'in ölümün-  
den sonra Ebu Lâheb'in Hz.Muhammed (S)'i himayesine almak iste-  
mesi 'kavmiyetçiliğinden' dolayı idi.(5)Bu dönemde asâlet,et ve  
kemiğe dayanıyordu.İslam,müminler arası kardeşliği pekiştirip,  
akideye dayalı bir inanç sistemini yerleştirdince soyluluğu  
ete ve kemiğe,altın ve gümüşe dayalı kadim asâbiyeyi feshetmiş-  
tir.Böylece İslâm,"Allah korkusunu (takva)' insan varlığının  
temel psikolojisi yaparak,soyluluğu "takva" ile tanımlamış,böy-  
lece yeryüzünde câhiliye değer yargısını altüst eden bir de-  
ğer yargısını getirmiştir.Bu konuda kayda değer bir âyet -i  
kerime şöyledir:

"Ey insanlar!Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir diğiden  
yarattık.Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki,birbiri-  
nizi kolayca tanıyasınız."(6)

(1) Ebu Davud,Sunen,Asabe,31,c.4,s.331.

(2) Müslim,Sahih,İmâre,13,c.2,s.1476-77.

(3) İbn Hişam,Sîre,c.1,s.375.

(4) İbn Hişam,A.g.e.c.1,s.337-38.

(5) İbn Sa'd,et-Tabakâtü'l-Kübra,Beyrut,1968,c.1,s.211.

(6) Hucurat,49/13.

Evrensel bir yapıya sahip olan İslam kardeşliğinin oluşumunda itikâdi bağ önemli bir yere sahiptir. İki insanın birbirinden kopması ya da birleşmesi akideye dayalıdır. Akide bağı nesep bağından daha kuvvetlidir. Ümmetin geçmiş tarihi bu olaya şahitlik etmektedir. Kur'an'da bu konuda birçok misâl zikredilir. Nuh (a.s)'ın oğlunun iman etmeyip suda boğulması(1), Azer'in oğlu İbrahim Peygamberi ölümle tehdit etmesi(2), Nuh'un ve Lut (a.s)'ın hanımlarının bu iki Allah elçisine ihanet etmeleri(3), Fravun'un hanımı Asiye validemizin kocası Fravun ve kavminin zulmünden kurtulması için duâ etmesi(4) hep akideden kaynaklanan imanın eseri idi.

#### B) Sosyal Ve Siyasal Hayatta Kadının Konumu

İslâm öncesinde kadının konumu tek kelime ile vahşetti. Bütün müktesep hakları elinden alınan kadın, bir eşya ya da bir hayvan mübadelesinden farksızdı. Önce şunu kaydedelim ki, Hz. Muhammed (a.s)'ın İslâm'ı yaymaya başladığı asırda kadın yeryüzündeki milletler arasında hâkir, zâil ve esaret altında bulunuyordu. Eşraf sınıfına mensup kadınlar az çok müstesna addedilmek şartıyla Arapların durumu da böyleydi. Diğer toplum ve milletlerde olduğu gibi câhiliyede de kadının hiçbir görüş ve siyasetine başvurulmaz, hatta, âdet günlerinde birlikte oturulup yenilip içilmez ve âdet boyunca evden uzak tutulurdu. Boşandıkları zamansa, başkalarıyla evlenmelerine izin verilmezdi.(5)

Erkek çocuğu doğduğu zaman baba şenlik yapardı. Kız çocuğu doğduğu zaman utanır, sıkılır, kızar ve felâket olarak nitelirdi. Müşrik Arapların bu halleri Kur'an'da şöyle bahsedilir: "Ara-

(1) Bkz. Hud, 11/45-46.

(2) Bkz. Meryem, 19/46.

(3) Bkz. Tahrim, 66/10.

(4) Bkz. Tahrim, 66/11.

(5) M, Şemseddin, Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri, s.86.

larında birine bir kızı olduğu müjdelendiği zaman gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir.Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışıyor;onu utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Ne kötü hükmediyorlar! "(1) Ayrıca Kur'an'da kız çocuklarının diri diri öldürenlerden ne sebeple öldürdükleri sorulacağı zikredilir.(2)

Câhiliye'de kadının kocası öldüğü zaman başka bir kimse gelerek o kadının üzerine bir elbise atar ve ona herkesten daha ziyade hak sahibi olurdu.Dilerse eski mehirden başka bir mehir olmaksızın tezviç eder,dilerse bir başkasına tezviç eder, veyahut,ne kendisi alır ve ne de bir başkasının tezviç etmesine izin verir!.(3)Kadının eş seçme ve miras hakkı yoktu.

Câhiliye Arap toplumunda kadınlar iki sınıf teşkil ediyordu:

a-Hürler,

b-Câriyeler.

Arabın nazarında cariyesiyle dişi devesi arasında bir fark yoktu.Onu da devesi gibi alıp satardı.Hatta câriyeleri fuhşa zorlayarak ticaret sermayesi yaparlardı.(4)Nitekim Abdullah b.Ubeyy,câriyelerini fuhşa sevk ederek para kazananlar arasındaydı.(5)

Hür kadınların durumu cariyelerden farklı idi.Bilhassa Mekke,Yesrib ve Taif gibi şehirlerin kadınları ,kabile reis ve eşrafının kadın ve kızları daha imtiyazlı idi.Bazı soylu reislerin kızları kabile içinde birçok erkekten daha fazla değer görürdü.Benî Adıyy b.Neccar kadınlarından Selma bintü Ömer; Kureyş kadınlarından Huveylid'in kızı Hatice,Utbe kızı Hind,AL-

(1) Nahl,16/58-59;bkz.Zuhruf,43/18.

(2) Bkz.Enam,6/151;Nisa,4/29-30;Tekvir,81/8-9;İsra,17/31.

(3) es-Sabûni,Safvetü't-Tefâsir,c.2,s.87.

(4) Nur,24/33.

(5) Yazır,M.Hamdi Elmalılı,Hak Dini Kur'an Dili,c.5,s.3512.

kame kızı İmre;Medine kadınlarından Ka'b kızı Ümmü Umare,  
Hâris kızı Ümmü Hakim ile Arap şairesi meşhur Hansâ bu bü-  
yük yüksek kadınlardan olarak tarihte şöhret bırakmışlardır.(1)

Bu müstesna kadınları bir tarafa bırakırsak Arap sos-  
yal hayatında kadınların insâni tüm hak ve hukukları korun-  
mamıştır.

#### 1- Nikâh olayı

İslâm öncesi Araplarda, evlilikten evvel kızı babasından  
veya yakınlarından istemek adettendi. Kızı almak için verilen  
başlık ve mehir, kızın ya babasına ya da yakınlarından birisi-  
ne verilirdi. Bir babanın kızını istediği erkeğe vermesi örf-  
ten sayılır ve kızın hiç görüşü alınmazdı.(2)

Câhiliyede iki kız kardeş aynı nikâh altında olabilir-  
di. Feyruz ed-Leylemî anlatıyor: Câhiliye devrinde evlendiğim i-  
ki kız kardeş benim nikâhım altında iken Resulullah'a geldim.  
Ben müslümanlığı kabul ettikten sonra Peygamber (S) bana: "Eve  
döndüğün zaman onlardan birisini boşa" buyurdu.(3)

Câhiliyede talak üç idi. Erkeğin karısını üç kez boşamış  
olması halinde bütün yollar kapamış olurdu.(4) Kocasını ölen ve  
boşanan kadın bir yıl iddet beklerdi.

#### 2- Nikâh Şekilleri

Hz. Aişe (r.)'den gelen bir rivayette, cahiliyyede en  
yaygın bir biçimde dört türlü nikâh vardı:

Birincisi, bir adamın kızı nişanlanır, mihrini öder ve  
sonra da nikâhlanırdı. İkincisi, karısı ay halinden temizlenin-

(1) M.Şemseddin, Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri, s.88

(2) M.Şemseddin, a.g.m.s.88.

(3) İbn Mâce, Sunen, Nikâh, 39, c.1, s.627.

(4) M.Şemseddin, a.g.m.s.88-89.



ce adam karısına falancaya git ve ondan hâmile kal derdi. Bun dan sonra kocası karısına hiç yaklaşmazdı. Hamile kaldığı belli olunca kocası istediği takdirde onunla beraber olurdu. Bu nikâha 'istibda' nikâhı adı verilirdi. Üçüncüsü, on kişiden aşağı olmamak şartıyla bir erkek topluluğunun bir kadınla düşüp kalkması şeklinde olurdu. Kadın hâmile kalıp doğurunca, beraber olduğu erkeklere haber gönderip, birisine nisbet ederdi. Dördüncüsü, fâhişe bir kadının birçok erkekle beraber olmasıdır. Bunlar umuma ait kadınlar olup, kapılarına bayraklar çekerlerdi. Hamile kalıp çocuğu olunca bütün erkekler gelip toplanır ve çocuğun nesebini tayin için 'kâif' çağrılırdı. Kaif çocuğu birine nisbet eder ve çocuk onun adıyla çağrılırdı. (1)

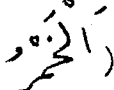
Bunlardan başka olarak, babanın evlendiği kadınla oğlu rahatlıkla evlenebilirdi. Buna makt nikâhı da deniyordu ki, islam gelince bu iğrenç nikaha son verdi. (2)

Ayrıca bedel, haden, şıgar ve mut'a nikâhları vardı. İslam sadece 'hitbe' adı verilen nikâhı caiz görmüş ve diğer nikâh türleri zina olduğu için tamamen yasaklamıştır.

### C) Câhiliye Örf ve Âdetleri

Câhiliye devrinde sosyal yapı ve ahlâki görünüm her nereden bakılırsa tam bir mefluçtu. Sosyal çöküntüyü ve çürümeyi hızlandıran hastalıklar oldukça yaygındı. Bu dönemin en bâriz örf ve âdetlerinden birisi de içki içmek ve kumar oynamaktı. Bunları sırasıyla görelim:

#### 1-İçki

(  ) hamr, esasen örtmek anlamına masdar olduğu i-

(1) Ebu Davud, Sunen, Talak, 33, c.1-2, s.281.

(2) Ebu Davud, Sunen, Talak, 33, c.1-2, s.281; Müslim, Sahih, Nikâh, 7, c.2, s.1034.

çin,"çiğ üzüm sırasında işdidat etmiş ve köpüğünü atmış olan şaraba ad olmuştur.Çünkü akli bürüyüp örter,karıştırır ve du-manladığı için humâr denmiştir."(1)

Hz.Aişe validemize,'hamrın hükmü " sorulunca;'sarhoş edi-ci her içki haramdır" buyurdu.(2)İçkide illet,sarhoşluktur.In-san içki içince,bedeninde lezzet duyar.İçki,ahireti hatırla-maya bir engeldir.Insanı,kendisini ve Allah'ı unutmaya kadar götürür,Bu cümleden olarak akli da giderir.Bundan dolayı Al-lah Resul'ü(S),"sarhoşluk veren içki kötülüklerin anasıdır" buyurmuşlardır.(3)

Câhiliye toplumunda içki ve kumar fazlaca yaygınlaşmış, gelenek ve iftihar vesilesi olmuştu.Câhiliye şiirinin teması içkiyle doludur.(4)Toplumda içki kullanmayan fertlere de rast-lanırdı.Abbas b.Meradis'in anlattığına göre,câhiliye de biri-si ona;"niçin içki içmiyorsun? O,senin cesaretini artırır"de-miş.Ibn Meradis,cahiliyede içkiyi ne elime aldım,kavmin seyyi-di olduğum halde ne de sefih kişilerle akşamladım,diyor.(5)

İslâm'ın ilk günlerinde içki yasak değildi.içki,is-lâm'ın Medine döneminde üçüncü merhalede yasak kılınmıştır.(6) Sahabeden Enes b.Mâlik'anlatıyor:Ebu Ubeyde b.Cerreh,Ebu Tal-ha ve Übey b.Ka'b'a hurmadan yapılmış içki dağıtıyordum.O sı-rada biri gelip,'şarap haram kılındı' deyince Ebu Talha:"Ey Enes!Kalk şu şarap testisini kır deyince ,hemen kalktım,hava-nı aldım,şarap testisine vurdum,testi paramparça oldu.(7)Ri-

(1) Firuzâbâdi,el-Kâmûsu'l-Muhît,c.2,s.106.

(2) Muvatta,Sunen,Üşribe,4,c.2,s.345.

(3) er-Râzi,et-Tefsir-i Kebir,c.6,s.46.

(4) Seyyid Kutup,Meâlim u fi't-Tarîk,İst.Risâle,1936,s.27.

(5) er -Râzi,A.g.e.c.6,s.46.

(6) Bkz.Bakara,2/214;Nisa,4/43;Maide,5/90-91.

(7) Muvatta,Sunen,Üşribe,5,c.2,s.347.

vayetlere göre içki haram kılınıncaya kadar herkes evlerindeki şarap fiçilerini sokaklara devirmişti. Sanki yağmur yağmış da Medine sokaklarında sel suya karışmıştı.

## 2- Kumar Çeşitleri

(الميسر) meysir, yüsür ya da yesâr'dan masdar mimi olarak kumar oynamak manasınadır. (1) Kumar ortaya konan şey olup, galip gelene ait olmak üzere oynanan oyundur. Araplar bu oyunla eğlenürlerdi. Bu oyun daha ziyade zenginler tarafından oynanır, bu yolla yoksullara et dağıtılmış olurdu. Meysir, kumara konu olmak üzere ortaya konan deveye de denir. Devenin eti dikkatle parçalanırken bir hakem kurulu çağrılır ki, bu kurula yâsirun denirdi. (2)

Câhiliyede Araplar arasında 'nerd' yani, 'tavla, satranç' gibi oyunlarla kumar oynanırdı. Hatta istiskâm adı verilen bir piyangodan da bahsedilir. (3) Kumar oynamasını bilmeyen ayıplanırdı. O, bir iftihar sayılırdı. Bu karanlık dönemde bir adam, malını ve hatta karısını mubahaseye koyardı. Sonra da oturur, eli boş, mahzun bir halde başkasının eline bakardı. (4)

Meysir konusunda İslam uleması ihtilaf etmiştir. O, muayyen bir kumarın adı mıdır yoksa, bütün kumar çeşitlerinin genel ismi midir?

İbn Abbas, Ebu Hureyre, İbn Sîrin, Said b. Müseyyeb, Mücâhid ve Ata gibi bazı sahâbî ve tabiin mubahase için yapılan her şey meysirdendir, hatta çocukların para karşılığında ceviz oynamaları bile, demişlerdir. Adı geçen şahıslar ve İmam-ı Şafii, 'şartsız olduğu takdirde' satranç oynamayı caiz görmüşlerdir.

(1) er-Râzi, et-Tefsir-i Kebir, c.6, s.45.

(2) Çağatay Neşet, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, s. s.140.

(3) Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.2, s.765.

(4) er-Râzi, A.g.e.c.6, s.45.

Satranç caiz görenler;oyuncunun dilini kötü sözlerden sakındırması,namâsı geciktirmemesi ve mubahase olmaması gibi şartları ileri sürmüşlerdir.Bu şartlarla'satranç' kumar değildir. Allah en iyisini bilir.(1)Fikir sporu adı verilen satranç oynamayı İmam-ı Şafii'nin kerhen câiz görmesine karşılık;İmam-ı Mâlik,Ebu Hanife ve Ahmed b.Hanbel câiz görmemişlerdir.(2)

Meysir,günah ve haramdır.Maide Suresi'nin 90.âyetiyle yasaklanmıştır.Said b.Müseyyeb'in anlattığına göre,hayvanları et karşılığı ya da iki koyunu bir koyun karşılığı satmak câhiliye halkının oynadığı kumarlardan birisi idi.(3)

### 3-Tapmaya Mahsus Dikili Taşlar

(النَّبَات) nusub,çoğulu 'ensab'tır.Kur'an'da üç defa zikredilmiştir.(4)Câhiliyede tapmaya mahsus dikili taşlara denirdi.Araplar bu taşlara ibadet eder ve üzerlerinde kurbanlar keserlerdi.(5)

Tapmaya mahsus dikili taşlar Kabe'nin etrafında bulunurdu.Bunların üzerinde kurbanlar kesilir,kanı bu taşlara sürülür ve etler yine bu taşların üzerlerine konurdu.Allah (c.c) bu işten mü'minleri menedip,dikili taşlar için kesilen kurbanın velev ki Allah'ın adını bile ansalar,etini yemeyi haram kıldı.(6)Çünkü burada Allah'tan başkasına ta'zim ve hürmet vardır.

Resûlullah(S),Mekke'nin fetih günü bu şirk nişanesi o-

- (1) er-Râzi,et-Tefsir-İ Kebir,c.6,s.46
- (2) İbn Kesir,M.Tefsir u İbn Kesir,c.1,s.544.
- (3) Muvatta,Sunen,Büyük,27,c.2,s.655.
- (4) Bkz.Maide,5/3;Meariç,70/43.
- (5) el-İsfehâni,Müfredât,s.752.
- (6) İbn Kesir,a.g.e.c.1,s.481.Bkz.Maide,5/3.

lan bu taşlara da elindeki çukan denilen bastonuyla dokunmuş, kurşunlarla tahkim edilen bu şirk âbideleri birer birer devrilmıştır.(1)Bu rics amel de son bulmuştur.

#### 4- Fal Okları

( **الزَّلَامُ** ) ezlâm,zelem'in çoğulu olup,zarlarla rızık ve şans aramaktır.Zelem,demirsiz ve yelesiz üç oktan ibarettir ki,fal zarı tabir olunur.Bu zarlardan birisinde 'işle',öbüründe 'işleme' yazılı ve üçüncüsü yazısız boştu.(2)

Câhiliye Arapları bir yolculuğa,bir savaşa,bir ticarete,bir nikâha ya da büyük bir işe teşebbüs edecekleri sırada üç zar ile kismet çekerlermiş.Bu zarlardan birisinde 'rabbim bana emretti',öbüründe,'rabbim beni nehyetti' yazılı ve üçüncüsü boş olurdu.Falci torbaya elini sokar 'rabbim bana emretti' oku çıkarsa o işi yaparlar;'rabbim beni nehyetti' oku çıkarsa yapmazlar,şayet boş ok çıkarsa,fal,tekrar edilirdi.(3)

Fal oklarının konuşma dilindeki ismi zâlâm ve kîdâh idi.Bakıcısının koruyuculuğunda bulunurdu.Abdulmuttalip,oğlu Abdullah hakkında fal oku çekmişti.(4)Bilindiği gibi istiskâm,fal oklarıyla kismet aramak için puttan karar rica etmektir.Resulullah(S) Mekke'nin fethinde Kabe'nin içine girdiği zaman,ellerinde ezlâm bulunan Hz.İbrahim ve İsmail'in resimlerine rastladı.Şöyle buyurdu:"Onları Allah,ahirete göçürdü.O ikisi ebedî olarak hiçbir zaman fal oklarıyla kismet aramamışlardır."(5)İslâm'da falcılık haramdır.(6)

(1) İbn Kesir,M.Tefsir u İbn Kesir,c.1,s.481.

(2) ez-Zebîdi,Tecrid-i Sarih Tercemesi,c.12,s.7.

(3) es-Sabûni,Safvetü't-Tefâsir,c.1,s.327.

(4) İbn Kelbi,Putlar Kitabı,s.75(Dipnot,189)

(5) İbn Kesir,A.g.e.c.1,s.481.

(6) Bkz.Maide,5/3.

## 5- Câhiliyye Faizi

(الربا) ribâ, lügatta artmak demektir.(1)

Zeyd b. Eslem'in anlattığına göre 'câhiliye ribâsı' söyleydi: "Birisinde vadeli alacağı olan bir kimse, alacağının zamanı gelince borçlusuna, "borcunu ödeyecek misin?" derdi. Verirse alır, vermezse alacağının üzerine fâiz ilâvesiyle bir müddet daha te'hir ederdi! (Buna nesî'e fâizi denirdi.) İmam-ı Mâlik diyor ki: Bu hususta bize göre ihtilâfsız mekruh olan, birisinde alacağı olan bir kimsenin, alacağının bir kısmından vazgeçmesine karşılık borçlunun geri kalan kısmı, zamanı gelmeden ödemesi şeklindeki durumdur. Çünkü bu, ödeme zamanı geldikten sonra alacağını tehir etmesi, borçlunun da ona daha fazla ödemesi masabesimdedir. Bu işe hiç kuşkusuz, doğrudan doğruya faizdir.(2)

Câhiliyede Kureyş zenginleri birer bankerdi. Her birisinin kendisine mahsus murabaha sistemleri vardı. Biri-iki sene içerisinde re'sül mal, derecesine yükselen ağır şartları ihtiva ediyordu. Bu faizle çalışan evlerden birisi de Peygamberimizin amcası Abbas'ın evi idi. Abbas, Taif'tekilere de kredi verirdi.(3) Hz. Peygamber (S) 'vedâ hutbesi'nde, "faizin her çeşidi kaldırılmıştır, o, ayacağının altındadır. Cahiliye devrinin ribası da yasaktır. İlk kaldırdığım ribâ, Abbas'ın ribasıdır,"(4) buyurmuş ve ayrıca faizin her çeşidi Kur'an'da da yasaklanmıştır.(5)

(1) eel-Isfehâni, Müfredât, s.273.

(2) Muvatta, Sunen, Büyû, 39, c.2, s.672-73.

(3) Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, c.1, s.96.

(4) Dârimi, Sunen, Büyû, 3, c.2, s.246; Ebu Davud, Sunen, Menâsık, 57, c.1-2, s.185; Müslim, Sahih, Hac, 19, c.1, s.889.

(5) Bkz. Bakara, 2/175.

## 6-Kan Davaları

Araplar câhiliye devrinde kabileler halinde yaşıyordu. Kabile fertlerini birbirine bağlayan yegane bağ, kan bağı idi. (1) Bundan dolayı saldırıya uğrayan bir kimsenin öcünü yalnız kandaşları değil, aile topluluğunu teşkil eden kabilenin bütün fertleri almak durumunda idi. (2)

Bir babanın oğluna vasiyyeti, kendisinden sonra kan davalarını sürdürmesiydi. Resulullah'ın vedâ hutbesinde, "câhiliyet devrinde güdülen kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Rêbia'nın kan davasıdır" (3) buyurmuştur. Böylece bir câhiliye âdeti olan bu davada kaldırılmış oldu.

## 7- Altı Câhiliye Âdetinin İlgâsı

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiç ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğuna sahiplenerek kocasına isnâta bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et; onlara Allah'tan bağışlanma dile; doğrusu Allah, bağışlayandır, acıyandır." (4)

Bu âyet-ikerimê'de anlatılan bütün hususlar câhiliye döneminde yaygın ve meşhur âdetler arasındaydı. İslâm , bütün bu câhiliye değer y argılarına son verdi.

## 8- Yasçılık

Câhiliye kadınları arasında âdet halini almış olan bir alışkanlık da niyâha idi. Niyâha, ölen bir kimsenin iyilikleri-

(1) Ahmet Emin, Fecru'l-İslâm, s.225.

(2) Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, s.129.

(3) Dârimi, Sunen, Menâsık, 34, c.2, s.47.

(4) Müntehine, 60/12.

ni sayarak feryatla ağlamaktır.(1)Nitekim Resulullah (S),kadınlar kendisine biat ederken,islam'a uygun olan bir davranışta isyan etmemeye söz almış,ölüye feryat ederek ağlamanın küfür olduğunu(2),hatta ölenin arkasından yanaklarına vuran,ceplerini yırtan ve câhiliyet davasında bulunan bizden değildir" buyurmuştur.(3)

Resulullah'ın işaret buyurdukları gibi,ölünün arkasından nevha yaparak;iyiliklerini sayıp döküp saçını başını yolmak,yüzlerini tirmalayıp yüzmek,elbiselerini parçalayarak Allah'a isyan eder sözlerle ağlamak câiz değildir.Yine Resulullah(S),yasçılık yapmanın câhiliyet devrinin işlerinden olduğunu bildirerek,yasçılık yapan bir kadın tevbe etmeden ölürse kıyâmet gününde üzerinde katrandan bir elbise ve ateşten bir gömlek olduğu halde (kabrinden) kaldırır,buyuruyor.(4)Abdullah b. Omer (r.a) de,"beraberinde yüksek sesle ağlayan bir kadın bulunan cenâzeyi takip etmeyi Resulullah'ın yasakladığını"söylüyor.(5)Zira,cahiliye döneminde Araplar arasında,ölümünden sonra kendisi için bağıra çağıra,iyiliklerini sayarak ağlamasını vasiyyet edenler bile vardı.(6)

#### 9- Ölü Gömme

Islam öncesi dönem Araplarından bazıları ölecekleri vakit oğullarına bineceklerini de birlikte gömmelerini vasiyyet etmişlerdir.Zeyd b.el-Mutmini adlı bir müşriğin bu konuda va-

(1) Müslim,Sahih,Cenâiz,10,c.1,s.646.

(2) Müslim,Sahih,İman,30,c.1,s.82.

(3) Müslim,Sahih,İman,44,c.1,s.99.

(4) İbn Mâce,Sunen,Cenâiz,51,c.1,s.504.

(5) İbn Mâce,Sunen,Cenâiz,51,c.1,s.504.

(6) Müslim,Sahih,Cenâiz,9,c.1,s.638.(Dipnot)



siyyeti böyledir:Onlar<sup>da</sup> devenin başını arkasına bağlayıp karnı ve<sup>s</sup>ırt üzere mezarın yanına yatırarak ölüme terkederlerdi ki bu şekilde öldürülen deveye "el-Beliyye" derlerdi.(1) Bunu ölen kimse kabrinden kalktığı zaman yaya kalmaması için yaparlardı.

Ölen kimse kabre defnedilmeden önce başında bir konuşma yapmak âdettendi.(2)

Bu dönemde cenâzeyi kabre taşıırken,müşrik Araplar üzerindeki ridâyı atarak,iç çamaşırlarla yürümeleri bir âdetti. Resulullah(S) bir cenazede böyle yapanları görünce,"yoksa siz câhiliyet devrinin işinin benzerini yapmakla onlara benzememi çalışıyorsunuz?"buyurdu.Bunun üzerine adamlar ridâlarını üzerlerine aldılar.(3)

#### 10 - Dokunulmaz Develer

Tarihçi İbn Hişam bu âdetler hakkında bize şu bilgileri veriyor:

Bahire,beş karın doğum yapıp,son doğurduğu da erkek olursa,câhiliye halkı onun kulağını keserlerdi.Eti yenilmeyen,yünü kırılmayan,sütünü misafirden başka kimse içemeyen ya da sütü sadaka verilen tanrıları için başıboş bırakılan devedir. Sâibe ise,bir kimse yolculuktan sağ salim dönmek,yakalandığı hastalıktan şifaya kavuşmak,vs.gibi niyetlerle adak adayacağı zaman benim devem 'saibe'dir,derdi.Bu hayvanı kullanmak haram kabul edilirdi.İstediği merada otlaması serbestti.Yani dokunulmazlığı vardı.Vâsileye gelince,bir hayvan her defasında ikiz doğurursa,sahibi,bu doğan yavruların dişilerini tanrılarına ayırır,kurban eder,erkeklerini kendisine bırakırdı.Bu hay-

(1) Toprak,Süleyman,Ölümden Sonraki Hayat,s.47.

(2) Çağatay,İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı,s.138.

(3) İbn Mâce,Sunen,Cenâiz,17,c.1,s.472.

van ikiz doğurup yavrularının biri erkek biri dişi olursa, araplar dişisi hakkında(kardeşini de kendisine bağlasın) derler ve erkeğini de dişisi ile birlikte Tanrıya ayırırlardı. İkiz kardeşini kendi kaderine bağlayan bu dişi yavruya vasıle (bağlanmış) denirdi. Hami denen deve ise, bir erkek deveden on batın doğarsa onun sırtını haram addederler, hiçbir sudan ve otlaktan menetmezlerdi. (1)

Allah u Teâla bu dokunulmaz develer hakkındaki hükmünü şöyle beyân etti: "Allah, kulağı çentilen, salıverilen, erkek dişi ikizler doğuran, on defa yavru lamasından ötürü yük vurulmayan hayvanların adanmasını emretmemiştir; fakat inkâr edenler, Allah'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler." (2)

#### 11-Saç ve Sakal Şekli

Bu dönemde müşrikler arasında saçların ikiye ayrılması âdettendi. Hz. Peygamber(S), önceleri müşriklere benzemek için kitap ehli gibi saçlarını aşağıya sarkıtıyordu. Daha sonra müşrik hâkimiyeti sona erince saçlarını iki tarafa ayırmıştır. (3) Yine o dönemde müşrikler bıyıklarını uzatırlardı. Resullullah (S), "müşriklere muhalefet ediniz. bıyıklarınızı kısaltın, sakalları uzatınız" buyurdu. (4) Çünkü, zahirde gayr-i müslimlere benzeyiş, iç dünyada onlara karşı bir sevgi halesi meydana getirir. (5)

#### 12- Uğursuzluk Sayılan Bazı Âdetler

##### a) Kuş Uçurtmak

O dönemde, kuşlar 'ürkütülerek uçurulur uçan kuş hüt hüt

(1) İbn Hişam, Sîre, c.1, s.91-92.

(2) Maide, 5/103.

(3) Müslim, Sahih, Fedâil, 90, c.2, s.1818.

(4) Müslim, Sahih, Taharet, 16, c.1, s.222.

(5) el-Kandehlevi, Muhammed Zekeriyya, Vücub u I'fâi'l-Lihye: Medine, h.1400, s.22.

ise bunu hidayete yorarlardı. Eğer tavşancıl kuşu uçarsa, ismine benzediği için ikâb, azab manasına yorumlanırdı. Onlerinden baykuş veya karga uçarsa uğursuzluk sayarak geri dönerlerdi. Hz. Peygamber(S) bu bâtıl inancın islam'da hiçbir değer ifade etmediğini şu sözleriyle açıkladı: "Kuşu haylamak, kuşu uğursuz saymak ve çakılları yere vurup yere vurup hat çizmek cibit(sihir)dir".(1)

#### b) Safer Ayını Uğursuz Saymak

Câhiliye halkı safer ayını, içinde harbin helâl olduğu aylardan sayarlardı. Onu bir sene helâl aylardan, bir sene de haram aylardan sayarlardı. Bunun üzerine Resulullah(S): "Safer ayında uğursuzluk yoktur"(2) buyurarak câhiliyet hurafesini kaldırmış, safer ayının hayır ve şerle hiçbir alakasının olmadığını anlatmıştır.

#### c) Güneş ve Ay Tutulmalarındaki Yanlış Anlayış

Müşrikler, güneş ve ay tutulmaların büyük bir kimsenin doğumuna ya da ölümüne yorumlardı. Birgün Resulullah(S) acele acele mescide çıktı. O anda güneş tutulmuştu. Güneş açılıncaya kadar namaz kıldı. Sonra şöyle buyurdu:

"Güneş ve ay, ne kimsenin ölümü, ne de bir kimsenin doğumundan dolayı tutulur. Onlar sadece Allah'ın mahlukatından iki yaratıktırlar. Allah (c.ö) mahlukatı üzerinde dilediği değişikliği yapar. Onun için, güneş ve aydan hangisi tutulursa hemen açılıncaya kadar namaz kılınız."(3)

Hz. Muhammed(S), cahiliye döneminin örf ve âdetlerinden islâm'a uygun düşeni bırakmış, İslâm'ın temel inanç akideleriyle tezat teşkil eden hususiyetleri ilga ederek yürürlükten kaldırmıştır.

(1) Ebu Davud, Sunen, Tıp, 23, c.4-5, s.16.

(2) Ebu Davud, Sunen, Tıp, 24, c.4, s.18.

(3) en-Neseî, Sunen, Kusuf, 16, c.3, s.145.

## SONUÇ

Câhiliyye konusu, dönem olarak her ne kadar tarihin konusu ise de, bir yanıyla da akidevi bir konudur. Bu açıdan akidenin el atmadığı bir alan yoktur, diyebiliriz. Çalışmamızda, Kur'an'ın ele aldığı bu meseleyi ve alt sistemlerini oluşturan üniteleri de ortaya koyarak bir sonuca gitmeye çalıştık.

Hiç şüphesiz câhiliyeden islâm'a geçerken; câhiliye ve onun alt sistemleri adını verdiğimiz birimlerdeki kelimelerde semantik anlam açısından değişimler olmuştur. Aynı değişim 'cehele' kökünden türeyen bu terimin de başına gelmiştir. İlk dönem Mekke toplumunda cêhil kelimesine 'ilmin' zıddından ziyâde, hafiflik anlamına gelen bir muhteva yüklenmiştir. Bununla da kalmayan bu lâfız, Allah'a karşı isyankâr bir tavrın da adı olmuştur. Kur'an, ilmin zıddına gelen cehil üzerinde fazla durmamıştır. Çünkü O'nun ilk nâzil olan âyetleri 'oku' diye başlamış ve ilmin aydınlık yoluna işaret taşları koymuştur.

Tarihçi ve bazı müfessirlerin "câhiliyye" kelimesinin boyutları hakkında ileri sürdükleri görüşlerde farklılıklar meydana geldiğini görüyoruz. Birinci ve ikinci câhiliye dönemleri şeklinde sınıflandırmalar yapılmış. Ayrıca, topluluk ismi olan bu kelimenin müfred anlamından yola çıkan bazı bilginler ise, genel bir adlandırmada bulunarak, itikaddan amele tüm konularda islâm'a karşı değer yargıları geliştiren beşerî doktrinlere bu ismi vermişlerdir. Ama biz daha çok, islâm öncesi dönemi kesit olarak ele almış olduk.

Denebilir ki, câhiliye toplumunun ekseninin 'ulûhiyet' oluşturuyordu. Böylece de, müşrik Arabın ulûhiyet olayına yak-

laşısı da farklılık arz ediyor. Onlara göre, ulûhiyet anlayışının çekirdeğini şirkî bir bakış açısı oluşturuyor. Bu çarpık ve tevhid'e ters anlayış, sosyal ve toplumsal münasebetlerde de etkisini göstermiştir. Biz câhiliyenin gövdesinde yer alan bu yapıya 'itikâdi yapı' adını verdik. Gördük ki, islâm âmentüsünün prensiplerine taban tabana zıt, tamamen kendisine özgü muhtevası var. Aynı tenâkuz, ibadet şekillerinde de mevcuttur.

Kur'an'da insan, yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak anılır. (1) Şu bir gerçektir ki, ruhlar âleminde verilen misâk'a bağlı olarak, her insanın içdünyasında, inkâr duygusu değil, ikrar duygusu yatar. İnsanoğlu darda kalınca, fıtratın çekici gücü neticesinde -refleks olarak da olsa- yaratıcısını ikrar eder ve O'na sığınır. (2) İslâm nazarında Allah'ı ikrar etmeyen bir fert, câhil olarak nitelendirilir. Câhilliğin salt, okuma, yazma ile bir ilgisi yoktur. Câhiliyet içerisinde yaşamak bir isyânkâr tutumdur. İnanç anlamında câhiliyeyi yaşayan bir ferdin yaptığı iyi amellerin, âhirette faydası olmayacaktır. Bugün teknoloji ve bilim alanında ileri adımlar atıldığı halde, beşerin içerisine düştüğü sosyal ve inanç boyutlu yaşantı, câhiliye dönemini aratmayacak bir noktaya ulaşmıştır. Bunun için câhiliye, konusu aktüalitesinden birşey kaybetmemiştir.

Diğer taraftan câhiliye döneminin sosyal hayatındaki görünümler tamamen insanlığın ateş çukuru etrafında olduğunu göstermesi açısından ibret vericidir. Özellikle câhiliye insanının sosyal prestij sağlamada takip ettiği yol ve yöntemler, toplumda sınıfların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bunun sonucu, toplum hayatında sosyal patlamalar meydana gel-

---

(1) Bkz. Bakara, 2/30.

(2) Bkz. Lokman, 31/32.

miştir.Câhiliye değer yargısı;para,soy ve sosyal konuma göre şekilleniyordu.Insan ise,Dunların insana değerler yönüyle hiçbir fazilet ve üstünlük sağlayamayacağını belirtmiş,Allah katında değer ifade olacak olanın 'takva' olduğunu vurgulamıştır.(1)

İslâm erkek ve kadına bir bütün olarak yaklaşmış,insanın hukukî konumunu belirli bir esasa bağlayarak her iki cinsin de Allah katında sorumlu olduğunu bildirmiştir.Böyle olunca da bu iki cinsiyet arasında hiçbir problem çıkmamıştır.Câhiliye toplumunda,kadının hukukî konumu belirlenmediği için bir kadın problemi varolmuştur.Çünkü ona,insanlar karşısında prestij kaybettiren,uğursuzluk getiren aşağılayıcı bir varlık olarak bakılıyordu.Kadının henüz bir kimliği yoktu.İslâm gelince bu tahkir edici anlayışa son verip,kadının hukukî konumunu de belirledi.

Câhiliye bir sistemin adı olunca,kendisine özgü folklorik özellikler de taşıyordu.Câhiliye örf ve âdetleri kabul edilen bu anlayış ve yaşayış biçimi,tamamen insanı köleleştireme ve sövmeye teşvik ediyordu.İslâm kimi örf ve âdetleri ya tamamen ya da kimilerini tashih ederek kabul etti.İslâm'da daha çok fert ve toplumun maslahatı önplânda tutulur.Bunun için islâm câhiliyenin tüm davranış ve ahlâkî alışkanlıklarına son verdi.İslam gelince,hak ve adalet yerini bulmuş,zulüm ve haksızlıklar sona ermiştir.

En iyisini bilen Âlemlerin Rabbi Allah(c.c)'â hamdolsun!.

---

(1) Bkz.Hucurat,49/13.

## KAYNAKLAR

- Abdülbâki, Muhammed Fuad, el-Mu'cem u Garîbi'l-Kur'an Mustahri-  
cen min Sahihi'l-Buhari, İst. Tebliğ Yayınları, 1985.
- Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, 1969.
- Aşkar, Ömer Süleyman, Hasâis u eş-Şeriat'l-İslâmiyye, Kuveyt:  
Mektebetü'l-Felâh, 1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Halil  
eş-Şeybani, Müsned, Mısır, ts.
- Akseki, A. Hamdi, Ahlâk Dersleri, İst. Üçdal Neşriyat, 1968.
- el-Akkad, Abbas Mahmud, el-Mer'etü fi'l-Kur'an, Kahire: Dâru'l-Hi-  
lâl, ts.
- el-Buhâri, Muhammed b. İsmail, Sahih-i Buhâri, İst. Çağrı Yayınla-  
rı, 1981.
- el-Beydâvi, el-Kadı Nasruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Mu-  
hammed eş-Şirâzi, Envaru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil,  
İstanbul: Dâru't-Tabati'l-Âmire, t.s.
- el-Beyâzi, Ahmed Kemalüddin, İşâratü'l-Merâm min Ibâratü'l-Ke-  
lâm, İst. Dâru'l-Kitabi'l-İslâmi, 1949.
- el-Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi, Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut,  
h. 1335/m. 1916.
- el-Cezîri, Abdurrahman, Kitabu'l-Fıkh A'lâ Mezâhibi'l-Erbâa, İst.  
Çağrı Yayınları, 1981.
- Çağatay, Neşet, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, Anka-  
ra: AÜİF Yayınları, 1982.
- Danışmend, İsmail Hami, İslâm Tarihi Kronolojisi, İst. 1960.
- Danışman, Nâfiz, Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei, Ankara:  
AÜİF Dergisi, V. sayı, I-V, 1958.
- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, es-Sunen, Dâru İhyâ'  
İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.

- Davudoğlu , Ahmed, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, İst. Sönmez Neşriyat, 1981.
- ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed İbn Abdirrahim, el-Fevzü'l-Kebir fi Usûli't-Tefsir (Terc. M. Sofuoğlu) İst. Çağrı Yayınları, 1980.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyup b. Musa el-Huseynî el-Kefevî, Külliyyât-ü Ebi'l-Bekâ, Matbaatü'l-Âmira, ts.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistâni, es-Sunen, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.
- Firuzâbâdi, Necmüddin Muhammed b. Yahya, el-Kamusu'l-Muhit, Mısır . Farukî , İsmail R. Bilginin İslâmileştirilmesi (Çev. Fehmi Kuru), İst. Risâle, 1986.
- el-Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhyâ u Ulûmi'd-Din, Kahire, ts.
- el-Gazzâli, Muhammed, Fıkhu's-Sîre, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Hadis, 1965.
- Gölcük, Şerafeddin-Toprak Süleyman, Kelam, Konya: SÜİF Yay. 1988.
- Hamidullah Muhammed, İslâm Peygamberi (hayatı ve eseri), Terc. M. Said Mutlu, İst. İrfan Yayınevi, 1972.
- H. Lammes, L'İslâm, Imp. Catholique, Beyrouth, 1944.
- el-İsfehâni, Râgıb, el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, İst. Kahraman Yayınları, ts.
- Izutsu, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan (Çev. Süleyman Ateş), Ankara: AÜİF Yayınları, 1975.
- İbn Kelbî, Fütûlâr Kitabı (Kitabu'l-Asnâm), Çev. Beyza Düşüngen, Ankara: AÜİF Yayınları, 1969.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed, Lisânü'l-Arap, ts.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, Muhtasar Tefsir u İbn Kesir (Tah. M. Ali es-Sabûni), Beyrut: Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, es-Siratü'n-Nebeviyye, Mısır: el-Halebi, 1936.



- İbn Kayyım, el-Cevziyye ,Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Bekr, Muhtasar Zâdü'l-Meâd, Lâhor, 1977.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, es-Sunen, İst. Çağrı Yayınları, 1981.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali, Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir, Dimeşk, 1965.
- İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesâr, Sirâtü'bni İshak, (Tah. Muhammed Hamidullah) Konya, 1981.
- İbn Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübra, Beyrut, 1968.
- Komisyon, el-Mu'cemu'l-Vasit, İst. Çağrı Yayınları, ts.
- Komisyon, Türkçe Sözlük, Ankara:TDK Yayınları, 1979.
- Koçyiğit Talât-Cerrahoğlu İsmail, Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri, Ankara:DİB Yayınları, 1984.
- el-Kandehlevi, Muhammed Zekeriyya, Vücüb u İ'fai'l-Lihye, Mekke, ts.
- el-Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an, Kahire:el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1967.
- Müslim b. Haccâc el-Kureyşi, es-Sahih, İst. Çağrı Yayınları, 1981.
- M.Şemseddin, Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyünleri, İst.DFİF Mecmuası, c.1-10, 1926.
- Muhammed Emin b. Hasan, İman Risalesi, İstanbul, 1317.
- Malik b. Enes, el-Muvatta, Kahire, 1951.
- el-Merâği, Ahmed Mustafa, Tefsiru'l-Merâği, Mısır, el-Halebi, 1973 .
- en-Nedvi, Ebu'l-Hasan Ali Hasan, Ba'zu Semâti't-Da'veti'l-Metlûbeti, Medine, 1977.
- en-Neseî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, es-Sunen, İst. Çağrı Yayınları, 1981.
- Pezdevi, Muhammed Ebu Yusr, Ehl-i Sünnet Akaidi (Çev. Şerafeddin Gölcük), İst. Kayıhan Yayınları, 1980.
- er-Râzi, Fahrüddin, et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb), Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Seyyid Kutub, Meâlim u fi't-Tarik, İst. Risâle, 1986.

- Seyyid Kutub, Fızılâli'l-Kur'an, Beyrut, ts.
- " " , Fızılâli'l-Kur'an (Çev.M. E. Saraç, İ.H. Şengüler ve B. Karlığa), İst. Hikmet Yayınları, 1971.
- Said Havva, el-İslâm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Sâlih Suphi, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut: Daru'l-İlmi'l-İslâmiyye, ts.
- Li'l-Melâyin, 1969.
- es-Sabuni, M. Ali, Safvetü't-Tefasir, Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.
- es-Sabuni, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr, el-Bidâyetü fi Usûli'd-Din, Dımeşk, 1979.
- eş-Şevkâni, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethu'l-Kadir el-Cami B Beyne Fenni'r-Rivayeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tef-sir, Mısır, 1964.
- eş-Şehristani, Muhammed Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihâl (Neşr. Muhammed el-Vekil), Kahire: el-Halebi, 1968.
- eş-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Câmiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, Beyrut, 1972.
- Tülücü, Süleyman, Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşe'i, Ankara: AÜİF Dergisi, s.4, 1980.
- et-Tirmizi, Ebu İsa b. Muhammed b. İsa, es-Sunen, İst. Çağrı Yay. 1981.
- Toprak, Süleyman, Ölünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı), Konya: Selâm Yayınevi, 1986.
- Ulutürk, Veli, Kur'an-ı Kerim, Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, İzmir, 1985.
- Watt, Montgomery, Hz. Muhammed Mekke'de (Çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksek) Ank. AÜİF Yayınları, 1986.
- Yazır, M. Hamdi Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, İst. Eser Neşr. 1969,
- Yıldırım Suad, Kur'an'da Ulûhiyyet, İst. Kayıhan Yayınları, 1987.
- ez-Zebîdi, Zeynu'd-Din Ahmed b. Ahmed, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih tercemesi (Çev. A. Naim-K. Miras) Ankara: DİB Yayınları, 1978.
- ez-Zebîdi, M. Hüseyin, Müşkilâtü't-Daveti ve'd-Duât, Medine, 1977.